

ORSZÁGÉPÍTŐ

A Kós Károly Egyesülés folyóirata

ÉPÍTÉSZET | KÖRNYEZET | TÁRSADALOM

2019

01

VÁLYOG | Hassan Fathy építésze

NAPJAINK FÖLDÉPÍTÉSZE | Martin Rauch

FÉNNYEL ÖLTÖZTETETT TEREK | Székely Orsolya

FŐÉPÍTÉSZEK | Erhardt Gábor — Erdőbénye, Tállya, Abaújszántó

Vándorokból mesterek | Sziklai Ákos

Az elveszettnek hitt magyar hősepikáról | B. Kovács István

Vályog. Megkerülhetetlen, több ezer éves építőanyag a Kárpát-medencében és az egész világon. Egyes becslések szerint az emberiség fele földfalú házban lakik, Magyarországon pedig a lakások 14%-a vályogfalú, miközben a panellakások aránya 13%!

A vályog a kézművesipar terméke – mai túlszabályozott világunkban vesztésre áll a nagyipari termékekkel szemben. Éppen ezért érdemes odafigyelni az ebben a lapszámban bemutatott osztrák vályogépítő mesterre, aki az utóbbi harminc év európai vályog reneszánszának motorja. Miközben a magyar jogi környezet nem könnyíti meg a vályogépítést, **Martin Rauch** templomot, ipari épületet és egyetemi kutatóközpontot épít...

Európai és hazai példák mellett bemutatjuk a legújabb egyiptomi kutatásokat, a közösségi és szociális építészet területén végzett életművéért Aga Khan elnöki díjban részesített **Hassan Fathy** építész munkásságát. Fathy épületeiben Egyiptom hagyományos építőanyagának és szerkezeteinek segítségével próbálta megszólaltatni a hely szellemét – az internacionalista, a helyre érzéketlen típusépítészet helyett saját országa építészeti értékeinek bemutatásával, felemelésével.

A magyarországi vályogépítések számának növekedésénél sokkal jelentősebb mértékben emelkedik az alkotótáborok, szakmai képzések, előadások száma. Ezeken építészek, építészhallgatók, építkezni szándékozó informatikusok és népzeneészek együtt tanulják vissza ennek az anyagnak a titkait. Az egyetemi diplomamunkák között minden évben egyre több vályogfalú épületet találunk. A diákok az európai példák tapasztalatait leszűrve használják fel a vályog különböző szerkezeteit. Ez reményt ad arra, hogy a jogi környezet lassan követni kényszerül a felhasználók igényeit, és egyre több épületünk épülhet ezzel a környezetbarát, a használói egészségét védő építőanyaggal.

WÁLYOG

ORSZÁGÉPÍTŐ

A Kós Károly Egyesülés folyóirata

04

ÉPÍTÉSZET | KÖRNYEZET | TÁRSADALOM

2019
01

Vályog

- 06 Anyagok régi-új szerepben | Hassan Fathy építésze (Vasáros Zsolt)
Hassan Fathy (1900–1989)
- 14 Napjaink földépítésze | Vályogház Ausztriában (Csóka Balázs)
Martin Rauch
- 20 Vályogépítészet Európában | Interjú Martin Rauchal
(Csóka Balázs, Radev Gergő, Tóth Péter)
Interview with Martin Rauch
- 26 Vályog, újra! | Kockaház-átalakítás Budajenőn (Radev Gergő)
- 32 Vályogépítés ma | A hazai szabályozás fogságában (Rácz Tamás)

Főépítészek | Master Architects

- 36 Interjú Erhardt Gáborral (Dénes Eszter)
Interview with Gábor Erhardt
- 44 Fénnyel öltöztetett terek | Interjú Székely Orsolya üvegművésszel (Dénes Eszter)
Interview with Orsolya Székely
- 54 Vándorokból mesterek | Interjú Sziklai Ákossal (Terdik Bálint)
Interview with Ákos Sziklai
- 60 Akiket homlokon csókolt Pomona istenasszony
Fajtamentés és közösségépítés a tündérkertekben
- 64 Magyar hősepika | Az elveszettnek hitt magyar hősepikáról (B. Kovács István)
- 72 Machaerus III.
Újabb kötet a kutatás 50. évfordulójának tiszteletére (Dvorszky Hedvig)
- 70 Sárkollektíva Egyesület (Radev Gergő)
- 73 Öko Home Expo | Budapest – 2018 (Bihari Ádám)
- 74 Hírek
- 75 Makovecz Imre Alapítvány – Új építészeti előadás-sorozat

A **KÓS KÁROLY ALAPÍTVÁNY** köszönetet mond mindazoknak, akik 2017-ben személyi jövedelemadójuk 1 százalékával támogatták. Az Alapítvány számlájára ebből a forrásból 2018-ban beérkezett 87 967 forintot a Kós Károly Egyesülés Vándoriskolájának működtetésére fordítottuk.

Kérjük, hogy 2019-ben is támogassák idej adójukból Alapítványunk célkitűzéseit!

Adószámunk: 19193580-2-41

A Kós Károly Egyesülés negyedéves folyóirata.
Kiadja az Egyesülés nevében
a Kós Károly Alapítvány.

Kós Károly Alapítvány

1034 Bp., Kecse u. 25.
Bankszámlaszám:
10402166-21629530-00000000
Adószám: 19193580-2-41

Felelős kiadó:

Dévényi Sándor és Zsigmond László
Alapító főszerkesztő: † **Makovecz Imre**

Főszerkesztő: Dévényi Sándor
Felelős szerkesztő: Dénes Eszter

Titkár: Salamin Krisztina

A szerkesztőbizottság tagjai:

Buella Mónika, Csóka Balázs, Erhardt Gábor,

Jánosi János, Kuli László, Szűcs Endre,

Terdik Bálint, Tóth Péter, Turi Attila

Lapterv és tipográfia: Vízvárdi András

Angol fordítások: Móra Zoltán

Nyomás: Progresso Print Kft., Budapest

Honlap: **www.orszagepito.hu**

ISSN 0866-0069

A lap előfizethető átutalással,
az Alapítványtól igényelt csekken
vagy személyesen.

Ügyműködés, régi példányok árusítása:
Artbureau Kft.

1065 Bp., Nagymező utca 4. 1/128.,

telefon/fax: (+36 1) 322-0677;

e-mail: haabkatalin@gmail.com

Egy szám ára: 800 Ft

Előfizetési díj a 2019. évre 3000 Ft,

külföldi előfizetőinknek a

postaköltséget is felszámítjuk.

nka MWA

Támogatók:

MAGYAR MŰVÉSZETI AKADÉMIA

NEMZETI KULTURÁLIS ALAP

Bonex Építőipari Kft., Arker's Stúdió Kft.,

Farkas Építészroda Felületkémia Kft.,

Forma Rt.

ANYAGOK RÉGI-ÚJ SZEREPBEN

Hassan Fathy építésze

Szöveg, fotó: **Vasáros** Zsolt

HASSAN FATHY ÉPÍTÉSZETE

Vasáros Zsolt

Az ún. Village Workshop főhomlokzati részlete (1963–67), mely befejezetlen maradt a hatnapos háború miatt. Új-Bárisz, Kharga-oázis

07

“I want to bridge the gulf that separates folk architecture from architect’s architecture.”

„Át akarom hidalni azt az öblöt, amely a népi építészetet az építészek építészétől elválasztja.”

Hassan Fathy

Hassan Fathy (1900–1989) generációk példaképe, az építészeti oktatás megkerülhetetlen alakja. A 20. század építészetről szóló összefoglaló munkák általában tárgyalják munkásságát; a híres új-gournai kísérlettel a közösségi alapú építés és tervezés alapjait rakta le már az 1940-es évek közepén. Az egyiptomi építészről megjelent – és évről évre megjelenő újabb – monográfiák, szakcikkek, ismertetések és disszertációk száma lassan ezres nagyságrendű. Ez nemcsak az iszlám világ 20. századi építészete, és az abban különleges helyet elfoglaló Hassan Fathyra hívja fel a figyelmet, hanem az építész egyetemes jelentőségét is mutatja.

kozni. Szinte megszállottan kereste az ősi anyag használatában és a hagyományos formák új funkciókkal történő házasításában rejlő lehetőségeket. 1941-ben diákjaival asszuáni tanulmányutat szervez. Itt fedezi fel a núbiai építészeti formáiban, elsősorban a boltozatokban és a szerkezeti egyszerűségben rejlő lehetőséget. Ennek kibontakoztatására – több kisebb sikeres projekt megvalósítása után – az új-gournai modellfalu tervezésekor kapott lehetőséget. Ebben az időben épült Alexander Stoppelaëre belga származású restaurátor háza a Királyok völgye közelében, Luxorban a nyugati parton, illetve Garagusban a jezsuita szerzetesek megbízásából létrejött kerámiamanufaktúra, a kulturális központ és az iskola. Ennek tervezése

félbemaradt, az épületek java része Fathy közreműködése nélkül, a tervek módosítása után valósult meg. Ebben az időben épültek további iskolái is. A faresi tíz tantermes általános iskola még áll, előremutató, ma is érvényes professzionális munka, számtalan tervváltozat-előzménnyel, az edfuit már lebontották. 1953-ban visszatér Kairóba, ahol 1954-ben a Művészeti Kar építészeti tanszékének lesz a vezetője. 1957-ben elhagyja Egyiptomot, elsősorban a nehézkes bürokráciára hivatkozva Athénben vállal munkát, majd 1961-ban tér vissza hazájába. Ekkor költözik be a Darb el Labbanah utcai lakásba a Citadella és a Szultán Hasszán, valamint az Al-Rifá-i mecsetek közelébe, itt él 1989-es haláláig. Életműve sok tekintetben

Fathy Alexandriában született, nyolcéves korában Kairóba költözik a család. Építészdiplomáját Kairóban szerzi meg 1925-ben. A kozmopolita felfogású, több nyelven beszélő építész zenélt, drámákat írt, festett, és pályafutása kezdetén több munkája egyértelműen tisztán modernista felfogású volt. Első megbízatása egy általános iskola tervezése volt Talkhában, emiatt 1926-ban tanulmányúton vesz részt. Érdeklődése már ekkor a vidéki, a rurális életforma, és annak építészete felé fordul. 1930 és 1946 között az École des Beaux Arts in Cairo tanára. Az 1930-as évek végére konkrét prototípus-kísérletekkel a vernakuláris építészettel kezdett foglal-

▲ Anwar Sadat elnök befejezetlen nyaralója (1981) Gerf Husszeinben, a Nasszer-tó partján

◀ Mecset Új-Gournában (1945–1948), a könyvtár homlokzati részlete

számos kérdést vet fel. A kezdeti munkák után szakmai sikereit és legnagyobb kudarcait a vernakuláris kísérletek jelentik, amelyeket az 'Architecture for the Poor', azaz a szegények építészeteként is szokás jellemezni. Ezzel a címmel jelent meg több kiadásban az új-gournai munkáját összefoglaló könyve is. Életének és szakmai munkásságának utolsó harmada kifejezetten sikeresnek tekinthető, ekkor azonban munkáját zömmel gazdagok számára tervezett villák, nagykövetségek jelentik. Utóbb megérkeznek azok az elismerések, amelyek a korábbi, vernakuláris építészeti munkásságát nemzetközi szinten is méltányolják. 1980-ban megkapja az Aga Khan Award for Architecture elnöki díját, 1984-ben az UIA aranyérmét. 1981-ben Párizsban

a Pompidou Központban kiállítás nyílik Fathy munkásságából, egy évvel később a kurátor, Jean Dethier angolul is megjelenteti az első összefoglaló publikációt az építésről. Ugyanebben az évben kezdődik meg Új-Mexikóban (USA) egy nonprofit oktatási alapítvány szervezésében az utolsó, csak részben megvalósult, Egyiptomon kívüli projektjének építése. Ennél visszatér az első vernakuláris kísérletek „tisztaságához”, reprezentálva a helyi hagyományokon alapuló építés létjogosultságát, mindent sajátos egyiptomi forma- és hagyományátvitellel fűszerezve.

A Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem Építészmérnöki Karának missziója (Hassan Fathy Survey Mission) 2015 tavasza óta nyolc al-

kalommal, mintegy negyven magyar építész és építészhallgató közreműködésével járt Egyiptomban azzal a céllal, hogy Hassan Fathy még fennálló építészeti örökségét teljes körű felméréssel dokumentálja. Ez mintegy ötven épület, illetve épületmaradvány rajzi és fotódokumentációját jelenti. Felső-Egyiptomban – Luxorban, Garagusban és Faresben – elsősorban korai munkásságának emblemikus épületei lelhetők fel. Ugyanakkor Új-Bárisz (Kharga-oázis) torzóként fennmaradt települése a monumentális vályog-építészet szomorú mementója. Gurf Husseinben Anwar Sadat befejezetlenül maradt elnöki nyaralója viszont késői korszakának fontos alkotása. 2018-ban elkezdtük felderíteni Kairó és Alexandria környékén a még meglévő

épületeit, elsősorban a korai műveket, illetve amelyek kapcsolatba hozhatók korai munkásságával. A munka még nem ért véget: néhány speciális engedélyhez kötött, vagy nehezen megközelíthető, illetve megtalálható objektum kutatása még hátravan. Jelen tanulmányban részletesebben két kiemelten fontos, településléptékű projekt, az Új-Gourna és Új-Bárisz kapcsán megfigyelhető építészeti összefüggésekre térünk ki.

Új, vagy a korábbiakat kiegészítő, azokat esetenként felülíró megállapításokat a szakirodalom alapján nehéz megfogalmazni, annak ellenére, hogy bizonyos archívumok kutathatóvá vált anyagai még számos felismerést rejthetnek. Kutatásunkat azonban más,

elsősorban a helyszíni tapasztalatok és az azokból levonható következtetések inspirálták. Ennek egyik oka a kutatást megelőzően megfigyelt, a Fathy publikált tervei és a megvalósult épületek közötti számottevő különbségekben és azok fontosságában keresendő. A publikációkban gyakran ismétlődnek az archív tervrajzok és fotók, ritkán jelennek meg friss felmérések, a legtöbbször azok is csak bizonyos részleteket, pl. alaprajzot, vagy 1-1 homlokzatot mutatnak. Ezt számos épület esetében észleltük. Továbbá azt is, hogy bizonyos épületek, különösen az intenzív használatnak kitettek amortizációja felgyorsult, így a lehetőség szerint teljességre törekvő építészeti felmérési dokumentáció elkészítése indokoltá, mi több, sürgetővé vált.

◀ Anwar Sadat elnök befejezetlen nyaralója [1981] Gurf Husszeiben, a Nasszer-tó partján

▲ A piac természetes hűtését elősegítő felépítmények (1963–67).
Az épület befejezetlen maradt a hatnapos háború miatt. Új-Bárisz, Kharga-oázis

Új-Gourna (1945/46–) építése világhírűvé tette Fathy nevét, az ott részben felépült Model Village, a modellfalu a közösségi tervezés és építés archetipusának számít. A tény azonban az, hogy a terveknek csupán alig a negyede valósulhatott meg: a tervezés és a kivitelezés közben elkövetett hibák és tévedések miatt végül leállt az építkezés. Új-Gourna építéstörténete és keletkezéstörténete önálló monográfiát is megérdemelne, de röviden összefoglalva a tervezés indíttatása nagyon is profán volt. A Luxor–Nyugati parton élők jó másfél évszázada az egykori nemesi temető dombjain telepedtek meg, ahol lényegében az ottani ókori sírok ezreinek fosztogatásából éltek. Mindezt az illetékes hatóság az 1940-es években meg akarta állítani, így arra kérték fel Fathyt, hogy a törzsi gyökereket még őrző, sajátos klánokba rendeződött családok számára tervezzen egy önálló falut. Minden együtt állt az építész számára, hogy megvalósítsa álmait: a núbiai tanulságok, a vályogépítéssel iránti rajongás és a gazdag történelmi rétegzettség intenzív munkára sarkallta. A fennmaradt tervek, feljegyzések százai, és az első könyve Új-Gourna építéséről az építész eltökéltségét mutatja. A publikációk okkal modellértékűnek mutatják be a projektet,

ugyanakkor rávilágítanak a vélt és valószínű hibákra is. A kudarc pontos, és egymással is bizonyára összefüggő okai még tisztázásra várnak. A manapság Új-Gournában élők szinte teljes egészében „felülírták”, azaz lebontották és újraépítették a település jó részét. Csak a középületek egy része maradt meg (színház, mecset, szeráj, marhapiac), míg mások teljesen eltűntek (fiúiskola, lányiskola, művészeti központ, kiállítóter). A lakóházak közül már csak torzók és igen romos épületmaradványok maradtak. Sajnos 2016-ra Fathy saját háza is kritikus állapotba került, azóta szinte rommá vált. A bontások a kutatásunk idején is folytak, ugyanakkor az UNESCO védnöksége alatt jelentős helyreállítás van készülöben. A kérdés csak az, lesz-e még mit megmenteni, vagy a visszaépítés marad az egyetlen lehetőség. Míg Új-Báriszban elsősorban a gazdasági és a középületek – és két villa – épültek meg, addig Új-Gournában a középületek mellett a lakóházakon volt a nagyobb hangsúly. Szerencsétlen módon érintetlenül már egyetlen lakóház sem áll, az alaptípusok reprezentánsai helyszíni kutatásunk idején még részben dokumentálhatók voltak. A Fathy építészével kapcsolatos kutatás elsődleges eredményei, azaz a felmérések mel-

lett igazán fontos a tervezési elvek változásait megkeresni. A tradicionális technika, azaz a vályogépítéssel propagálása mellett Fathy a történelmi építéssel technikailag megvalósítható, statikailag evidens és formailag gazdag jelentéstartalommal bíró eszköztárát vonultatta fel. A régi-új anyag tektonikai lehetőségei az ókor óta nem változtak, a történelmi terek és formák jelentéstartalma is nagyjából ugyanaz volt. Itt említendő Fathy közismert „tévedése”, vagy szándéka (?) a kupolákkal és boltozatokkal kapcsolatban. A Felső-Egyiptomban hagyományosan lapos tetős (!) lakóházak közösségi tereinek fedése esetében Fathy az ún. núbiai boltozatokat és a fátimida (Kr. u. 10–12. század), illetve ajjúbida (Kr. u. 12–14. század) ihletésű kupolákat alkalmazta. Előbbi a hagyományos környezetében elsősorban istállók és gazdasági épületek fedéséül szolgált, utóbbiak pedig a sír- és mauzóleumépítéssel, továbbá a mecsetek világából voltak ismertek. Mindezek egyrészt ellehetetlenítették a felfelé való terjeszkedést, ugyanakkor a lakókból – a banális, illetve mortuális karakterük miatt – ellenérzéseket váltottak ki. A horizontális bővítés lehetősége a kötött utcarendszer, azaz a terv miatt eleve korlátozott volt.

▲ Hassan Fathy saját házának homlokzati részlete Új Gournában (1945–1948)

Új-Bárisz esetében a publikációk tanúsága szerint a hatnapos háború (1967) sodorta el a település befejezését, amely így torzóként is a másik fontos, bizonyos szempontból talán legfontosabb műve Fathynak. Itt számottevő bontást és amortizációt nem figyelhettünk meg, az eleve befejezetlen épületek távolsága a később kiépült településtől „megóvta” az építőanyagként történő újrahasznosítást. A Fathy által itt alkalmazott ún. sandbrick (homoktégla) újrahasznosíthatósága is kérdéses, legalábbis a völgyben használt égetetlen vályog- vagy agyagtéglához képest bizonyosan. Kivételt az ún. villaépületek jelentenek, amelyeket időnként művészeti iskolák használnak. Ez a településléptékű alkotás különleges helyet foglal el az életműben. A tervezés körülményei, a problémafelvetés léptéke és célja Fathy mint tervező személyében mondhatni a legjobb helyre került. 1963-ban indult el a tervezési folyamat, amelynek alapját a Kharga-oázisban feltárt vízkészletek adták. Ez a Desert Development Organizationt egy 250 családot befogadó, új mezőgazdasági termeléssel foglalkozó település tervezésére sarkallta. A megvalósítás három évvel később kezdődött, majd 1967-ben, az Egyiptom számára súlyos kudarcra végződő hatnapos háború miatt abba maradt. A település végül a régi falu helyén bővült. A néhány megvalósult épület azóta is torzóként, javarészt befejezetlenül áll a sivatagban. Az épületegyüttes megépült elemei közül a település egyfajta központjaként is felfogható piac a legkülönösebb. Az Új-Bárisz előtti munkáin megfigyelhető építészeti eszköztár egységesnek tekinthető, az egyes tipikus, Fathyra, de nem csak rá jellemző elemek kompozíciója harmonikus, arányaik azonban még a történeti építészetben keresendők. A piac épülete azonban különleges kompozíció. Fathy itt is, mint Új-Gourna esetében, a tradicionális építészetből indult ki, tanulmányozta a tervezett Új-Báriszhoz közeli

▲ Színház Új-Gournában (1945–1948), a főhomlokzat részlete (1945–1948)

Anwar Sadat elnök befejezetlen nyaralója Gerf Husszeiben, a Nasszer-tó partján (1981) ▲▼

régi falut, valamint a Dakhla-oázis régi településeit. Ezek a Nílus völgyében megfigyelhető építészethez képest több újdonsággal is szolgáltak. Mivel a nyári időszakban az extrém hőmérséklet elleni védekezés különös, jóllehet evidens eszköze az árnyékolás, így az oázisok ősi településmagjai szűk, kanyargós, sokszor fedett utcákkal épültek, és a Nílus-völgyi épületegyüttesekhez képest jóval tömörebb,

zártabb kompozíciót alkottak. Fathy az oázistelepülések mellett Bagawat ókeresztény temetőjének sírmauzóleumait is fontos előképeknek tekintette. Mindezek hatása azonban csak részleges, ugyanis sem a szűk, fedett utcák, sem pedig Bagawat emberléptékű tégláépítésze nem érzékelhető közvetlen módon az új-báriszi épületeken. Bizonyára fontos volt Fathy számára a megismerhető épített környezet, és jól

▲ Udvari homlokzat részlete. Piac, Új-Bárisz, Kharga-oázis (1963–67)

▶ A piac boltosított terének részlete (1963–67). Az épület befejezetlen maradt a hatnapos háború miatt. Új-Bárisz, Kharga-oázis

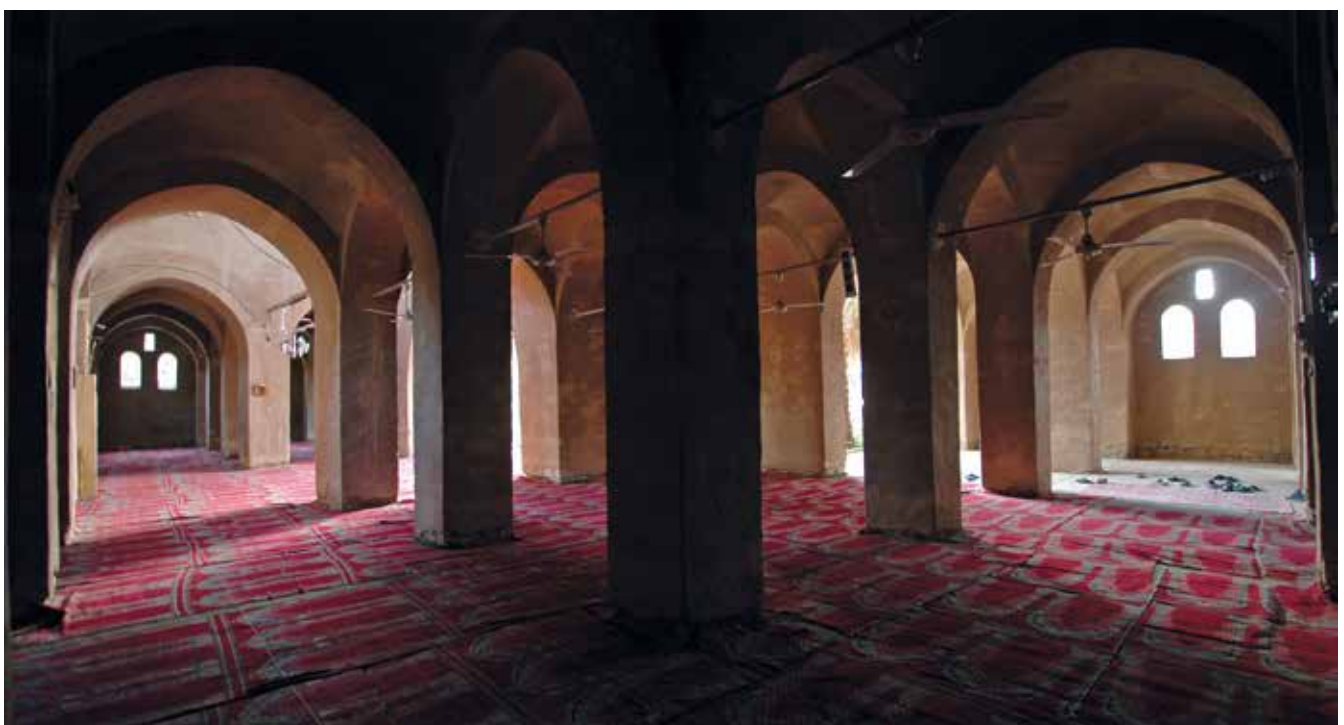
◀ A piac udvari homlokzatának részlete (1963–67), Új-Bárisz, Kharga-oázis

ismerjük a korai vernakuláris épületeinek és terveinek formavilágát. Új-Báriszban mégis valami más történt. Mint ismeretes, 1957-ben egy időre elhagyta Egyiptomot, Athénba költözött, ahol **Constantinos Apostolou Doxiadis** vezetése mellett dolgozott. A hagyományos értékeken és ökológus építészeti alapvetéseken nyugvó iraki és pakisztáni közösségi projektek mellett az afrikai Cities of Future programban is részt vett. 1963-ban tért vissza Egyiptomba, és szinte rögtön megkezdte Új-Bárisz tervezését. Az 1942–1957 között tervezett és felépült épületei korai korszakának koherens, világosan olvasható alkotásai. Az építészeti eszköztár egyfajta elemkészletként értelmezhető hagyományos formák, mint a fátimida kupolák, az ún. núbiai boltoszatok és a sorolt kupolákkal fedett térsorok történeti gyökerei egyértelműen kirajzolódnak. Ezek eredetének egy része a 19. század végén és a 20. század első harmadában, az akkor népszerűvé vált téglalapítményben keresendő. Fathy „újra feltalálta”, illetve „nemzeti” kontextusban nép-

szerűsítette ezt az építészeti világot. Új-Báriszban a Village Workshop külső árkádos homlokzata részben az új-gournai marhapiac raktársorát idézi, ugyanakkor itt tornácként új értelmet is nyer. Igazán különleges azonban a piac építészete. Fathy a déli traktusban természetes légáramlás segítségével hűtött tereket tervezett. A helyszíni mérések alapján 8-10 fokkal, egyes publikációk szerint nyáron akár 15 fokkal is hűvösebb hőmérséklet keletkezhetett egyrészt az árnyékolás, másrészt az aktív légáramlás okozta hűtés miatt. Ennek jól ismert építészeti eszköze az ún. malqaf volt, melynek elvét Fathy az eszköztárából jól ismert núbiai boltoszatokkal és kupolákkal követte le. Ehhez fogható megoldás korábbi épületen nem ismert. A malqaf általában faszervezettel épült, és additív módon kapcsolódott az épületekhez. A nagy belmagasságú belső terekhez pincésint csatlakozott. A szűkös, ezáltal a levegő mozgását gyorsító légaknák összekapcsolták a földszinti tereket és a pincét, az így lehűtött levegő a folyamatos széljárás miatt

tudta átjárni a tereket. A nagy léptékű megoldás jól érzékelhető, mondhatni, jól olvasható a tetőfelépítményeken. Az udvari homlokzatokon és a tetőkön másutt nem látható kompozit építészeti kialakítást, egyedi, mással össze nem téveszthető karaktert eredményezett. Az udvar északi homlokzata a magas és lényegében tömör falakra ültetett boltosatsor miatt ipari karakterű. Az északi traktus megnyújtott, karcsú pengéfalakra állított parabolaív boltosatai és a perforált falszövet is a szél beáramlását segíti. A térsor összetett kupola- és boltosatsorai formai és tektonikai értelemben is túllépnek a történeti gyökerű for-

HASSAN FATHY (1900–1989)

A defining name in architectural education, was a role model for several generations. Organized by the Faculty of Architecture of the Budapest University of Technology and Economics, the Hassan Fathy Survey Mission has visited Egypt eight times since the spring of 2015, bringing over more than 40 Hungarian architects and students of architecture to carry out a comprehensive documentation of Hassan Fathy's surviving architectural heritage. In this context, they made drawings and photos of approximately fifty buildings and ruined structures. This study presents the architectural correlations of a couple of particularly significant settlement-size projects, New Gurna and New Baris.

mák újragondolásán: a kopt templomok szentélyeinek bonyolult boltozatait idézik. Fathy itt virtuóz módon, eddig nem látott kompozíciókban alkalmazza a védjegyévé vált eszközöket, miközben azok igen hatékonyan egy célszerű funkciónak is megfelelnek. A részletes dokumentáció alapján készült térelemzések feltárták az épület működési és kompozíciós elveit. Az egyébként additív karakterű alaprajzi szerkesztésre összetett térbeli világ épül, az életműben, különösen még néhány fontos késői alkotásban az új-báriszi tapasztalatok fontos szerephez jutnak. A sors fintora, hogy ez a kiemelkedő projekt végül nem tudott megvalósulni, így Fathy elképzeléseinek jelentős része immár csak feltételezés lehet. Ugyanakkor határozott cél, hogy az elérhető dokumentációk alapján a megvalósult épületeket és Fathy kortárs terveit is szem előtt tartva az eredeti elképzelést legalább virtuálisan megjelenítsük, és annak konzekvenciáit tanulmányozzuk.

A helyszíni felmérések és kutatások megkezdésekor tisztában voltunk azal, hogy a dokumentálással hiánypótló alapkutatót végzünk. Egyrészt az archív adatok mellett pontos képünk lesz az épületekről, ami önmagában értékes, és a publikálás után további elemzéseket tesz lehetővé. Másrészt Fathy szemléletmódját, a saját és mások írásaiban felvázolt építészeti gondolkodásmódját így valóban fel lehet fejteni, mivel nem csak részleges, vagy mások által vélt információkra támaszkodhatunk. Szinte minden esetben

fény derült új információkra, a szó szoros értelmében új adatokra. Ezek feltétlenül szükségesek egy új, Fathyról alkotott kép megalkotásához, illetve az eddigi árnyalásához. Célul tűztük ki, hogy a dokumentációk és az elemzések nyomán nemcsak az adatokat, azaz a felméréseket közöljük, hanem azok elemzését is. Ennek célszerű módja az eredeti tervek és a megvalósult állapot virtuális modellezése, a tervalternatívák és a valóság közti különbségek elemzése. Szükséges az archív anyagok részletes áttekintése, immár célzottan, a konkrétumok ismeretében, és a felvetődő kérdések mentén. Ehhez közvetlenül járul hozzá az az idén februárban aláírt megállapodás, amely misszióknak és a The Hassan Fathy Collection of the Rare Books and Special Collections Library of the American University in Cairo között kötött. Fathy szinte teljes terv- és fotóanyaga, felmérési feljegyzései és a könyvtára az említett intézményben kutatható, példásan rendezett és immár általunk is publikálható. Cserébe felméréseink rendezett anyaga is ide kerül majd kutatásunk lezárása után. Az életműhöz mint „big picture”-höz több szálon is kapcsolódik a kutatás. Fathyt az új-gournai időszak szakmai munkássága miatt tartjuk kiemelkedő építésznek, így az új eredmények alapján a teljes életmű át-gondolása is indokolt. Mindezt tágabb kontextusban is lehet vizsgálni. Aránytalanul kevés szó esik Fathy kortársairól, különösképp Ramses Wissa Wassef (1911–1974) egyiptomi építésről, akinek figyelemre méltó munkái sok tekintetben Fathy munkáihoz mérhetőek. Itt még jelentős adósságai vannak a kutatásnak. Továbbá egy nagy léptékű, afrikai és közel-keleti kitekintésben is érdemes tanulmányozni azon építészeket, akik Fathy és Wissa Wassef mellett a posztkoloniális építészettel valóban a helyi gyökerek megismerésével, és azok konstruktív továbbgondolásával tudták megújítani. Itt a teljesség igénye nélkül kiemelendő egy magyar száрма-

zású francia építész, **Laszlo Mester de Parajd** (1949–) nigeri (lásd: Országépítő, 2016/1.), és Charles Boccara (1940–) tunéziai-francia építész marokkói munkássága, valamint napjaink kiemelkedő kortárs építész, Diébédo Francis Kéré (1965–), aki Burkina Fasóban és Maliban megvalósított terveivel igazolja a helyi hagyományokon nyugvó kortárs építészet létjogosultságát.

A posztmodern építészet – egyben Fathy vernakuláris építészeti munkásságának jelentős periódusa – érdeklődésének középpontjában a formák keresése, és azok jelentésének értelmezése állt, miközben az anyag és a szerkezet másodlagos volt. Fathy vernakuláris felfogású építészetében az anyag és a kapcsolódó technológia szerves – tektonikus – egységet alkot, a formák javarészt ebből következnek. A megidézett történeti formákat és archetipikus tereket, továbbá az újszerű funkciók építészeti világát a vályog-építészettel ki tudta fejezni, ebből a szempontból feltétlenül „őszinte” volt a világa. Fathy újra-, illetve átértékelésének alapját a fentiekben kifejtett vernakuláris építészeti munkásság adhatja. Ennek regionális és univerzális kitekintése, a tradicionális gyökerű építészet kortárs felfogása manapság is fontos kérdés. A lehetséges válaszokat a jó és tanulságos példák elemzéséből nyerhetjük. Napjaink izgalmas kérdése ismét az anyagok régi-új szerepe, jóllehet az (építő)anyag sokféle értelmezésben és átértelmezésben van jelen a kortárs építészetben. A közelmúltban jelentette meg Moravánszky Ákos az anyagok metamorfózisával kapcsolatos könyvét, amely a téma történeti és kulturális hátterének feltárása mellett a kortárs építészetben is vizsgálja az anyagok új jelentését és alkalmazását. A téma felfejtése Fathy munkásságával kapcsolatban is vizsgálható. A kutatás további perspektíváját így az új és újszerű információk széles körű vizsgálata, új kontextusokba történő beemelése jelentheti.

▲ Az ún. Village Workshop belső udvara (1963–67), mely befejezetlen maradt a hatnapos háború miatt. Új-Bárisz, Kharga-oázis

NAPJAINK FÖLDÉPÍTÉSZE

Vályogház Ausztriában

Építész: **Boltshauser Architekten AG, Martin Rauch**

Szöveg: **Csóka Balázs**

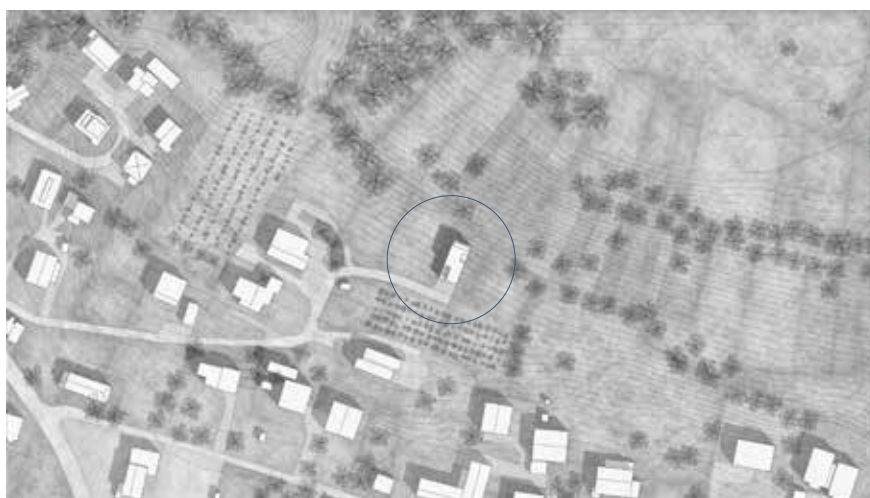

Tömésfal, földfal, vályog... Mindenki által ismert építőanyag, amiről mindenkinek van véleménye, és mindenkinek más. Sokaknak az elfeledni akart szegénységet jelenti. Van, akinek a nagyszülői hűvös házat, ahol a nyári szünetet tölthette gyerekkorában, és van, akinek az eltűnőben lévő paraszti kultúra kozmosszal összekapcsolt lakóépületeit, Molnár V. József bácsi magyarázataival. A fenti meglátások mellett egyre több embernek jelent a vályog egy környezetbarát, újra felhasználható építőanyagot, amelynek kicsi az ökológiai lábnyoma, az építés helyén kinyerhető a földből, és kitűnő épületbiológiai tulajdonságai folytán egészséges és kellemes belső atmoszférát tud teremteni.

Martin Rauch, az ausztriai Schlinsben felépült családi ház tervezője és tulajdonosa az utóbbi kategóriába tartozik, azzal a kiegészítéssel, hogy keramikusként és kályhaépítőként végzett tanulmányai során már korán megismerkedett az anyaggal, azonban építészeti tanulmányokat soha nem végzett. Ezáltal új szempögből, az építészeti oktatásban betanuló konvenciók nélkül, művészemberként nyúlhatott az agyaghoz. A bécsi Iparművészeti Egyetem elvégzése után az Afrikában végzett több hónapos önkéntes munkája során szembesült az internacionalista modern építészet környezetre érzéketlen, drága építéstechnológiai és a hagyományos afrikai földépitészet közti ellentmondásokkal. Hazatérése után kezdte el földépitészeti kísérleteit: agyagkeverékeket tesztelt, és az építési technológia, a zsaluzás, tömörítés modernizálásával kísérletezett.

▲ Helyszínrajz

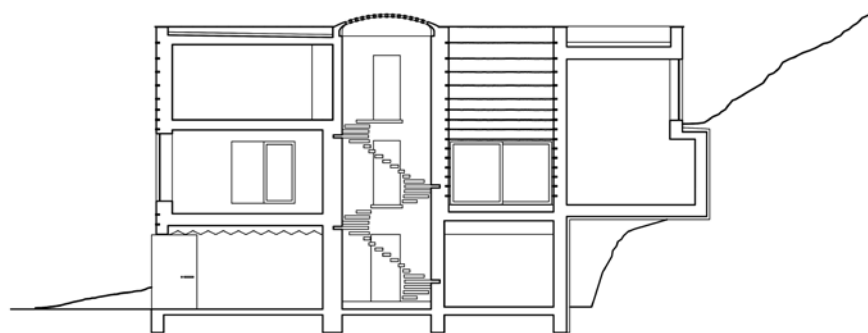
MARTIN RAUCH

Martin Rauch's merit is bringing rammed-earth architecture to the forefront again in Europe by making it accessible to the masses. Some of the most significant European adobe architects of our time have studied under his tutelage. In addition to diligence, his success was due to smart decisions that led the way in making adobe trendy and in developing prefabricated building blocks suitable for industrial purposes. In Hungary, this is still a thing of the future. However, the excellent building biology qualities of adobe, the strong connection with the immediate environment that the material implies and the artistic value of its wall structure are reason enough for all enthusiasts of natural building materials to follow Martin Rauch's example.

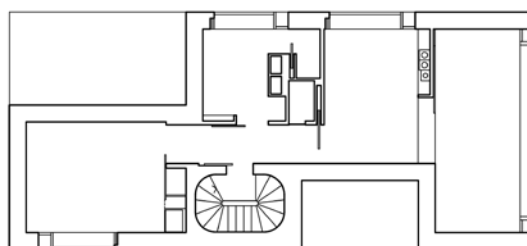
A 2000-es évek közepére számos tömésfallal készült középület építőjeként elérte, hogy a földépítéset Európa-szerte felkerült a kortárs építészet térképére. Lakóépületének bemutatása előtt ismerjük meg Rauch műhelyét is, amelynek felépítése, elhelyezkedése jól leírja az alkotó gondolkozását. A Bécsben eltöltött tanulóévek után az első megrendelések befutásakor Rauch hazaköltöztette kályhaépítő műhelyét szülőfalujába, a nyugat-ausztriai Schlinsbe. A család generációk óta itt él, és földműveléssel foglalkozik. Ezt a hagyományt jelenleg az egyik testvér viszi tovább. A földépítészeti kísérletezés éveiben az első épületek a családtagok számára épültek, miközben a kályhaépítésből éltek szintén keramikus végzettségű feleségével. A kísérletezések során Rauch rájött, hogy a földépítéset népszerűsítéséhez nem szükséges megváltoztatnia az alapanyagot, de modern kivitelezési technológiákat és dizájnt kell használnia, hogy áttörhessen az emberek uraló előítéleteken.

Rauch saját házát a család földterületén, egy almaültetvényekkel körbevett domboldalon építette fel. A meredek, sziklás területen lévő épület a művész alkotásainak teljes palettáját bemutatja. A tömésfalhoz az alapanyagot a domboldalból nyerték ki, azonban újjító módon a fal nem kapott sem külső, sem belső vakolatot. Rauch mentes az építészek betanult reflexeitől („vályogháznak jó kalap kell”), alkotó művészként láttatni akarja a vályogfal rétegeit, megmutatni a földből döngölt falazat textúráját. Olyan formája ez a vályogépítésnek, amelyet Európában korábban csak francia területeken használtak gazdasági épületeknél, azonban az igényesen kezelt felületek képesek megszólítani korunk építészeit és építetőit.

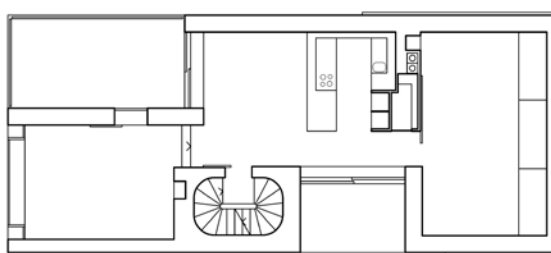
A homlokzatok felületét csak a vízszintesen futó keskeny téglacsíkok osztják meg, amik az alkotó szerint csupán a falakon lezúduló csapadékvíz lassítását célozzák, ezzel csökkentve a falak

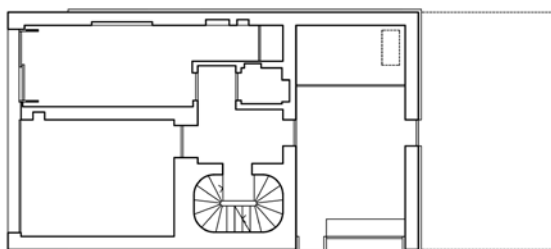
▲ Hosszmetszet

▲ Emeleti alaprajz

▲ Földszinti alaprajz

▲ Alagsori alaprajz

erózióját. Az eső ugyanis a falak felületének finom szemcséit kimossa az agyagszemcsék közül, amelyek azonban a csapadék hatására megdagadnak, így gátolva a további eróziót. A falat védő funkciójuk mellett a téglacsíkok modern ornamentikaként is működnek: szabályos távolságokban árnyékcsíkot képeznek a homlokzaton, és a falazatok vízszintes szerkezeti rétegeit hangsúlyozzák.

Az épület tömege a belső térkapcsolatok térbeontásának tekinthető. A zárt hasábból a szükséges helyeken metsz ki egy-egy tömeget az alkotó, amelyek aztán teraszként funkcionálnak, részben a panorámára tájolva, részben a lakás kertkapcsolatát megteremtve. Rauch nem keres formai kontaktust a falu tradicionális lakóépületeivel, csupán a vályog anyagára, meleg barna színére és gazdag textúrájára bízva teremt kapcsolatot az épület a hellyel. A belső terekben és a teraszokon a födémek, a padlók és a falak is látszó vályogburkolatot kaptak. Az alsó szinten durvább megmunkálású, a lakószinteken csiszolt felülettel készültek el a padlóburkolatok, csak tradicionális szerkezetek (csapos gerenda- és poroszcsüveg födém) felhasználásával. A monokróm padlóburkoló lapokat Rauch keramikuművész felesége mintázta, afrikai minták felhasználásával. A falak belső oldali nádpalló hőszigeteléssel készültek, fűtőszálas vályogpanel burkolattal. A falazat így megőrzi jó hőtároló tömegét, a hőszigetelő képessége is kitűnő, miközben a falfűtésnek köszönhetően télen egyenletes, sugárzó meleget biztosít.

Az épület Martin Rauch építészeti és művészeti hitvallása, munkássága első 25 évének összefoglalása. Az ő érdeme, hogy a földépítészet Európában hosszú idő után ismét előtérbe került, széles tömegek számára megtapasztalhatóvá vált. Oktatói munkája korunk jelentős európai vályogos építészait indította el. Mindehhez a kitarító munka mellett határozott döntésekre is szüksége volt,

amelyekkel a dizájn szempontjából trendivé, az iparosodó építészeti kivitelezés szempontjából pedig előregyárthatóvá, gépesíthetővé tette a vályogot. Magyarországon ez a munka még előttünk áll, azonban a vályog kitűnő épületbiológiai

tulajdonságai, a helyhez való kötődést erősítő és kifejező építése és falszerkezetének művészi értékeiben rejlő lehetősége elegendő indokot ad a természetes építőanyagok kedvelői számára, hogy kövessük Martin Rauch példáját.

VÁLYOGÉPÍTÉSZEZET
EURÓPÁBAN

INTERJÚ MARTIN RAUCHHAL

Csóka Balázs, Radev Gergő, Tóth Péter

Martin Rauch iparművészeti tanulmányokat követően, keramikusként fordult a vályog felé. A magát vályogművésznek tartó mester Európa szerte épített már több családi házat, valamint templomot, ipari csarnokot is. A vele készült interjújában a vályogépítés ökológiai jelentőségéről, az építészetben betöltött szerepéről és lehetőségeiről kérdeztük.

› **Hogyan talált rá a vályogra?**

Burgenlandban iparművészeti középiskolába jártam, kerámia szakra (ahol magyar vályoggal dolgoztunk), aztán Bécsben tanultam tovább az Iparművészeti Főiskolán. Épületkerámiákat, kiégetetlen agyagszobrokat készítettem, nagyon sokat dolgoztam vályoggal. Ezután fedeztem fel a vályogházakat Magyarországon, Szlovákiában és Németországban.

› **Ausztriában mennyire elterjedtek a vályogházak?**

Több mint 100 000 öreg vályog lakóház van Ausztriában.

› **Mik voltak az első munkái a vályoggal?**

Keramikusként jól megismertem az agyagot. Aztán 35 évvel ezelőtt a csa-

ládornak, a bátyámnak, majd később a nővéremnek építettem az első vályogházakat. Azóta foglalkozom a vályogházakkal, mindig önálló voltam. Lelkesedem a vályogért, a vályogépítést nagyon fontosnak tartom, hiszen a vályog az ember harmadik bőre. Azt gondolom, hogy az ember bőre három rétegből áll: az első maga a bőre, a második a ruházata, és a harmadik a háza. Ezért annak egészségesnek és szépnek kell lennie, természetesnek és időtállóknak, hogy a jövőben is funkcionáljon.

› **Kik a példaképei?**

Van néhány. Fontos volt számomra Hassan Fathy munkássága, Adel Fathmyval régi barátság köt össze. Különösen jelentős Francois Cointreaux

könyve. Általánosságban azonban a sok anonim vályogépítész is mindig erős hatással volt rám.

› **Iparművészeti diplomát szerzett, s – bár nincs építész végzettsége – házakat épít. Látja-e előnyét az iskolai oktatás kötöttségeitől mentes, eltérő nézőpontnak?**

Én elsősorban művésznek tartom magam, vályogművésznek. Nem építész, nem mérnök, nem építőmester vagyok, hanem művész. A művészi tevékenységem által sokkal nagyobb szabadsággal rendelkezem. Például a nővéremnek egy olyan házat építettem, amit „lakható műalkotásnak” neveztem. Fiatalon megnyertem egy pályázatot egy kórház építésére Feldkirchben. Ez egy 180 m hosszú, 7 m magas vályogfal volt. Az, hogy

nyertem, azt is jelentette, hogy meg is kellett valósítanom az elképzeléseimet. A művésznek mindig van egy ötlete, amit egy kivitelezőnek meg kell valósítania. Mivel nem találtam olyan céget, amelyre rábízhattam volna a kivitelezést, alapítottam egyet. Hat embert alkalmaztam, s ez nagyban megkönnyítette a terveim megvalósítását. A cég jól működött, így már nem kellett a kivitelezéstől tartanom. Folyamatosan együtt dolgozom az építésszel és az építetővel, ugyanis arra jöttem rá, hogy könnyebb egy vályogfalat megépíteni, mint eladni. Az emberek félnek a vályogtól: rizikós, sok vele a probléma. Számos projekt azért nem valósul meg, mert a hatóságok tartanak a vályogtól, nem tartják elég biztonságosnak.

> Mennyire elfogadott anyag a vályog az osztrák/európai piacon? Megfelel-e általában az ottani építőipari előírásoknak (hőtechnika, teherbírás, minőségi tanúsítvány stb.)? Ha nem, akkor milyen módszerrel engedélyezteteti az épületeit?

Ez nagyon különböző. Olaszországban pl. betiltott a tömésfal. Németországban előírás van a vályog tisztítására, döngölt vályogépületeknél azonban egy körülményes, ún. „egyedi esetekre szóló hozzájárulásra” van szükség. Svájcban megint csak elegendő az építőmérnök

számítása. Tehát elég változatos a kép. Összességében azért növekvő érdeklődés állapítható meg a vályog és a döngölt vályog iránt.

› Szükségesnek érzi-e egységes (akár európai szintű) vályogos szabvány készítését? Tesznek-e lépéseket ilyen irányban?

Én normák helyett szabályokban gondolkodnék. Egy szabvány lefektet ugyan alapvető irányelveket, biztonságos építést tesz lehetővé de hagy valamennyi mozgásteret a mestereknek, hogy újításokat próbáljanak ki. A növekvő normalizáció éppen az építőiparban sok pénzbe kerül, ám elsősorban az iparnak kedvez, és tapasztalatom szerint megakadályozza az újításokat. Különösen igaz ez a kis kézműves-/mesterműhelyekre.

› **Mennyire tartja fontosnak, hogy a beépítési helyhez közel legyen a kitermelt föld? A kérdés ökológiai szempontból, és a hely identitásának szempontjából is fontos lehet.**

Ez ökológiai, egyben imázskérdés. Ha a helyi anyagot használjuk fel, annak sokkal nagyobb az ereje, mivel az építető közösségnek fontos, hogy a saját anyagukból épüljön a ház. Erre mindig nagyon büszkék. Olyan ez, mint a vérkeringés: a föld kinyerése, előállítása, felhasználás és újra vissza a földbe. Az a jó, ha minél kisebb körből származik a beépített föld.

› **Látszó vályogszerkezetekkel dolgozik. Hogyan áll ellen ez a felület az időjárásnak?**

Tervezett erózióval dolgozom, ami a fagciklusoktól, csapadékoktól függően mindig változik. A másik tényező, melylyel számolni kell, a tervezett rizikó: vállalni kell a folyamatos változást, vagyis hogy az eső lemos a falból. Ez nem egyszerű kérdés, de nagyon fontos.

› **Mik a tapasztalatai a saját házával kapcsolatban? Fejlesztene-e a technológián, van-e olyan rész, amit máshogy alakítana ki? Ha igen, akkor melyik az, és miért?**

A házat nem alakítanám másképp, de valószínűleg előgyártásban állítanám elő.

› **Lényeges léptékváltást jelentett a munkái sorában a Rikola csarnoka, ahol előregyártott elemeket használt, a kisebb házakra jellemző manufaktúris gyártásról áttért az előregyártott elemekre. Merőben újszerű módszer ez a vályogépítésben. Honnan jött a gondolat, milyenek a tapasztalatok?**

A vályogépítészet imázsának javítása szempontjából nagyon fontos, hogy nagy épületek is létrejöhessenek. A helyben kinyert anyagok beépíthetőségének bizonyítására szükség van a nagy méretű középületeken való megjelenésre. Európában a publikációkban nagyon sokat beszélnek, írnak a vályogról, ez a jövő egyik anyaga, de változásra van szükség. Olyan értelemben, hogy szükség van arra, hogy nagyobb cégek is használják,

▲ ► Martin Rauch-ház építése. Schlins, Ausztria. Építész: Martin Rauch, Boltshausen Architekten AG, 2008. Fotók: Lehm Ton Erde Baukunst GmbH

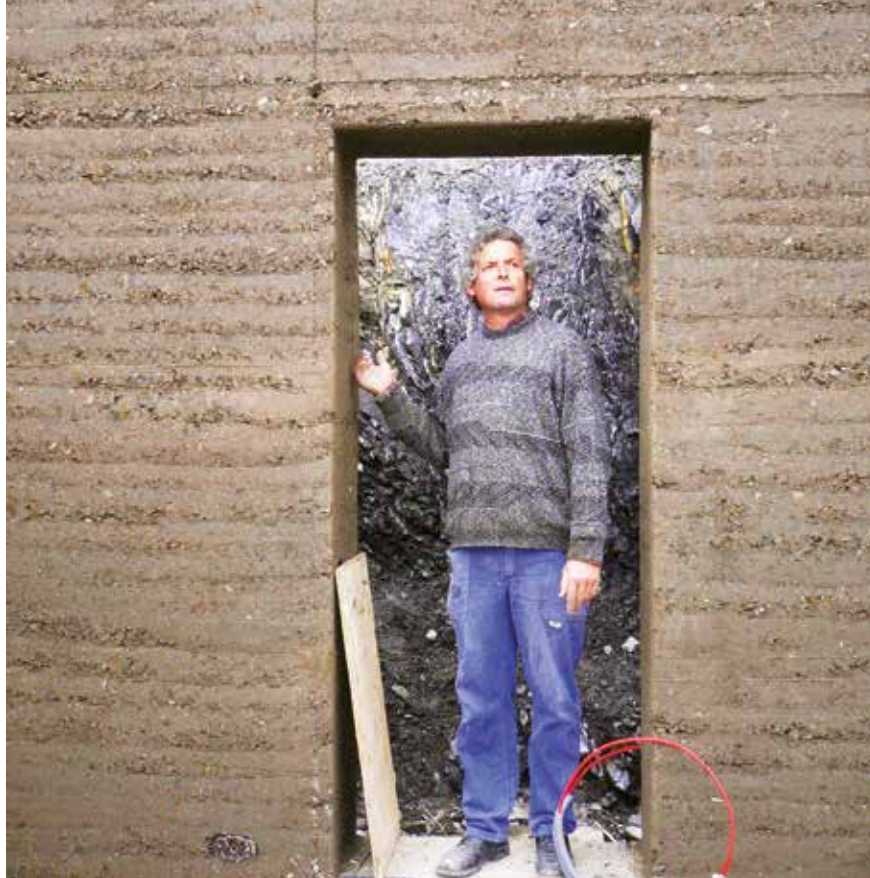
és ezek a nagy méretű épületek tudják azt bizonyítani, hogy a vályog képes a fejlődésre, a felhasználásra. Az előgyártással, a kivitelezéssel foglalkozó nagy cégeknek a tudása is fejlődik: megtanulnak vályoggal dolgozni, zsaluzni. Érdekes összehasonlítani a költségeket is: a vályogszerkezeteknek 40%-kal kedvezőbb a költségük, mint a cement-beton szerkezeteknek.

› **Mennyi időt igényel az ön által kifejlesztett technológia elsajátítása? Megtanulható-e egy építkezés alatt?**

A döngölés technológiáját nem én találtam ki. Alapvetően a jövőbeli vályogépítőnek mindenképpen jó érzékre lesz szüksége a vályoghoz, hogy tudja, hogyan viselkedik a megmunkálása közben, milyen szerszámokat lehet használni stb. Nem lehet általánosságban megmondani, hogy ezt egy építkezésen meg lehet-e tanulni.

› **Mit gondol az európai vályogépítészeti jövőjéről?**

A fiatalok, fiatal építészek, hallgatók körében egyre nagyobb érdeklődés figyelhető meg a vályog és a fenntartható építészet iránt. Ez reménykeltő a jövő építészete szempontjából. Ha a világ úgy építkezik, mint eddig, akkor elfognak a források. Rossz úton járunk! Más megoldásokra, más koncepciókra van szükségünk, az építkezést és a lakhatást illetően is. Az építészetet meg kell

változtatni, újra felhasználható anyagokat kell használni. A vályoggal való építés egyfajta életstílus. Ha vályoggal építkezünk, olyan anyaggal építkezünk, ami jó az embernek és a környezetnek is.

› **Kísérletezik-e új technológiákkal? El tud-e képzelni húzott szerkezetet vályog és egy vele ötvözött anyag együttes használatával? Van-e ilyenre példa a praxisában?**

Kutatásunk súlypontja mindaddig az előgyártáson volt, de most éppen erősen foglalkoztat bennünket a döngöltvályog-építés témája, különösen a többrétegű homlokzatokban. Beépítésre kerülhet itt pl. a georács. Mással is próbálkoztam több ízben, pl. acéllal. Hibridszerkezetek fával, acéllal vagy vasbetonnal is elképzelhetőek.

› **Kap-e megkereséseket Magyarországról? Sajnos jelen pillanatban még nem.**

Vorarlberg Ausztria másik oldalán van, és inkább Svájcjal áll összeköttetésben. Aktuálisan van néhány felkérésünk Burgenlandból. Érdekes lenne ezeknél a munkáknál magyar vályogépítésszel közösen dolgozni.

› **Van-e kortársa, tanítványa, aki szintén ezzel az anyaggal foglalkozik jó eredményekkel? Mennyire van egyedül ezen a területen?**

A vályog szerencsére sok fiataalt vonz. Építész(nő)ket, építőmestereket, és sok mindenki mást. Sokan „megfertőződnek”, és hűek maradnak az anyaghoz. Egész sok egykori munkatársam van, aki most szerte a világban vályoggal épít, ezáltal az anyag fontos terjesztőjévé válik. Az ember mindig tanul. A hibákat és csalódásokat is el kell tudni viselni, és mindig kíváncsi-nak kell maradni.

ADOBE ARCHITECTURE IN EUROPE AN INTERVIEW WITH MARTIN RAUCH

By profession, Martin Rauch is not an architect — he started using adobe for construction after receiving a diploma in applied arts. He built his first adobe homes for his own family 35 years ago. His credo is that homes must radiate health and beauty in a natural and durable structure that is able to withstand the rigors of time. People and authorities are afraid of adobe, he concludes. In some places, its use is banned. In Germany, the law requires the purification of adobe; however, rammed earth construction requires “case-by-case consent”. By contrast, the simple calculations of a civil engineer are accepted for the same purpose in Switzerland. An envisioned European standard should lay down the basic guidelines and ensure the safety of construction, but leave enough room for the builders for pushing the envelope. Creating large structures, such as Ricola’s production hall, is key to improving the reputation of adobe architecture. As a side note, adobe entails 40% less cost than concrete or reinforced concrete. Architecture must be steered towards rediscovering reusable materials. Using adobe as construction material is good for both man and nature.

VÁLYOG, ÚJRA!

Kockaház-átalakítás Budajenőn

Építészet:
Csóka Balázs

Szöveg:
Radev Gergő

Fotó:
Frenkel Edwina
Csóka Balázs

Adobe homes, misunderstood relics of the past, have a bad reputation today. The ageless material of villages and walls, which is clay soil, is one of the strongest metaphors for being bound to the ground. The world has changed a lot since the time when people used to erect their homes with the materials they found in the immediate surroundings. Change cannot be prevented, but the soil of the birthplace will always be readily available. Architects are perhaps meant to embrace and care for the inherited values in a manner that is worthy of themselves and the place, and not to let the one thing that was once common in all our buildings be forgotten. Every house has a life span, just like people do, which may be full of unexpected events, or be mysterious, sad or remarkably wonderful. Architects are able to embrace the fate of buildings, restore them to their former glory and reintegrate them into the place and time, filling them with life again and again. The way Architect Balázs Csóka transformed the home in Budajenő is exemplary of this attitude, which intertwines architectural and human history.

Létezik modern vályogház? Bonyolult helyett lehet egyszerű? Ipari helyett lehet természetes? A vályogházaknak ma nincs jó híruk – meg nem értett momentumai egy régi kornak. A falvak és falak alapanyaga – az agyagos föld – kortalan, a helyhez kötődés egyik leg-erősebb eleme. Sokat változott a világ azóta, hogy mindenki maga építette fel házát a környezetében lévő anyagokból. De nem is kell ennek így maradnia. A romantikus életképen túl azonban rendelkezésre áll a hazai föld, melyet méltatlanul szorítanak ki a mai trendek. Talán az építész feladata, hogy magához és a helyhez híven ápolja, felkarolja a meglévőt, ne engedje feledésbe merülni azt, ami egykor összekötötte épületeinket. Minden háznak életútja van – hasonlóan az emberekéhez – , fordultatos, kifürkészhetetlen, olykor szomorú, máskor meghatóan csodálatos. Az építész képes felkarolni az épületek sorsát. Képes méltóságukat helyreállítva újra a helybe és korba ágyazni őket, ismét élettel megtölteni azokat.

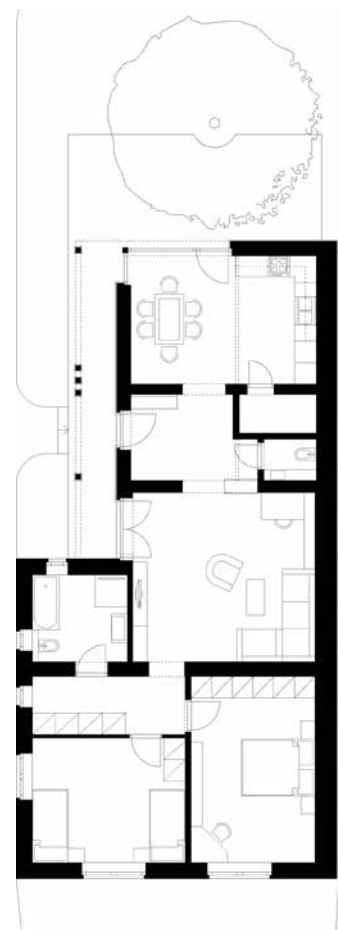

Az építész, Csóka Balázs budajenői lakóház-átalakítása példamutató megtestesülése a fenti hozzáállásnak, amely nemcsak építészeti, de emberileg is tanulságos történet lehet. A 19. századi kataszteri térképeken jól látható hosszú parasztházból csak az oldalhatáron álló főfalának egy szakasza maradt meg. Az 1970-es évek elején téglából épült új falakkal alakították ki a korban divatos kockaházat, melyet manzárdtetővel koronáztak.

Az újabb átépítésnél az építettével közösen, a szerkezetet megtartva, abból kiindulva gondolták újra és tervezték meg az apró épület bővítését, átalakítását. A tervező a múltat nem kötöttségként, hanem alapként tekintett – a felesleges motívumoktól megszabadította az épületet, bővítette a hagyományos parasztházakra jellemző szerkesztés szerint.

A ház utca felőli traktusát megtartották – szélesebb kialakítása miatt jól illeszthetők bele a lakószobák, amelyeket így nem kell hosszú folyosóval összekötni. A hátsó, új részbe kerültek a nappali élet terei. Ezen a szakaszon a környezetet a belső térrel ismét tornác kötheti össze, amely átmenetet képez, árnyékot és alakot ad az épületnek. A kertet vizuálisan is összeköti az létezővel az irányában megnyitott nagy üvegfelület. A kialakult új elrendezéshez egyszerű tömeget párosít az építész: az utca felől manzárd helyett ismét konty kerül az épületre. A tetőtér használatát egy-egy tetőtéri ablakkal jelzi mindkét irányban, melyek nem vonják el feleslegesen a figyelmet, nem aprózzák hiábavalóan a tetőfelületet.

Az egyszerű tételrendezést és formát az anyagválasztás is követi, ugyanakkor igyekszik tudatos és megfontolt lenni. Az új tartószerkezeti falak préselt vályogtégglából készültek, a mai szabályozás követelményeinek megfelelően téglapilléres megerősítéssel – ily módon a vályogfal kitöltő falazatként funkcionálhat, amire minősítése van. A falak szigetelése kőzetgyapattal készült, így páraáteresztő képességük nem csorbult, a szerkezet „lélegző” maradt. A földem szigetelése ömlesztett cellulóz, amely szintén környezetbarát megoldás. Ez a szigetelőanyag újrahasznosított papírból készül, könnyedén a padlásra vagy a szerkezeti elemek közé fújható. Előnye, hogy a réseket hézagmentesen tölti ki, illetve boraxszal történő kezelése miatt a ház körüli rágcsálók is elkerülnek.

▲ Alaprajz

A belső burkolatok követik a helyiségek tagolását, a használati igényekre reagálnak. A festett betonpadló és falak, illetve a parketta- és kerámiaburkolatok homogénnek hatnak, melyeket a nyílások és bútorok tagolnak tovább. A berendezés az építető ízlését dicsérve mentes a csavaroktól és halmozástól, így jól illeszkedik a ház nyugodt, barátságos megjelenéséhez. A végigfutó vonalak és a következetesen végigvitt minimál (vintage) stílus karakteres, ugyanakkor könnyed tereket hoz létre. Az étkezőn átfutó acél mestergerenda teszi fel a pontot az i-re, ez a megrendelő foglalkozására utal. A homlokzaton jól érthető osztásokkal váltják

egymást az anyagok. A tornác és kerti homlokzat faburkolata halványszürke színnel pácolt – a matt zöld nyílászárókkal nem ellentéte, hanem párja a falazott szerkezetek fehér színének. Az épületre jellemző a népi építészetben is megtalálható észszerűség, azon-

ban a kézműves, aprólékos díszítettség nem. A lakóház szigorú, következetes rend szerint ölt formát, csupán pár elem kap hangsúlyt.

A kívülről zárt, letisztult hangulatú épület a településképet erősíti, jó példaként szolgálhat a jövőbeli építetők és építésszek számára. A szakmagyakorlás mellett fontos, hogy elméleti tudását minden szakember frissítse, hiszen a múltat a jelennel csak felkészülve és nyitottsággal lehet összekötni. A megjelenő új, környezetbarát építőanyagok nagyban hozzájárulhatnak az egészségesebb és egyszerűbb életterek megteremtéséhez. Az építész, akár a zenész, műveiben nyilatkozik meg, beszél el, és a helyből merítkezik – egyszerre képviseli a hagyományt és a mai kort. „A hagyomány és az identitás között az építészet szemszögéből a hely az összekötő kapocs.” (Csóka Balázs: *Hagyomány és identitás – az építész felelőssége*. Doktori értekezés.)

A photograph of a rustic living room. On the left is a large, dark stone fireplace. The ceiling features exposed wooden beams. In the center, a brown leather sofa sits on a light-colored wooden floor. To the right, a tall wooden cabinet with glass doors is visible. In the background, a white bookshelf is filled with books, and a refrigerator is visible in the kitchen area. A black cowhide rug is on the floor near the bookshelf.

VÁLYOGÉPÍTÉS MA

A hazai szabályozás fogságában

Szöveg, fotó: **Rácz** Tamás

Élvezettel hallgattam a III. Öko Home Expo konferenciáján Martin Rauch: *Modern vályogépítészet világszínvonalon*, és Herbert Gruber: *21. századi szalmaépítészet* című előadását. Mindkettőben a szalma, sár, vályog, földépítészet felülmúlhatatlan épületfizikai tulajdonságai mellett elsősorban az építési folyamatok humánus voltát, az egyénekre és építőközösségre gyakorolt hatását emelték ki. Mindkét képzőművész (jó tudni róluk, hogy nem építésszek) szeretettel nyúl az anyaghoz, de merőben más előképek és formavilág alapján dolgozik.

Az előadások alatt végig az járt az eszemben, hogy a hallottak hogyan egyeztet-hetőek össze a napjainkban előtérbe helyezett építészeti irányzatokkal, érvényes építésügyi és hőfizikai előírásokkal. Vajon a konferencia egyéb előadásai erre nézve adnak-e bármilyen eligazítást, támpontot? Hiába vártam – nem így történt. Ezeket a szempontokat azért lenne fontos kiemelni, mert hazánkban még a 20. század elején is földből, vályogból készült a lakóházak 60-70%-a. Azaz a Kárpát-medencében bőven lenne formai, szerkezeti hagyománya az effajta építészetnek, nem kellene afrikai és egyéb példákhoz nyúlni. Mégis, ha ma valaki kipróbálná az előadások egyes részeiben kiemelt közösségi kalákamunkát, vagy a bemutatott egyedi vályogszerkezeteket megpróbálná beépíteni a házába, az építésfelügyeleti ellenőrzések során az építőközösséget jogosulatlan munkavégzés miatt a helyszínen megtizedelnék, a beépített szerkezeteket minimum háromszor összetöretnék, tűzpróbáznák stb., mint a mesében: kerék alá tesznek...

Györffy István: *Magyar falu, magyar ház*
„A sárépítkezésnek háromféle fajtája divatozott, sőt divatozik ma is: a fecskerakás, vert fal és vályogfal. A fecskerakás olyanformán készült, hogy a meggyúrt sarat szalmával keverték, és apránként villával rakták fel, közben-közben a felrakott falat meggereblyézték, hogy sima legyen. A vert falat deszkák között döngölték, s a deszkákat időről időre felemelték. A vályogfal sárból kivett és megszáritott, de ki nem égetett nagyobb téglá formájú darabokból épült. Mindezen falféleségek a mai napig is használatosak.”

For the past 26 years, Architect Tamás Rác has been living in a rammed-earth building of his own design. As a designer, constructor and resident of loam and adobe buildings, he is able to truly understand the benefits of his preferred materials. The thick walls that accumulate heat from the sun in the summer use internal heating energy to retain this heat, which does not dissipate through the outer surface, as demonstrated with a heat camera. This article presents the different types and benefits of Hungarian mud architecture, and discusses domestic legal regulations that are more of an obstacle if someone decides to use adobe for construction.

▼ Lakóház-tanya Várvölgy külterületén Szilyúka László préselt földtéglaiból. Építész: Rác Tamás

csak kalákában végezhető, így ennek legalizálása a mai elektronikus építés-felügyeleti rendszerben szinte lehetetlen (jogosulatlan munkavégzés stb.). Legálisan csak valamely hasonló elven működő, bevizsgált rendszer alapján lehet építeni, de ebben az esetben az olcsóság megkérdőjelezhető.

Az elemes, falazott rendszer (vályogtégla, préselt földtégla) már könnyebben járható, mivel minőségi bizonylattal rendelkező préselt, szárított földtégla egy-két helyen gyártótól beszerezhető. Innentől kezdve a téglák nyomószilárdsági adatai alapján statikai teherbírási számításokkal a fal legalizálható, felépítése kőművesmunka. Viszont már nem helyben előállított és felhasznált anyag, szállítási költség, nagyobb környezeti terhelés stb.

A helyben előállított elemes (vályogtégla, préselt földtégla) rendszert pedig az építés folyamatában részt vevő, felelős műszaki vezető vagy műszaki ellenőr által az MSZE 3576-1 előszabványra (amely rendelkezik a föld- és vályogfalazatokkal szemben támasztott követelményekről) hivatkozott „egyedi termék megfelelőségi nyilatkozattal” lehet legalizálni, amelyhez a tervező segítségét is igénybe vehetik. (Illetve egészen pontosan a mai építési szabályzás mellett az építész tervező felelősséggel csak azt tudja kijelenteni, hogy két héttel ezelőtt még így volt!)

A föld- és vályogfalas építés előnyei:

- ▶ környezetbarát, helyben felhasznált anyagokból építhető, amelyek szinte korlátlan mennyiségben állnak rendelkezésre;
- ▶ ennek következtében előállításuk töredék (századrész!) energiával történik, mint az egyéb falazatok (szállítás minimális, nem szükséges égetés, cement kötőanyag stb.);
- ▶ elbontás után újra felhasználható, vagy beleolvad a természetbe;
- ▶ egyszerű kivitelezés mellett olcsóbb lehet;
- ▶ kalákamunka esetén közösségépítő és megtartó erő.

A tradicionálisan 60 cm vastag falakban a teherhordó elem a homok, melynek szemcséit az agyag ragasztja össze vagy földnedvesen összepréselve (vert fal, préselt földtégla), vagy nedvesen szalmával (rakott fal), szecszkázott szalmával, törekekkel összekeverve, sablonba döngölve, napon szárítva (vályogtégla).

Ahol a föld összetétele ideális – kb. 30% agyag, 40% homok, 30% szerves üledék –, ott terjedt el a tömés technika, amely a leghatékonyabb, így a leggyorsabb is. A falverés olcsón, de

A föld- és vályogfalas építkezés használati előnyei:

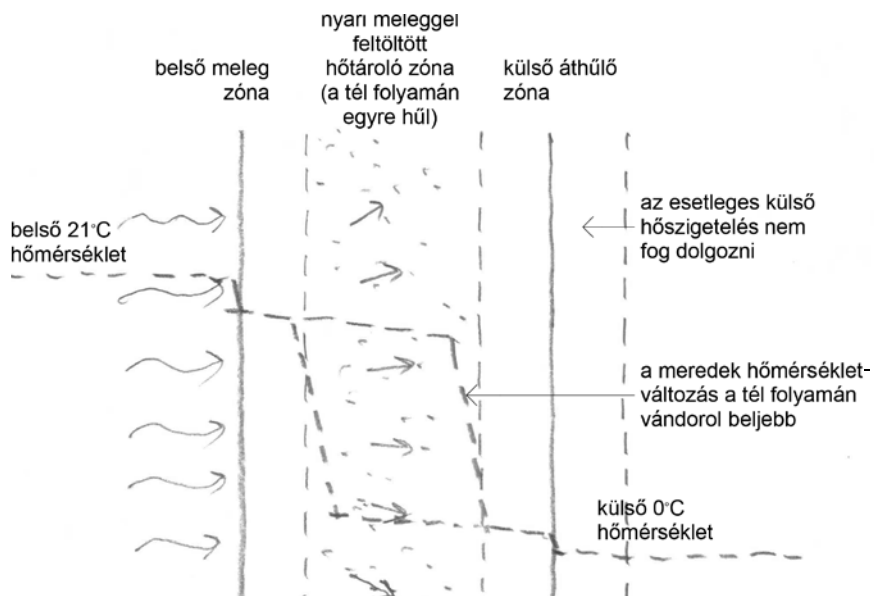
- ▶ kitűnő épületfizikai tulajdonságok, a vastag földfalak magas hőtároló képességének okán jó az épület hőszigetelése;
- ▶ a földfalak lélegző, páraáteresztő és megtartó képességéből adódóan az épületben magasabb a páratartalom, amely alacsonyabb belső hőmérséklet esetén is jobb komfortérzetet biztosít, és pontosan elhelyezett lokális eszközökkel is könnyebben kifűthető az épület (cserépkályhafűtés);

• épületbiológiai szempontból felülmúlhatatlan, hogy a földfalak elnyelik a környezetben előforduló, valamint a falakban futó elektromos hálózatból adódó, az emberi életre káros elektromágneses sugárzásokat.

A tradicionálisan 60 cm vastag földfalak hőszigetelése a hőtároló képességükön múlik, amellyel az épületenergetikai szabvány nem tud mit kezdeni, és a hőfizikai számítások szerint 12 cm vastag hőszigeteléssel kell a vályogépületeket becsomagolni. Ha ezt szálas hőszigeteléssel tesszük páraáteresztő módon, akkor a falak szerkezetében kárt nem teszünk, csak pénzkidobásnak tartom!

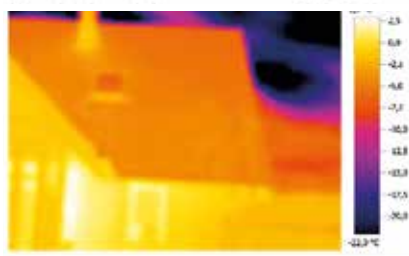
Föld- és vályogépületek tervezőjeként, kivitelezőjeként és használójaként – 26 éve élek saját tervezésű és kivitelezésű tömésfalú lakóházamban – látom és tapasztalom, hogy a földfalak teljesen másként működnek. A vastag falak a nyári meleget, a Nap melegét akkumulálják, a belső fűtési energiát ennek a megtartására használják fel, azaz a külső felületre nem jut el. Ha egy vályogház falait a tél folyamán hagyjuk kihűlni, egy-két hétig nem fűtünk, akkor onnantól kezdve a falak hidegek maradnak, és a belső komfortérzet jelentősen csökken – azaz földház időszakos téli használatra nem alkalmas!

A falak működését úgy lehet modellezni, hogy a tél elején a fal külső negyede gyorsan lehül, a hőmérséklet-emelkedés a fal külső negyedében-harmadában történik, és a fal hőpárnaként nyeli el a belső fűtési energiát. Ez a hőmérsékletváltó zóna a tél folyamán egyre beljebb húzódik, a tavaszi felmelegedésekre a fal teljesen áthül és nyárra akkumulálja a hideget – ezért hűvösebb nyáron egy vályogház, hiszen a falak lassan melegszenek fel a Nap melegétől. Ez egy gyönyörű körforgás, amire a makacs műszaki ember ahelyett, hogy rácsodálkozna, ráerőlteti kényszerből a hőszigetelést! A külső hőszigetelés a fal hőmérsékletváltó zónájának befe-

lé történő vándorlását max. 1-2 héttel késlelteti, a külső falfelületen előbbutóbb beáll egy állandó állapot, és a hőszigetelés onnantól kezdve nem dolgozik, azaz fölösleges.

lethez szükséges földtégla mennyiséget. 1 m² falazathoz 60 cm vastagságban kb. 130 db téglá kell, lehet sárba falazni. A téglá-előállítás költsége kb. 8000 Ft/m², azaz, ha nem lenne előírás

▲ Hőkamerás felvétel, préselt földtégla lakóházzról. Az értékek megfelelőek.

írásomhoz mellékelem a 2006-ban Hegyesdre tervezett, 60 cm vastag préselt földtégla falszerkezetű házhoz 2010 februárjában készített hőkamerás vizsgálat egy-két képét és a vizsgálati jelentést, amely megállapítja, hogy a falak külső hőmérséklete (hőszigetelés nélkül is) az elvárt hőmérsékleti tartományban volt (azaz a jelentés hőszigeteltnek tekintti). A házat azóta is lakják és szeretik a tulajdonosai, a hőkamerás felvételt a BACHL hőszigetelő gyár képviselője készítette termékkeladás céljából.

Újkígyóson van egy ember, Szlyúka Lászlónak hívják, aki 30 éve szerkesztett egy földtégla-préselő gépet, járja az országot, bárhova elmegy és helyben, házilag le lehet gyártani az adott épü-

a falra helyezendő hőszigetelés, árban versenyképes lenne a külső hőszigeteléssel ellátott vázkerámia falazatokkal!

Miért fontos ez?

Jankovics Tibor (a nyolcvanas években a tömésfalas építési technika újralesztője Zala megyében) gondolatait idézve: „A földből, vályogból való építési mód demokratikus, mert alapanyaga szinte mindenütt megterem és hozzáférhető, mert bedolgozása könnyen elsajátítható mindenki számára és mert formálhatósága, egyszerű kezelhetősége révén alkalmas sokszínű individuális igények kielégítésére. Az építés legkevésbé manipulálható módja.”

Legyen így!

▼ Erdőbénye, légifotó

FŐÉPÍTÉSZEK

Erhardt Gábor – Erdőbénye, Tállya, Abaújszántó

INTERJÚ ERHARDT GÁBORRAL

Dénes Eszter

Erhardt Gábor (1974)

Tanulmányok:

- 1993–1998 BME Építészmérnöki Kar
- 1998–2001 KKE Vándoriskola
- 2005 KKE Vándoriskola, Diploma

Szakmai tevékenység:

- 2006– AXIS Építészroda Kft., tag
- 2016– Tokaj-hegyaljai Világörökségi Tervtanács, tag
- 2016– Abaújszántó, Erdőbénye és Tállya települések megbízott főépítész

Díjak:

- 2012 Kós Károly-díj (AXIS Építészcsoport részére)
- 2018 Pro Architectura díj

Oktatás, kutatás:

- 2002–2006 A Kós Károly Egyesülés Vándoriskolájának vezetője
- 2008–2016 BME Építészmérnöki Kar, *Szerves építészet* című tantárgy, meghívott előadó
- 2016– BMGE Építészmérnöki Kar, *Szerves építészet* című tantárgy, tantárgyfelelős
- 2017–2018 MMA ösztöndíja a *Vidéki építészet mint művészet lehetőségei* témában
- 2018– MMA Művészeti Ösztöndíjprogram

Erhardt Gábor életében Tokaj-Hegyalja meghatározó szerepet játszik. Tállya, Erdőbénye és Abaújszántó főépítési megbízatása mellett tervezési munkái is a borvidékhez kötik. Ezek közül kiemelkedő jelentőségű a mádi Rákóczi-Aspremont-kúria felújítása, valamint a hozzá kapcsolódó borászat és vendégház kialakítása, melyet 2018-ban Pro Architectura díjjal ismertek el. Nem mellékes, hogy az Axis építészroda tagjaként a világörökségi területen végzett tevékenységéért már 2012-ben Kós Károly-díjat vehetett át. A hosszú ismeretségre és a szerkesztőbizottságban végzett közös munkára való tekintettel ezúttal mellőztük a magázódást. Dénes Eszter interjúja.

› **Tősgyökeres óbudaiként – immár szentendrei polgárként – hogyan keveredtél az ország egyik legtávolabbi, de kétségtelenül egyik legkülönlegesebb sarkába?**

Még az egyetemen, **Kampis Gábor** tankörtársamnak köszönhetően meghívhattuk **Ekler Dezsőt** külsős konzulensnek a komplex tervezési félév során. A budai Vár alatti Szalag utcába terveztünk egy épületkomplexumot **Kelemen Csabával**, **Kis Simon Olivérrel** és **Ferenc Attilával** együtt. Akkor épült Ekler Dezső Disznókő borászata, ami – többi épületéhez hasonlóan – nagy hatással volt rám, akárcsak a Hamvas Béla iránti rajongása. Tulajdonképpen innen datálható a Hegyalja iránti intellektuális elköteleződésem. A Vándoriskola éve alatt tudatosan folytattam ezt az utat: **Bodonyi Csabánál** – Tokaj főépítésznél – kezdtem, majd **Salamin Ferencnél** és a felesége, **Tenkács Márta** révén szintén

tokaji kötődéssel bíró **Sáros Lászlónál** folytattam a vándoréveket.

› **Mikor jártál először a térségben?**

Szinte napra pontosan húsz éve voltam először Hegyalján. A Bodonyi Csaba mellett töltött második munkanapomon adták át Szerencs város Hild-érmét. Salamin Ferenc vándoraival meghallgattuk Csaba laudációját, majd velük tartottam Tarcalara, hogy egy felmérési tervet pontosítsunk. Ez az épület az akkor még romos állapotú Királyudvar volt, ahol számomra addig ismeretlen borokat kóstoltunk. Délután meg már Salamin Ferencsel ott ültem **Szepsy István** borász nappalijában, és a tervekről beszélgettünk. Szó szerint megrendítő volt, hogy a legnevesebb magyar borász engem, a vadidegent is egyenrangú vitapartnerként kezelte, kíváncsi volt a véleményemre. Ez az atmoszféra bizony beszippantja az embert.

› **Mi volt az első hegyaljai munkád?**

Első megépült munkám a tokaji TWT borászat volt. Eddigi szűk húszéves hegyaljai pályám során tervezhettem templomot, borászatot, kúria- vagy éppen barokk kastély felújítást, és számtalan értékes épületet menthettem meg a pusztulástól. De mindennél fontosabb az emberi kapcsolatok sokasága, amire szert tettem itt. Szoktam is mondani, hogy ha Erdőbénye főutcáján végigsétálok, több ismerőssel találkozom, mint Szentendrén, ahol öt éve lakom.

▲ Tállya archív képeslapokon

▼ Fő utca, Erdőbénye

› Mióta vagy főépítész Hegyalján?

Demeter Ervin kormány megbízottnak köszönhetően **Kiser László** állami főépítész vezetésével működik a Világörökségi Tervtanács Bodonyi Csaba korelnök és további kilenc építész tagságával, akik ezzel felvállalták három-három településen a gazdaszerepet. Nekem Erdőbénye, Abaújszántó és Tállya jutott. Való igaz, kezdetben szerződéses főépítési megbízatás nélkül igyekeztünk a gazda szerepet betölteni, a Településképi Arculati Kézikönyvek 2016-os megjelenése óta azonban már valamennyiünknek folyamatos a kapcsolata a településekkel.

› Vajon mi az oka annak, hogy ugyan a borvidék már 2004-ben elnyerte a világörökségi címet, mégis sokáig periferikus helyzetben volt – leszámítva a nagyobb városokat – a főépítési jelenlét szempontjából? Valójában a ti érdeklődésetek

re és lelkiismeretekre alapozva működött a rendszer több mint egy évtizedig.

Az építészet véleményem szerint nemcsak a borvidéken, hanem ösztársadalmi szinten volt és van jelenleg is a periferián. Érdemes megnézni, hogy a legutóbbi évek Kossuth-díjasai között hány építész található... Ne feledjük azt sem, hogy a helyieknek bizony sokáig tehertétel volt ez a megtisztelő cím. Ha azt akarjuk, hogy a világörökségi címben mindenki örömét lelje, akkor nem szabályokat és adminisztrációt kell az emberek nyakába ültetni, hanem támogatni kell őket egy nívós építészeti környezet kialakításában. Ehhez pedig főépítészként jelen kell lenni. Amikor én elkezdtem sűrűbben ide járni, az M3-as autópálya csak Gyöngyösig ért el. Nem volt könnyű eljutni Tokaj-Hegyaljára, és sok építész nem is vállalkozott rá. A lelkesedésünk azonban olyan mértékű volt,

hogy fel sem mértük a feladat nagyságát. **Bodonyi Csabán, Salamin Ferencen, Kovács Ágnesen** és rajtam kívül sokáig nem nagyon volt építész a környéken, így az egyik munka hozta a többi, miközben rengeteg embert személyesen is megismerhettünk. Ha kell, előadok, vagy éppen sétát vezetek a Bor, Mámor, Bénye fesztiválon. A többiekkel együtt én mai napig ezt a fajta jelenlétet preferálok a hivatalos főépítési szerep helyett.

› A borvidékkel kapcsolatban sokáig csak Tokaj és Mád neve forgott a köztudatban, noha a többi sem kevésbé különleges. Hogyan jellemeznéd az általad felügyelt három települést?

Erről órákat lehetne beszélni... A tállyai medence adottságai egyedülállóak, nem véletlen, hogy itt van a legtöbb elsőrangú szőlőterület. Mindemellett Tállya fekvése, utcahálózata és épületállománya

▲ Tállya archív képeslapon

▲ Erdőbénye archív képeslapon

▲ Abaújszántó archív képeslapon

▼ Tállyai utcakép. Fotó: Dénes György

is páratlan a térségben. Abaújszántó az egyik legfontosabb kisváros lehetne, de felmérhetetlen kárt, pusztítást szenvedett el az idők során. Ezzel szemben Erdőbénye bája éppen egyszerűségében és érintetlenségében rejlik. Erőt sugároz, ami az épületállományra is kihat. Még a messziről érkezők is szeretettel nyúltak hozzá, szépült, és nem sérült.

► **Megkerülhetetlen a kérdés: szerinted egy főépítész tervezhet az őt megbízó településen?**

Talán a sajátos természetem miatt van, hogy komolyabb önkormányzati beruházások közelébe eddig sem kerültem. Sokáig szinte csak mi voltunk az egyedüli építészek, így nem volt lehetőség másnak adni a megbízásokat. Ugyanak-

kor azt is látni kell, hogy napjaink uniós pályázat orientált időszakában az önkormányzati megbízások finoman szólva kockázatosak, anyagi szempontból csak ritkán megtérülők, inkább a szolgálat kategóriájába tartoznak. A példamutatás szándéka mellett, természetesen. Mindemellett folyamatosan vannak magántervezéseim.

► **Mire nyílik rálátásod főépítészként? Milyen döntésekbe, munkákba vonnak bele a települések?**

Messzebről kezdeném. Ahogyan már említettem, az építészet ma nincs benne a közbeszédben, a döntéshozók sem értenek hozzá. Ha a tervtanács és a főépítész is minőségi követelményeket fogalmaz meg, azt néhány esetben nehezítő, a költségeket növelő körülményként értékelik. Éppen ezért sokszor a nagyobb beruházásokba, ahol már a politika is megjelenik, nincs nagy beleszólásunk. Ugyanakkor az is tény, hogy az építési hatóságok és a kisebb építetők és tervezők gondolkodás nélkül keresnek meg minket, igénybe véve a segítő szándékú konzultációt. Elmondhatom tehát, hogy a többség nem hatósági tevékenységként értékeli működésünket. Kisebb léptékű helyi megbízásokkal is gyakran keresnek meg minket az önkormányzatok.

▲ Pincesor, Abaújszántó. Drónfotó: Dénes György

► Hogyan tudod az elmúlt két évtizedet összefoglalni e három település ismeretében?

Erdőbénye és Tállya rendkívül szerencsés helyzetben van, melyhez hozzátartozik az is, hogy az átkosban még a fejlesztésen kívül eső régióknak is a perifériáján voltak. Rombolás helyett folyamatos és lassú pusztulás jellemezte őket, amiből mára előnyt tudtak kovácsolni. Erdőbénye ezen belül is különleges helyzetű. Főutcáján Salamin Ferencsel megvalósítottunk öt-hat olyan épületfelújítást, homlokzat megújítást, ami már összképében is építészeti minőséget jelenít meg. Hangulata van, sajátos íze. Ez sajnos a másik két te-

lepülés esetében még nem érezhető. És ebben nem feltétlenül az építész személye a fontos, hiszen ez attól is függ, ki hogyan tudott bánni a pályázati forrásokkal. Amiben sajnos egyelőre nem látok fejlődést, az az átlag helyi lakosság építészethez való hozzáállása. A lehető legkevesebb pénzből, minimális adminisztrációs teherrel igyekeznek mindent megoldani. Ennek visszasságait a turizmussal jobban érintett területeken, például Tokajban már kezdik felismerni. A megbízóink döntő többsége bebíró, bár ez mindig is jellemző volt a borvidékre. A külső impulzus, az „olasz” betelepítésektől az örmény,

zsidó kereskedőkön át a svábokig és a világlátott arisztokratákig mindig is jelentős volt Tokaj életében. Napjainkig presztízsbetűzésnek számít, hogy valaki borászatot hozzon létre itt. A bebírók milliárdokat hoznak egy amúgy szegény vidékre. Jelen van az elvándorlás, a közösség elöregedése, a képzett munkaerő hiánya, mint mindenhol vidéken. Ugyanakkor a borvidék adottságai messze jobbak az országos átlagnál, ami sok energiát szabadít fel. A megbízói körömet tekintve nagyon szerencsés vagyok: volt dolgom egyszerű helyi parasztemberrel éppen úgy, mint milliárdos befektetővel.

◀ Rákóczi–Aspremont-kúria, felújítás, Mád. Építész: Erhardt Gábor, 2009. Fotó: Szász István

▲ Abaújszántó archív képeslapokon

► **A borok szintjén is belemélyedtél ebbe a közegbe?**

A kétezres évek elején Hegyalja nagyon nyitott volt, én pedig, más építészekhez képest, alkatomból kifolyólag kevésbé vagyok távolságtartó, igyekszem jó kapcsolatokat építeni a borászok között is. Ők az építészekhez igen hasonlatosak, szeretnek a szakmájukról beszélni, és aki elismeri az ez irányú alkotótevékenységüket, azt jobban befogadják. A munkák során is egyre többet tanultam a borokról és azok készítéséről. A megbízók pedig értékelik és továbbajánlják, ha valaki fogékony a bor mellett a technológiára és a vendéglátásra, a lényegtelennek tűnő apróságokra.

► **A mádi Rákóczi–Aspremont-kúria helyreállítása a Pro Architectura díj okán is nagy publicitást kapott. Jelenleg milyen munkáid vannak a térségben?**

Leadás előtt áll egy kiállítótérnek átalakított műemlék, a tarcali Rákóczi szüretelőház kiviteli terve. Közvetlenül mellette épül a tokaji szőlészeti és borászati kutatóintézet irodaháza. Épül néhány borászatom is, tervezés alatt áll egy kádárüzem Erdőbényén, valamint egy panzió Tolcsván.

► **Mi az, amiben segítségért kiállt a borvidék?**

El sem tudjuk képzelni, milyen gazdagság van a kezünkben, miközben parciális érdekek mentén hagyjuk pusztulni őket.

Bod Péter Ákos szavaival élve, egyfajta hiánygazdálkodást látok a borvidéken. Hiány mutatkozik pénzből, és a pályázati források sajátos szabályrendszere miatt az időből is. De a legnagyobb hiány a bizalom és az együttműködés terén tapasztalható. Minden erővel segíteni kellene azokat, akik a máshol megkeresett pénzüket idehozzák, és fejlesztéseket hajtanak végre.

► **Mennyire nyomja rá a borvidékre a bélyegét az a tény, hogy még nem rendeződött megnyugtatóan a műemlékek ügye?**

Tapasztalatom szerint ez csak egy-két esetben okoz gondot. Vannak „elátkozott” épületek, mint a sátoraljaújhelyi

▲ Vay Borászat, felújítás, Erdőbénye. Építész: Erhardt Gábor, 2012. Fotó: Kedves Zsófia

MASTER ARCHITECT – GÁBOR ERHARDT

In the life of Gábor Erhardt, Tokaj-Hegyalja plays a decisive role. In addition to being the Master Architect of Tállya, Erdőbénye and Abaújszántó, he has completed several design projects as well in the wine region. Perhaps most significant of these were the renovation works of the Rákóczi-Aspremont mansion in Mád, together with a winery and a guest house, which were recognized with the Pro Architectura Award in 2018. Earlier, in 2012, he had won the Kós Károly Award for his activities related to World Heritage sites as a member of the AXIS Architects design office.

▼ Bardon Borászat, felújítás, Erdőbénye. Építészet: Erhardt Gábor, 2011. Fotó: Szántó Tamás

Karádi-Berger Borászat és Vendégház, felújítás, Erdőbénye.

▼ Építészet: Erhardt Gábor, 2012. Fotó: Kedves Zsófia

Zimmermann borozó, felújítás, Abaújszántó.

▼ Építészet: Erhardt Gábor, 2018. Fotó: Szántó Tamás

Bortemplom, vagy a mádi Cicvár. Alapvetően nem a műemlékvédelmi kérdésen áll vagy bukik az épületállomány sorsa. Kis túlzással, bármelyik hegyaljai épülethez úgy kell hozzányúlni, mint egy műemlékhez – szinte kézzelfoghatóak az évszázadok.

► Az természetes, hogy a te kezéd nyomán feltárulnak ezek a rétegek, de vajon mások is törekszenek erre?

A nagy bajt megfékezik a hatóságok, nem jellemzőek tucatszám elrontott műemlékek. Éppen ellenkezőleg, az egyszerű, önmagában esetleg nem, de egy épületegyüttes, egy utcakép részeként értéket képviselő épületnél óriási rombolást végezhet egy-egy energetikai felújítás. Ablakcsere, hőszigetelés. Ez az, ami a több száz éves borvidéki miliőben probléma lehet. Bár a helyi védelem ugyanolyan felmentést ad az energetikai előírások alól, mint a műemléki védelem, mégis kevesen élnek még ezzel a lehetőséggel. Ezen a téren versenyt kell futnunk az idővel.

► Eddig mentesültek a műemlékek a „hőszigetelési láz” alól?

Inkább úgy fogalmazok, hogy a rendszer nem kérte számon. Be kell látnunk, hogy egy több száz éves meglévő épületnél az energetikai követelményeknek – főleg, ha idővel szigorodnak – lehetetlen megfelelni. Ezen csak a műemléki és a helyi védettség tudna segíteni, de már most fáziskésében vagyunk. A TKR (Településképi Rendelet) alapján gyorsan összeállítható egy értékvizsgálat, majd egy helyi védelem alá rendelés. Ugyanakkor az önkormányzat sokszor fordított nyomást gyakorol ránk a műemlékektől való alaptalan félelem okán. Abaújszántón a görög katolikus parókia százötven éves épületénél az energetikai pályázaton például sikerült felmentést kapni a homlokzati fal hőszigetelése alól, és azt más épületrészen használhattuk fel. Ehhez azonban kell egy olyan agilis és kompetens bonyolítói csapat az egyház részéről, amely lépni tud ilyen

▲ Piac, Tarcfal. Építészet: Erhardt Gábor, 2007. Fotó: Erhardt Gábor

esetben. Első lépésként pedig az elhibázott lépés határozott elutasítása a főépítész és a parókus részéről. Egy egyszerű lakos nem fog gondolkodni a lehetőségeken, csak előírás szerint feldobja a polisztirolt.

› Mit gondolsz az arculati kézikönyvekről?

Még a kormányzati gondolat előtt készítettünk egy értékkataszteri vizsgálatot Salamin Ferencsel a szerencsi kistérség településeire. Elkészült egy kézirat is Hegyalja építészetéről a településszerkezettől a példamutató felújításokig, Darabos György fotóival. Az anyag végül anyagi forrás és idő hiányában nem került kiadásra. Ere alapozva nyúltam a TAK-hoz is, melyben elsősorban az ismeretátadás lehetőségét láttam. Azt szeretném elérni, hogy rácsodálkozzanak például az abaújszántói 2 x 2 ablakos épülettípusra, mely jellemző rá, és csak rá... Nem a telepítés vagy egyebek érdekeltek. Egyébként a települési kézikönyveknek nem látom a tervtanács mellett túl nagy relevanciáját. Sokkal inkább a most készülő térségi kézikönyvet tartom fontosnak, mely rálátást ad a teljes borvidékre. Ezen belül kellene lemenni akár olyan szintre, hogy egy adott településen van-e olyan terület,

ahol semmit sem szabad megengedni (kis túlzással), míg másutt nagyobb rugalmasságot kell adni. Ma a települési kézikönyvek és a hozzájuk kapcsolódó rendeletek a 27 településen a gazdasági vagy ipari épületek esetében a legkülönbözőbb dolgokat írják elő, kezdve a 40–50 fok közötti tetődőlésszög megkövetelésével. Ez csak egy az aknák közül, amire tervezőként ráléptem, és amiket jó lenne összefésülni. A jogszabályokkal amúgy sem lehet mindent kezelni. A saját bőrömmön tapasztaltam, hogy egyes javaslataimról a rendeletet illetően rövid időn belül bebizonyosodott, hogy nem működnek, mert nem tudunk minden helyzetre felkészülni.

› Főépítészként hogyan képzeld el a jövőt ezeken a településeken?

Meghatározó olvasmányélményem volt a közelmúltban az Urr Gáborral készült főépítész interjú (Országépítő, 2018/3. – a szerk.). Nyilván ő jóval könnyebb helyzetben van, hiszen csak egy településért felel, ami nem a világörökség része. Mégis követném a gondolatmenetét: nem rohannék, nem intézményesítenék, nem akarnék mindenáron jogszabályokat alkotni. Legjobban annak örülnék, ha a világörökségi tervtanácsot

Miskolc helyett helyben tarthatnánk a helyiek nagyobb érdeklődése mellett. Megnyugtató számomra, hogy az új tervtanácsi rendelet alapján az egyszerű bejelentés alá eső családi házaknak is a világörökségi tervtanács elé kell kerülniük, mint minden építési és felújítási tevékenységnek. Ez régi adósságunk. Ami a tervtanács működését illeti, sokszor kérdezem magamtól, hogy vajon a középszerű, de illeszkedő házakat, vagy az építészeti minőséget kell-e előtérbe helyezni. A magam részéről örülnék annak, ha a jövőben helyi hangulatú és élhető épületek születnének Hegyalján. Ma már ez utóbbi sem teljesül feltétlenül a mindennapi gyakorlatban... Akivel kapcsolatba kerülök, legyen az helyi, bebíró, befektető vagy turista, nem a modern, jelszerű építészeti hiányolja innen, hanem azt, hogy nincs egységes építészeti szövet, ami azt a hangulatot képviselné, amiért Tokaj-Hegyaljára jött. Ez pedig nem az építész tehetségén múlik, hanem elsősorban az alázaton, természetesen némi fantáziával fűszerezve. Ami azonban nem változik: a személyes jelenlét fontossága. Ez működteti a rendszert, ezen áll vagy bukik minden. Nincs az a jogszabály, ami ezt helyettesíteni tudja.

A photograph of a room with wooden benches, arched windows, and glass instruments on the wall. The room has a high ceiling with decorative moldings. The benches are made of dark wood and are arranged in rows. The windows are arched and have dark frames. On the wall, there are several glass instruments, possibly barometers or thermometers, mounted on a dark wooden frame. The floor is made of light-colored wood.

FÉNNYEL ÖLTÖZTETETT TEREK

Székely Orsolya üvegművész

Az emberi kéz nyomát manapság, a „Tüzép-telepi tucatárúk” és a katalóguskínálat korában, már sokszor hiába keressük épületeinken és az enteriőrökben. Üdítő kivételt képeznek azok a belső terek, melyeket Székely Orsolya üvegművész alkotásai keltenek életre. Szereteágazó iparművész tevékenysége mellett a tárgyak megmentője. „Ez nekem játék”– vallja, amikor az ékszerekről faggatjuk. Mások számára értéktelennek tűnő töredékeket tölt meg tartalommal. Keze alatt a rész újra egészsé lesz.

INTERJÚ SZÉKELY ORSOLYA ÜVEGMŰVÉSSZEL

Dénes Eszter

45

› Hogyan kerültél kapcsolatba az üvegművészettel, és azon belül a lámpatervezéssel? Volt valamilyen kötődésed a művészi pályához?

A családban nem volt művész, de édesanyám gyönyörűen varrt, hímzett és szőtt. A rajzolás, festés nekem mindig örömet okozott, így a Pécsi Művészeti Szakközépiskolába felvételiztem ötvös szakra. Innen mentem a Magyar Iparművészeti Főiskola üveg szakára. Az üveg nagyon csábító anyag, akár hutakész, akár csiszolt formában. Mindig más és más, ahogy a fény csillan vagy átesik rajta. Ezért ékszereket szerettem volna készíteni fém megfogásokkal. Ezenkívül vonzott a gyári tervezés is. Akkor jártam Finnországban, s láttam az Iittala gyár termékeit, amelyekhez képest a hazai üvegyártás más utakon járt. Azután jött az újabb csábítás. Világítástechnikát ta-

nultunk, és egy éven keresztül **Debreczeni Gábor** tanár úr a világítástechnikai intézetben minden héten egy délelőtt engem okított a fényrel kapcsolatos tudásra. Ezt az odafigyelést azzal lehetett meghálálni, hogy lámpával diplomáztam.

› Mi volt a diplomamunkád?

A **Janáky István** építész által tervezett irodaházba készítettem világítást és bejárat-üvegtetőt. Ebből rögtön élő munka lett. A lámpákat kis módosítással megrendelték a **Virág Csaba** tervezte tatabányai Közművelődés Házába, s már meg is jött a következő megbízás az OTP-től két hatalmas csillár elkészítésére. A lámpák készen lettek, felszereltük, s nekem hónapokig rémálmom volt, hogy hol hibáztam, mikor fog leszakadni. Mi ugyanis statikát nem tanultunk, komolyabb műszaki képzést nem kaptunk. **Z. Gács György, Bohus Zoltán,**

SPACES DRESSED IN LIGHT/THE ART OF LIGHTING – GLASS ARTIST ORSOLYA SZÉKELY

After graduating from high school as a metalsmith, Orsolya Székely studied glass art at the Hungarian University of Arts and Design. Even for her thesis, she designed and crafted a lamp. Although she had originally planned to make jewelry, she ended up creating 300-pound items. In spite of the similarity between the two, lamps are not exhibition objects—they have a well-defined place and purpose. As a part of the location to which they must adapt in size, structure and atmosphere, lamps are intended to organize the space. Also, making lamps requires the involvement of several people, since different spaces need different solutions, not only with regard to shape or mass, but also to material and structure. Lamps can be crafted out of iron, chrome steel, copper, bronze, wood, stone, glass or even the bladder of a cow, giving work to different kinds of specialists. Orsolya Székely's works can be found in various environments, such as courts, churches, ceremonial halls, family homes, banks, wineries, hospitals or castles.

▼ ▶ Szent Mór Katolikus Általános Iskola és Gimnázium, Pécs, 2016

Horváth Márton tanár urak nem erre az útra irányítottak. Szerencsémre komoly iparosmesterekkel hozott össze a sors, akik segítettek. Rengeteget tanultam tőlük, sokukkal 47 év elteltével még ma is együtt dolgozom (**Margitay István, Huber István, Morocz Miklós**). A rémálom nem vált valóra, a csillár a mai napig a helyén függ.

► Hogyan inspirál téged az adott épület?

A teret kell mindig magamba szelídíteni, megfejteni. Átvenni a léptékét, szerkezetét, anyagait, motívumait. Szóval kicsit azonosulni vele, s akkor az ember érzi az arányt, az odavalót. Mindig az arány a legfontosabb, akárcsak a hétközna-

pi életben. Meg kell ismerni a funkciót, ez az anyagválasztást is befolyásolja, s a fény tömegének, irányának elhelyezését. (Egyenletes fényeloszlás? Irányított fény? A tér fényvel való zugsósítása?...) A lámpák nem a berendezéshez tartoznak, hanem a tér részei, hiszen hatalmas térszervező erejük van.

► Előfordulnak különleges igények?

Minden egyedi lámpa más-más igényre készül, de általában adódnak műszaki nehézségek, amelyekre külön kell figyelni. Például a Budai Irgalmasrendi Török Fürdőben nagyon magas, 90%-os a páratartalom. Áramszünet ese-

tén még hat órát világítania kell a lámpának, s mindez a műszaki tartalom férjen el egy fáklya méretű lámpában. Vagy itt van a Pécsi Szent Mór Iskola díszterme, ami 18 X 6 méteres tér, 6 méter belmagassággal, kazettás f mennyezettel, s a falakon 1 méter 50-től fölfelé freskók, amiken fehér festés van, de ott szerelni, fúrni nem lehet. Ezenkívül a termet kápolná-
nak, hangverseny- és rendezvényteremnek is használják, ezért erős és derengő fényre is szükség van. Ilyen nehezítő körülmények között születtek meg ide a 3,3 méter magas konzolos lámpák, utolsó rögzítési pontjuk 1,5 méter acél-

Irgalmasok Veli Bej Fürdője, Budapest, 2009 ▼►

▲ Munkaközi modell

szerkezet, ami fölfelé már a réz és az üveg eleganciájával fogja a teret. Ezek a nagy méretek a rajzasztalon vagy egy kis irodában megdöbbenőek – csak a saját helyük igazolja méretüket.

► **Mindig készítesz modellt? Hogyan zajlik a tervezés folyamata?**

A tér teljes megismerése után összeáll a világitóttest képe. A tervrajzokon ellenőrizni kell az arányokat. Ezután jön a modellkészítés. Néha csak kicsi, hangulatot idéző, szinte ékszerszerű, de legtöbbször 1:1-es méretű teljes vagy részletmodell. Ezeknek a daraboknak három hasznuk van. A terv igazolása felém; a megrendelő, aki rajzot

nehezen olvas, kézbe veheti a papírmoddelt. S a gyártásban részt vevő mesterek is egyben látják a végeredményt. Ezeknek a modelleknek az elkészítése nagy szórakozás is, amit gyakran esténként játszva, Istvánnal (**Ferencz István** Kossuth-díjas építész – *a szerk.*) együtt csinálunk. Ő a modellezés nagy mestere.

► **Hány szakma vesz részt a kivitelezési folyamatban?**

Ez egy többszakmás műfaj. A különböző terekbe nem csupán formailag, tömegre, hanem anyagára és szerkezetére nézve is más-más lámpa kell. Lehet szó vasról, krómacélról, rézről, bronzról, fáról, kőről,

Lépcsőházi díszüveg terve,
Miskolci Zenepalota, 2010

a hozzá csatlakozó üvegről, vagy akár a marhahólyagról. Ha csak arra gondolkunk, hogy az üvegnek hány fajtája van, hogy a sík- és az öblösüvegen belül milyen megmunkálási lehetőségek vannak, a variációk tárháza szinte végtelen. Az ehhez szükséges felszereltséget azonban egy műhelyen belül nem lehet megoldani. Nagy tudású mesterekre – öntő, fémnyomó, esztergályos, kovács, csiszoló, elektromos szerelő – van szükség, akikért bizony olykor nagy távolságra is képes vagyok elutazni, ha olyan a tudásuk és az emberségük (**Robotka Zoltán, Tündik Zoltán, Gál Márta, Nagy Dezső**). Kollégákkal is együttműködtem, dolgoztam **Félegyházy Károllyal** és **Szentágothai Dezsővel**. Az egyik most

futó munkámat a tolcsvai Oremus borászathoz a tiszaezlári **Vajda László** kovácsmester akadémikus (Népművészeti Tagozat) készíti. A munkánk egyik legszebb, legizgalmasabb pillanata, amikor a sok-sok elkészült alkatrész szépen kiterítve sorakozik a műhely asztalán, s indul az összeépítés, nő a lámpa, fogynak az alkatrészek.

› **A készütség mely fokánál keresnek meg téged: a terveknél, vagy már a kész épületnél? Érez-e változást az elmúlt évtizedekhez képest a tekintetben, hogy ma egyedi épületekbe is sokszor tucatárú kerül, a katalóguskínálat ural mindent?**

Igen, ez érezhető tendencia, ma óriási a választék. Ugyanakkor kevesen tudják,

hogy az egyedi lámpa sem feltétlenül drágább. A problémát inkább a közbeszerzés által meghatározott keretekben látom. Ez egy olyan kényszerpálya, amin elvesztem a kapcsolatot a megrendelővel, akit adott esetben nem tudok rávezetni a jó megoldásra. Ha fel is kérnek a lámpák kiviteli tervére, annak legyártásáról már a generálkivitelező rendelkezik, és sokszor olyan lényeges kérdésekbe sem tudok beleszólni, hogy milyen vastagságú lemezt használjanak. Ennek ellenére mindig nagy öröm, ha elkészül egy-egy munkám.

› **Változott idővel a világítástechnika is?**

A normál elektromos foglalatok szerelését ma sok esetben a LED-technológia váltja fel. Ezzel a korábbinál jóval ki-

Legfelsőbb Bíróság, Budapest, 1995–98

sebb méretben, színhőmérséklet szerint változatos, egészen különleges fényeket lehet varázsolni. Igaz, ennek megoldásához már külön szakember szükséges, ezt a varázslatot **Eperjessy András** tudása hozta az életembe.

Országos Igazságszolgáltatási Tanács,
Budapest, 1999

▲ Békés Megyei Bíróság, Gyula, 2000

megfelelően választja ki és helyezi el. A kereskedelemben beszerezhető világítótesteknek is megvan a térbeli helyük ott, ahol a funkcionalitás a legfontosabb, például irodaházak, tantermek, sportközpontok esetében. Az otthonok megvilágítására is számtalan különböző hangulatú világítótest kapható. Hiába van hatalmas választék, szükség lehet egyedi tervezésre, személyes igényre akár otthonokba is. Azonban vannak olyan terek, ahová nem lehet készterméket beépíteni, mert az a tér formarendjéhez nem illeszthető. Az ilyen tér típusok megkívánják, hogy a világítótest a tér része legyen, testvériesüljön az adott épülettel, de a mai igény szerint, a jelennek megfelelően.

› Ma néhány éves ciklusokban rendszerint „átöltözik” egy-egy tér, a „termékcseré” indokolatlanul gyors. Ez kapcsolatba hozható az állandó kényszeres trendkövetéssel is. Felbukkant az eldobható építészet, a gyorsan eldobható tárgykultúra, ami korunk egyik legnagyobb ellentmondása. Elvárják a trendek követését?

Az eddigi gyakorlatomban, hála Istennek, nem nagyon kellett szembenéznem a trendiséggel. Az egyediség eleve hosszú távra készül. Azokra a terekre, ahová én terveztem, a biztonság és a stabilitás jellemző. Ilyen az egyház, a várak, az igazságszolgáltatás vagy akár a borászat világa. Az itt megjelenő anyagok és technológiák is az állandóságot idézik.

› A munkáidat nézve feltűnik, hogy egy-egy megbízónak több épületén is dolgoztál, akár hosszú éveken keresztül.

Mindig nagyon jó érzés, mikor egy megbízó hosszú évekig feladatokat ad. Sokszor voltam így. Az első OTP-megbízást további hat követte. Mindig szeretettel gondolok Solymosi Évára, aki hatalmas tudással vezette ezeket a beruházásokat, rengeteget tanultam művezetéseiből, és az emberek irányításáról. Később ő ajánlott be a Legfelsőbb Bíróságra is. S ez egy tizenkét éves munkakapcsolat lett. Közben több Mc Donald's étterem iparművészeti munkáját is elkészítettem.

› Sorozatgyártással sosem foglalkoztál?

Mint említettem, a finn üvegipar tömegtermékei megérintettek. Nagyon örültem, amikor a karcagi üvegyárba küldött Z. Gács György szakgyakorlatra. Kis, kézművestechnikát alkalmazó, különös, színes üvegeket gyártó hely volt ez. Egy kis csoda! Itt ismerttettem meg Suháné Somkuti Katalin tervezőnő az üveg sok kis fortélyával, amit csak gyári körülmények között lehet előállítani. Itt olvastottam a diplomámhoz olyan üveget, ami meleg hatású világos üveg, de ha fűvés közben bizonyos részeit visszamelegít-

jük, gyönyörű sötétbarnává válik. Így megtudtam oldani, hogy a fény például lefelé erős, tiszta, fölfelé meleg, sejtelmes legyen. Ebben az üvegyárban dolgoztam először ösztöndíjasként, később mint tervező. Lámpákat terveztem, s ehhez egy fémműhelyt is beindítottak. A lámpák kereskedelmi forgalomba is kerültek.

› Mi a különbség az egyedi és a tömegtermékek között?

Egyedi lámpákat egy adott térbe tervezünk, míg a tömegtermeléssel készült darabokat a tér tervezője a karakternek

◀ Irgalmasrendi templom, Pécs, 2019

Aztán jöttek az egyházi munkák **Kozma Imre** atya bizalmának köszönhetően.

► **A középületeken kívül magánmegbízók is megkerestek?**

Volt néhány otthon is, ami nem könnyű feladat, mert itt személyes tárgyakkal teli élet folyik. Itt nemcsak a térhez, hanem a használóhoz is igazodni kell. A középületeknek megvan a maguk

törvénye, azon belül szabadabban lehet mozogni. A bíróságok esetében még az 1880-as években egy részletes szabályzatot állítottak össze, melyek rendelkeztek a telek főtéri elhelyezkedéséről éppen úgy, mint a bejáratról, a lépcsőről, a díszterem kialakításáról, a bútorokról és kiegészítőikről, a tárgyakon előforduló bírósági jelképekről. A megyei bíróságok gyönyörű épülete-

▲ Füzéri Vár, kápolna, 2015

▲ Diósgyőri vár, 2014

Villa Balaton, Siófok

ivel rengeteget foglalkoztam, szakmai életem egyik legszebb időszaka volt. A dísztermi, folyosói és irodai lámpákon (csillárokon, falikarokon, asztali lámpákon) kívül az ajtók üvegdíszzeivel, a lift kialakításával is megbíztak, de terveztem ide dísztárgyakat is. Abban az időben **dr. Solt Pál** elnök úr és **dr. Zanathy János** célja az volt, hogy egy-egy bírósági épület teljes körű felújításával és bővítésével nyerje vissza szépségét és használhatóságát.

▶ Inkább régi épületek felújításában veszel részt? Ki keres meg, az építész vagy a tulajdonos?

Az esetek többségében műemlék, vagy műemlék jellegű épületekhez kérnek fel. Bizony nagy dicséretnek vettem, amikor a bírósági dísztermek átadása után megkérdezték, hogy a régi terv alapján gyártatták-e újra a lámpákat... Természetesen készítettem már új terekbe krómaccél, letisztult formavilágú lámpát is. Általában már a tervezés során megkeres maga az építész, vagy egy-egy nagyobb megbízó. Előfordul az is,

hogy közvetlenül a tulajdonossal állok kapcsolatban, hiszen a világítás nem kapcsolódik feltétlenül teljes építészeti átalakításhoz Eddigi munkáim során együtt dolgozhattam többek között **Lázár Antal**, **Virág Csaba**, **Basa Péter**, **Szalay Tihamér**, **Szily Balázs**, **Radványi György**, **Rudolf Mihály**, **Sükösd Zoltán** építészekkel, valamint **Hefkó Mihály**, **Somogyi Pál**, és **Tompos Lajos** belsőépítészekkel.

▶ Jelenleg min dolgozol?

A már említett tolcsvai Oremus borászat lámpái már gyártás alatt vannak. A közeljövőben indul a füzéri vár építésének II. üteme, melyhez beltéri lámpákat tervezek.

▶ Ötvösnek készültél, majd – óriási léptékváltással – a lámpák felé vitted az irányt. Ugyanakkor, ha jobban megnézzük ezeket a hatalmas, férfias erőt sugárzó tárgyakat, megtaláljuk bennük a női oldalt is, az ékszerekre jellemző finomságokat. Foglalkozol ékszerekkel is?

Életem első szakaszában időmet gyermekeimre, Mártonra, Bencére és a megrendelt munkákra fordítottam. Mostanában esténként játszom egy kis ékszerkészítéssel. Van néhány tervezett ezüst ékszer, de a többség kicsi, megmentett, használhatatlan alkatrész újraélesztése. Így minden darab más és más, és a kis részecskének még történetük is van. Valóban, úgy terveztem egykor, hogy ékszereket fogok csinálni, végül a másfél mázsás ékszerekbe szerettem bele...

▶ Valljuk be, nem egyszerű pályát választottál. Mi a titka annak az örök optimizmusnak és elégedettségnek, ami téged jellemez?

Az egész eddigi pályafutásomat végigkísérte a szerencse. Megadatott minden, ami fontos számomra: a haza, hogy magyarnak születtem; a család – két fiam és férjem, Ferencz István építész, sok unokánk; a barátok; és a munka, amit szeretek, és melynek minden darabját emelt fővel vállalni tudom.

▲ Lámpa munkaközi modell, majd ékszer

▲ Hidkorlát, Bárdudvarnok

VÁNDOROKBÓL MESTEREK

Sziklai Ákos

○ Sziklai Ákos intelligens és tehetséges ember. Nálam Pollok tanító hárást dolgozta fel, hivatali tervnek, kifogástalan magatartással, és szorgalommal.

Psichológusul: A gallemnek csak az egyik arca intellektuális. A másik, ami egyben az intellektusban megjelenő „fél” valósággal, szembejön, a főbbi emelkedő sűrűsítés.

○ A „liberalis” kontextusban megjelenő, feloldozott, jogoktól felszabaduló neurotikus álláspont csak vereséget teremt. Dolgozni, Ákos! A lártson 1946

INTERJÚ SZIKLAI ÁKOSSAL

Terdik Bálint | Fotó: Sziklai Ákos

Saját kezűleg lerakott térburkolat.
Bárdudvarnok-Lipótfá

55

A Kós Károly Egyesülés 1989-ben alapította meg ma is aktív, posztgraduális képzést adó Vándoriskoláját, amelyben eddig közel száz hallgató szerzett diplomát. Az intézmény évente hirdet felvételt. Egy fiatal, kezdő építész számára a három év biztos megélhetés mellett nagy lehetőség az ország, a szakma, az emberek megismerése. A vándor sokkal többet kap, mint szakmai gyakorlatot. A tervezőirodákban egy-egy közösség tagjaként él, átélve az együtt gondolkodás és együtt dolgozás élményét. A vándorút végére sok vándorból mester lesz... Sziklai Ákos az intézmény első évfolyamán kezdte meg vándoréveit, a szakma fogásait Makovecz Imre, ifj. Lőrincz Ferenc, Dévényi Sándor és Jankovics Tibor mestereknél sajátította el. Épületeinek jelentős része lakóhelyén, a Somogy megyei Bárdudvarnokon áll, óvodáját az Országépítő 2015/3-as számában mutattuk be.

› Mikor végeztél a Vándoriskolában?

Az első évfolyamban voltam benne, 1993-ban diplomáztam.

› Innentől egyértelmű volt a továbblépés iránya?

Azért volt egyértelmű, mert nagyon tetszett nekem a Kaposterv, ahol Lőrincz Ferenc volt a mesterem. Amikor oda kerültem, több önálló munkát is adott. Ráadásul a munkaidő is eléggé rugalmas volt. Ha valakinek közbejött valami, akkor szólt, hogy később jön, vagy korábban el akar menni, és intézhette a dolgait. Természetesen azért voltak

éjszakázós sorozatok is. Kicsit a műtermi, egyetemi hangulatra emlékeztetett, amikor dolgoztunk. Jó volt a hangulat, és nagyon tetszett, hogy önállóságot kaptam. Tényleg szép munkáim voltak. A megbízói kör, és a tényleges építészeti működésem akkor kezdődött el, ott alapozódott meg. Nagyon kedvemre való volt a Lőrincz Ferenc-féle rendszer, ezért is mentem Kaposvárra.

› Hogyan önállósodtál?

Egyszer csak úgy gondoltam, hogy szeretnék a saját lábamra állni. Nem fizetésért dolgozni, és maszekolni mellette. Kiléptem.

› Mindig egyedül dolgoztál?

Igen, egyedül dolgoztam. Ebben az állapotban többnyire jól éreztem magam. Lényegében most is egyedül csinálom a munkákat. Mindent aprólékosan átgondoló, kidolgozó, minden részlettel órákig pepecselő ember vagyok. Ha nem szánok elég időt egy tervre, akkor úgy érzem, hogy nem forrja ki annyira magát. Amikor felhívtál, hogy ebben a rovatban szerepelnék, csodálkoztam, hiszen én nem vagyok „mester”. A mesternek vannak tanítványai. Sokkal inkább tanulónak tartom magam. Esetleg a szememre lehet vetni, hogy a tudást, a tapasztalatot nem adom át másoknak. Lehet, hogy még nincs itt az ideje. Van az a mondás, hogy ha ké-

szen áll a tanítvány, akkor megjelenik a mester, a tanító. Ezt meg is fordíthatjuk: ha mesterré válik valaki, akkor megjelenik a tanítvány. Ha valaki akar velem dolgozni, akkor majd megkeres. Soha nem szerettem volna azt, hogy legyen egy szerkesztőm, vagy egy rajzoló. Egyrészt nem akartam, hogy a másik ember megrekedjen a szakmai fejlődésnek ezen a szintjén, másrészt nekem nem kell egy olyan munkatárs, aki nem törekszik arra, hogy önálló alkotó legyen. Ha eszembe jutott, hogy valakivel együtt dolgoznék, akkor mindig olyan fiatalra gondoltam, aki ugyanannyira törekvő, ugyanolyan kreatív, és ugyanúgy szereti, amit csinál, mint én.

› Egy áccsal beszélgetve például hasonlóan vélekedsz?

Kétségkívül az ember minden pillanatban hatással van a világra. Meggyőződésem, hogy maga az épület is kihat a környezetére. Minden épületnek van kisugárzása, és jótékony hatással tud lenni, ha szép a külseje, és szerethető, barátságos a belseje. Szerintem Makovecz Imre is azt mondaná, ha itt ülne, hogy az épület egy lény. Épületlény. Rezgő, sugárzó lény, valóban erővel és kisugárzással rendelkezik. Ez érzékelhető, és minden alkotásra igaz. Vannak, akik azt állítják, hogy ezt meg is lehet mérni. Itt van az ember felelőssége, hogy mit

csinál, hogy mennyire viszi végig, hogy mennyire alapos, mennyire szereti azt, amit csinál. Mennyire lelkiismeretes, mennyire akar tökéleteset alkotni. Törekedjünk a tökéletes felé, noha nyilván ez százszázalékosan sosem sikerül, de mégis ebbe az irányba kell haladni. Én szeretnék mindent a tökéletesség irányába vinni. Zavarnak azok a dolgok, amik nem lettek elég jók.

► Ez mindenben így van?

Valóban: szellemi, lelki és testi szinten is az „ép-ség”, a teljesség felé szeretnék törekedni. Van az a mondás, hogy ép testben ép lélek. Ezt is komolyan kell venni. Kár lenne magunkat azzal áztatni, hogy ez nincs mindig így. Könnyebb egy rossz állapotban benne maradni, és megmagyarázni, hogy ez még nem annyira rossz, ezzel még el lehet így vergődni.

Egy ismerősöm szokta mondani: az ember az autójára több figyelmet fordít, mint a saját testére. Az autóba jó üzemanyagot tankol, jó olajat használ, azzal viszont nem nagyon törődik, hogy mit és mennyit eszik, mit iszik, mondván: a teste bárhogy elvegetál.

Úgy vélem, ha valakinek nem ép a teste, nem harmonikus, vagy túlsúlyos, vagy rövidlátó, távollátó, az mind arra utal,

Kilátó, Bárdudvarnok

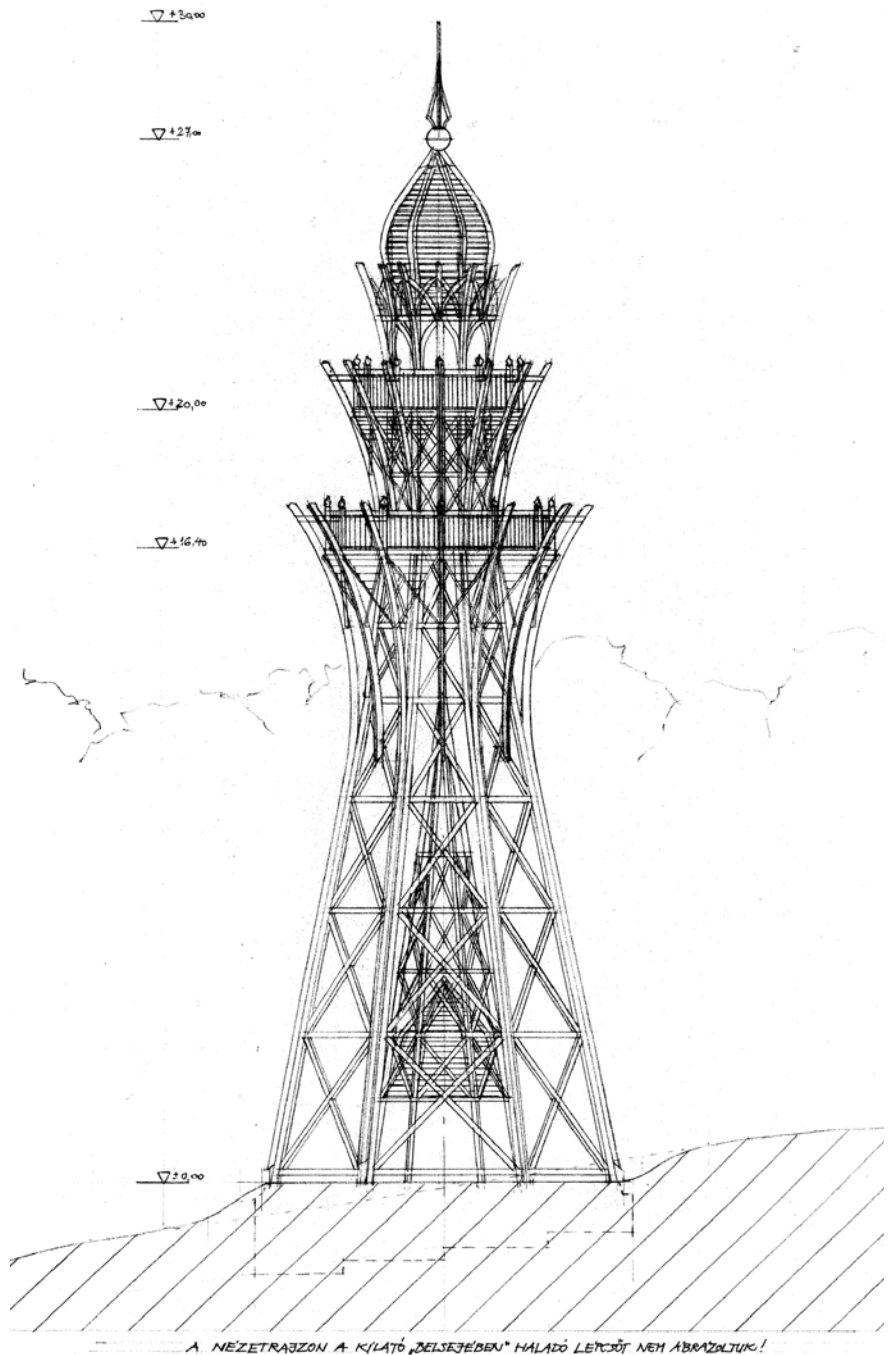
hogy a lelki berendezkedése sem tökéletes. Ezek mindig összefüggnek. Hiszem azonban, hogy meg is fordíthatjuk a dolgot: ha az ember foglalkozik a testével, elkezd sportolni, tornázni, mozogni, akkor ez jó hatással lesz a lelkiállapotára is. Jobban fogja magát érezni a bőrében.

› Ezt a környezet támogatása, vagy éppen visszahúzó ereje is befolyásolja?

Elmesélek egy érdekes kísérletet: öt majmot betesznek egy szobába, és a szoba közepére állítanak egy létrát úgy, hogy ha valamelyik majom felmegy rajta, akkor el tudjon érni egy fürt banánt. Ha az egyik majom felmegy a banánért, akkor a többi lespriccelik hideg vízzel. Egy idő után elérik azt, hogy ha bármelyik elindul felfelé a létrán, a többiek leverik onnan. A kísérlet következő lépése az, hogy az egyik majmot kicserélik. Az új majom elindul, a többiek leverik, többször próbálkozik, de a többiek mindig megakadályozzák. Egy idő után már nem próbálkozik többször. Kicserélik a következő majmot is, aki persze megpróbál felmászni a banánért. Most jön egy érdekes dolog: az a majom, akit egyszer sem locsoltak le hideg vízzel, szintén veri az új majmot. Nem tudja, hogy a többiek miért csinálják, de ő is azt csinálja, amit a többiek. Aztán kicserélik az összes majmot egyesével, és megmarad a jelenség. Ha egy majom elindul a banánért, a többiek leverik, és már nem tudják, hogy miért, de ezt csinálják.

Az építészetben is ugyanez van. Van egy trend, van egy építész-környezet, azt figyeled, hogy a többiek mit csinálnak, mi a legújabb irány. Tulajdonképpen gondolkodás nélkül elfogadod az éppen aktuális „divatot”, valószínűleg tetszik is, és megpróbálsz utánuk menni.

A modul koordinált építési rendszerben 30 cm-ben gondolkodtak. Itt van például ez a helyiség, ahol ülünk. Egészen biztos, hogy ezek az ablakok 90 centis parapettel vannak beépítve. Miért? Senki nem kérdezi meg. 210 cm magas volt az ajtó, az ablak mellette 120, és így lett a parapet 90 cm. Annyira megszoktad, hogy 90, hogy nem is tudsz már 82 centis parapetet elgondolni, pedig lehet, hogy

sokkal kellemesebb lenne az egy szobában. Ezt már nem gondolja újra az ember. Fontos, hogy nulláról mindig mindent végig kell gondolni. Amikor én az első terveimet csináltam – ezt úgy kell érteni, hogy az első húsz-huszonötöt –, nem a kész csomópontokat alkalmaztam gépiesen, hanem mindig újragondoltam őket. Végiggondoltam, hogy a vasbeton koszorú miért ott halad, a talpszelemen miért ott van lerögzítve a töcsavarral, a töcsavar miért 12-es, 14-es vagy 16-os. A fészkes kármí miért fészkes, és miért nem sima... mi indokolja?

Amikor kijöttünk az iskolapadból és elkezdtünk fedélszékeket tervezni, akkor a „hagyományos ácsszerkezeteket” pontosan úgy terveztük be, ahogy a könyvben voltak. Pedig ott faragott fából voltak a szerkezetek, mi meg fűrészelt fát használtunk. A kettő nem ugyanúgy viselke-

dik. Jómagam is az ácsoktól tudtam meg – akiknek volt gyakorlati tapasztalatuk, és nem csak az iskolapadban szereztek a tudásukat –, hogy be kell építeni olyan elemeket, amiket az ácskönyvekben nem rajzoltak be. A fűrészelt fák gyengébbek, csavarodnak és hajlanak. Többnyire csak használjuk a megszokott sablonokat, eszünkbe sem jut, hogy kérdéseket tegyünk fel. Pedig a „kérdések embere” kreatív marad, megőrzi a teremtőképességét, a „válaszok embere” meg begyö-pösödik, megkövesedik. Matematikából is azt csináltam, hogy nem tanultam meg a képleteket. A másodfokú egyenletek megoldóképletét sem tanultam meg, a teljes négyzetté alakítást én sokkal jobban szerettem. Mindig megérteni akartam, hogy mi miért van úgy. Sokkal szívesebben levezettem újra és újra dolgokat, tehát újratemttem.

ITINERANTS TURNED MASTERS – ÁKOS SZIKLAI

Ákos Sziklai graduated from the first year of the Itinerant School in 1993. After working for Kaposterv, he founded his own design office and moved to Bárdudvarnok. His last master in the Itinerant School, Imre Makovecz casually jotted down in his final evaluation an idea that he had been chasing for the past ten years – that man's own private reality will eventually come to meet him. Today, he knows that his reality is responsibility. He is convinced that buildings have a decisive impact on their environment. Every building radiates, which will be a beneficial effect if the building is agreeable in the outside and friendly in the inside. In fact, the same is true for all works of art, and some even say that this effect can be measured. Man's responsibility lies in choosing the course of action, seeing the ideas through and being thorough and dedicated to the chosen cause. We need to keep striving towards perfection, which is the only way to go forward, even if it is unattainable.

A legtöbb ember a megújulás alatt azt érti, hogy kitalálni valami frisset, valami újat, ami még nem volt. Nekem a megújulás azt jelenti, hogy képes vagyok újrakezdeni, képes vagyok visszacsatolni a nullponthoz, a kezdethez. Ezt nagyon fontosnak tartom, ezt kellene tennie minden embernek. Nulláról mindig újragondolni: ő vajon kicsoda, miért van itt, és ennek mentén felépíteni azt, aki ő valójában.

► Amikor megkeresnek egy tervezési feladattal, mi az első lépés számodra?

Lehet, hogy el kell azon gondolkoznom, hogy kell-e ide egyáltalán ház. Lehet, hogy rossz az a kérdés, hogy milyen házat kell ide terveznem. És a rossz kérdésre sosem lehet jól válaszolni. Ha az

▲ Óvoda, Bárdudvarnok

◀◀
Pince, Bárdudvarnok

▲ Lovasjász-központ, Bárdudvarnok

▲ Védőnői szolgálat bejárata, Kaposmérő

ember kap egy „rossz feladatot”, akkor lehet, hogy nincs a kereteken belül jó megoldás. A kereteken kívül kell keresni a választ.

› Sok rossz feladat talál meg?

Nem, engem csak jó feladatok találnak meg.

› Hogy csinálod?

Hiszek magamban és abban, hogy a valóságomat én teremtem. Amilyen fél év múlva lesz a valóságom, azt én most teremtem meg itt magamnak, az fog velem

szembejönni. A Vándoriskolában utoljára Makovecz Imre volt a mesterem, aki beleírta az útra bocsátó értékelésbe azt, amit tíz évig nem értettem meg. Ez úgy szólt, hogy az emberrel a saját valósága jön szembe. Ma már pontosan tudom, hogy ez a felelősségvállalás. Ha ennek tudatában vagyok, akkor nem hibáztatom a környezetemet, nem akadok ki, hogy miért történt ez velem. Csak annyi történt, hogy kaptam egy feladatot, amit meg kell tudnom jól oldani. Mindig olyan feladatot kapok, amelyet magamnak behúztam, vagy ami

éppen foglalkoztat. Ha lenyomott és szétesett állapotban vagyok, vagy nem akarok dolgozni, akkor az fog velem szembejönni, hogy vacak garázst kell terveznem, meg féltetés tyúkólat, vagy éppen nem lesz megbízásom. Ebben a „valóságteremtésben” én nagyon erősen hiszek. Ami az embert foglalkoztatja, olyanná válik. Az sem mindegy, hogy milyen zenét hallgatunk.

› Hallgatsz zenét munka közben?

Néha. Háttérzenének csak olyan zenét tudok hallgatni, ami nagyon harmonikus, áttetsző, például Vivaldi. Egy kristálytisza pozitívum az egész. De mondjuk Bach csellósztívet nem tudok háttérzeneként hallgatni. Arra nagyon oda kell figyelni.

› Hogyan csinálod az újratereztést a mindennapjaidban?

Hogy ezt jól tudja az ember csinálni, ahhoz nagy figyelem, vagy akár rutin is kell. És jó állapotban kell lennie.

› Vannak rutinná vált szokásaid?

Szeretném, ha lennének. Gyerekkoromban például édesanyám minden reggel kiszellőztetett, pedig még ki sem kelünk az ágyból. Ez egy apró dolog, de ha nekem is napi rutinommá válik, hogy beengedem a friss levegőt reggelente, akkor nem fog fájni attól a fejem dél előtt, hogy kevés az oxigén.

Nagyon sok új dolog van most az életemben, rengeteg feladattal, és minden szinten fejlődési lehetőséggel. Szeretném ezeket kihasználni. Tudatosabban szeretném élni az életemet, konkrét célokkal. Szeretnék kialakítani egy nagyon hasznos napi rutint. Szeretném előre megtervezni a napjaimat, a hetemet, az éveimet. Azt gondolom, hogy nagyon pozitív ember vagyok, erős teremtképességem van, és ezt most használnom kell. Általában beérjük a megszokottal, és nem merészkedünk ismeretlen vizekre.

Nem szabad öt majomként bent ülni egy térben a banán után sóvárogva, és beletörödni, hogy én ezt nem kaphatom meg. Dehogynem!

AKIKET HOMLOKON CSÓKOLT POMONA ISTENASSZONY

Fajtamentés és közösségépítés a tündérkertekben

A Kárpát-medence ősi gyümölcsfajtáinak valaha volt legnagyobb gyűjteménye jött létre a tündérkertek alapításával, melynek célja – a sokszor utolsó egyedek megmentésén túl – e felbecsülhetetlen érték megismertetése és továbbörökítése. Az elmúlt ezer év alatt eleink olyan, a kórokozóknak ellenálló, szárazságtűrő és gasztronómiai szempontból is sokféle felhasználási módot nyújtó gyümölcsfákat válogattak össze, hogy minden évszakban, sőt, az adott évszak teljes ideje alatt jutott gyümölcs az asztalra – akár frissen, akár aszalva, vagy éppen ecetnek, pálinkának, bornak feldolgozva. Egykor minden községnek megvoltak az egyedi, régi fajtái. A sokszínűség és az ellenálló képesség évszázadokon át biztosította fennmaradásukat, szinte teljes pusztulásukhoz és az ősi tudás elfelejtéséhez azonban néhány évtized is elegendőnek bizonyult. Kovács Gyula az 1980-as években erdészként kezdett foglalkozni az őshonos fajták megőrzésével, amikor a Göcsej szívében látta a gyümölcsfákat és a régi kultúra emlékeit is elpusztulni. Álmának megvalósításához társakra lelt Szarvas József színész és Ambrus Lajos író személyében. Kezdeményezésükre ma már az egész Kárpát-medencét átszövő hálózat jött létre: a mintegy kétszáz tündérkertben összesen több mint háromezer régi magyar fajta – alma, körte, szilva, cseresznye, meggy, naspolya, birs, berkenye, mandula és barack megannyi változatának – egyedeit őrzik és ápolják. Ezek a génbankok az oltványok biztosítása mellett a hagyományok továbbadásának számos területén jeleskednek, hiszen a pomológiai leíráson túl az egyes fajtákhoz kötődő gasztronómia, és a hozzá köthető mesék és dalok is örökségünk részét képezik. Még megbecsülni sem lehet, hogy hány fajta pusztult ki az elmúlt évtizedekben, mely folyamatnak sajnos a jelenlegi hazai törvényi szabályozás is kedvez. Ugyanakkor, éppen a klímaváltozás okán, egyre többen ismerik fel az ellenálló ősi, helyi fajták, és a fajtamegőrző munka jelentőségét. Kovács Gyula pomológussal Szarvas József színművész beszélgetett.

► **Szarvas József:** Mindazt, amit színészként az őshonos gyümölcsészetről tudok, **Kovács Gyulától** tanultam. Amikor én Viszákra keveredtem, ez az őrési falu arról volt nevezetes, hogy itt nem történik semmi. Aztán később rájöttem, hogy ez erős túlzás – talán úgy fogalmazhatnánk, hogy alig történik valami, ami a megmaradásról szól. Pesti gyűttmentként érkeztem, aki mindent mindenkinél jobban tud, és azt hittem, hogy a lelkesedésem elegendő ahhoz, hogy valamilyen módon, segítő szándékkal belefolyjak egy közösség életébe. 2007-ben megépült a pajtaszínház, majd a galéria, előadásokkal, koncertekkel, kiállításokkal, galériai műhelymunkával, ami azonban a helyieket kezdetben egyáltalán nem érdekelte. Közben megtapasztalhattam a népesség fogyását, a pusztulást. Megragadott Gyula tevékenysége, akivel 2002-ben találkoztam. Megtudtam tőle, hogy a pusztulás kézzelfogható a gyümölcsfáinkban is. Ahogy fogynak a házak, porták, fogynak a gyümölcsfák is, kihalnak a kertekből. A pesti vevő első dolga az öreg fák kivágása. Ilyen apróságokon múlik egy kultúra, aminek része az is, hogy nevének tudjam nevezni azt a gyümölcsöt, ami a kertemben terem. Gyulától tanultam meg, hogy olyan gyümölcs nincs, hogy alma vagy körte. Milyen alma, milyen körte? Ha az ember ezt tudja, az megérinti a lelkét.

A Baki Faluházban 2018. november 19-én elhangzott beszélgetés szerkesztett változata.

► **Kovács Gyula:** Olyan gyümölcsünk valóban nincs, hogy körte, felénk még pálinkában sem. Van tuskés körte, sózókörte, bakszarkörte, és sorolhatnám. Göcsej térségének az elmúlt évtizedekben több mint négyszáz körtefajtáját találtam meg. Franciaországnak a lajstromok szerint hétszáznyolcvan régi fajtája van. Meggyőződésem, hogy Göcsejnek száz évvel ezelőtt több körtefajtája volt, mint egész Franciaországnak. Annak a Göcsejnek, amelynek nem volt önálló népviselete, szötte. Mégis, micsoda szellemi erő szelektálni, kiválogatni ilyen hatalmas fajtamennyiséget! Döbbenetes az a sokszínűség, és tragikus ennek

a pusztulása. Az 1980-as évek közepén kezdtem összeírni a régi kerteket, gyümölcsösöket, majd huszonöt év múlva visszatértem ugyanazokra a területekre. Döbbenet tapasztaltam, hogy ezeknek fajtában és darabszámban több mint a fele elveszett. Valószínűsítem, hogy ma még nagyobb hiányt tapasztalnék. Nemcsak a gyümölcsészet pusztul el, hanem a néprajznak ezernyi dolga, azaz az örökségünk. A kérdés az, mit tudunk tenni annak érdekében, hogy ezt a pusztulást legalább részben megakadályozzuk. Azt a töredéket pedig, ami maradt, át tudjuk adni a gyerekeinknek, unokáinknak.

The fairy gardens were intended to become the largest collection of ancient fruit varieties native to the Carpathian Basin. In addition to saving some of the last saplings of certain species, the purpose of these gardens is to promote and pass on immense biological value. Aiming to preserve native varieties, Gyula Kovács started working as a forester in the 1980s after witnessing the large-scale destruction of the fruit trees and memories of the old Göcsej culture. Actor József Szarvas and writer Lajos Ambrus joined him to realize the shared dream. At their initiative, a wide-ranging network was created, which is now present all across the Carpathian Basin. More than three thousand old Hungarian varieties of apple, pear, plum, cherry, sour cherry, medlar, quince, rowan, almond and peach trees have been successfully cultivated in about two hundred fairy gardens. In addition to storing scion and stock wood for grafting, these gene banks are prominent actors in several areas of preserving tradition. Apart from the pomological aspects, the gastronomy, tales and songs associated with the individual varieties are also an important part of our heritage.

› Sz. J.: Ezt a lehetőséget ragadtam meg, amikor Viszákön létrehoztunk egy Tündérgertet. Megjegyzem, nem volt könnyű a faluban ezt megvalósítani. Nézzem már szét – mondták –, hogy hány kert van a faluban, minden háznál van gyümölcs..., mit akar itt? Gyula segítette ezt a munkát, azzal a feltétellel, ha minden gyümölcsfa mellé gondnokot választunk. 2009-ben ötvenkét gyümölcsfát ültetünk el. Mindnek helyi vagy innen elszármazó gyermek gondnoka van. Minden esztendőben annyi gyümölcsfát mentünk be a kertbe, ahány gyermek előző évben a faluban született. Így most több mint száz gyümölcsfánk van a Tündérgertben. Az avatási ünnepen olyan élményben volt részem, amire érzelmileg nem voltam

felkészülve. Az elültetett ötvenkét gyümölcsfa mellett ott állt ötvenkét család: az unoka, a gyermek, az apa, az anya, nagypapa, nagymama, és a dédi is... Ekkor jöttem rá, hogy én valójában semmit sem tudok a gyümölcsfákról.

► **K. Gy.:** Bereczki Máté, aki legnagyobb gyümölcsészünk volt, így írt 1874-ben:

„A gyümölcsészet olyan, mint a szeretet vallása. Megnemesíti az ember lelkét, ahogy megnemesíti az átoltás a vad fát.”

Talán ennek köszönhető az is, hogy jelenleg több mint kétszáz tündérkert van szerte a Kárpát-medencében. A szórvány magyarságnak talán nincs is olyan területe, ahol nem gyűjtötték a saját

örökségüket, hagyatékukat. Jelenleg a pórszombati, medes-hegyi génbank őrzi Európa legnagyobb ilyen jellegű gyűjteményét. Több mint három és fél ezer fajta gyümölcsfa van, helyesebben volt a gyűjteményünkben, mert háromszázra becsülöm azok számát, amelyek az elmúlt évben végleg elpusztultak egy helyi vadásztársaság működésének következtében. Ez nem csupán gyümölcsészet, ebben a néprajzunknak ezernyi rétege van, amely a fákkal együtt pusztul el. Aki pedig a múltját elveszíti, annak jövője sem lesz.

► **Sz.J.:** Bennem már 2009-ben felmerült, hogyan lehet egy kert közösség-erősítő. Ráadásul egy olyan közösség, amely nem is kérte ezt... Mit tehet egy közösség, amely fogyásra ítélte magát? Ebben a pillanatban Viszákon van egy fogyatkozó népesség, miközben

gyümölcsfáink közössége gyarapszik. Kíváncsian várom, mikor ismerjük fel a helyzet drámaiságát. 2011-ben ismerkedtem meg Csernyus Lőrinc építésszel, neki köszönhetően jelent meg nálunk a Makovecz Imre-féle Vándoriskola. Először egy szakrális teret építettünk egy öreg kőrtefa köré, a következő évben pedig egy hidat, bőrüt (Országépítő, 2014/3. – a szerk.) az úttól a Tündérkertig. Majd elkezdünk építeni egy kemencekápolnát. Idén nyáron már négy tábort szerveztünk a Vándoriskola-gondolat szellemében, melyben a viszákiak is részt vettek. Nem is tudom, hogy a gondviselés hogyan tudott engem ilyen helyzetbe hozni azzal a múlttal, azzal a neveléssel, azzal a gyökér nélküli, szándék nélküli, hagyaték és hagyomány nélküli világgal, amelybe én beleszülettem. Hogyan is tudott engem oda segíteni, hogy egyszer csak 2002-ben találkoztam Kovács Gyulával, és egy olyan gondolattal, ami bennem így rezonált. Hét évre rá Viszákon megjelent az első közösségi kert, a Tündérkert. Azóta eltelt tíz év. Sokat gondolkodtam ezen, és arra jutottam, hogy bizony-bizony, az emberben meglévő hiányérzet is lehet teremtő erő, teremtő energia. Mindez elvezetett a Kárpát-medence pusztuló őshonos gyümölcszhagyatékának megmentéséhez, a közösségépítés gondolatához.

Egyszer Kovács Gyula barátom egy újságírói kérdésre válaszolva így vallott együttműködésünkről: Ambrus Lajos író ír, Szarvas József színművész beszél róla, én meg csinálom. Bizony egy ember magányos, két ember már közösség, három ember meg már fantasztikum. A Tündérkert-mozgalmunk jövőre tízéves lesz. Ambrus Lajos megírta hazánk és a Kárpát-medence nagy pomológiai könyvét, amely egyelőre kiadóra vár. Fontos lenne, hogy mindenkihez eljusson, feladatomban érzem, hogy ezért mindent megtegyek. Ez a könyv olyasvalamiről tudósít – közte Kovács Gyula munkásságáról –, ami ebben a pillanatban hazánk, közösségünknek a legjelentősebb nemzeti kultúramentő tevékenysége.

**MAGYAR
HŐSEPIKA**

AZ ELVESZETTNEK HITT MAGYAR HŐSEPIKÁRÓL

B. Kovács István

65

Arany János 1854. szeptember 27-én ezt írta legjobb barátjának, Tompa Mihálynak: „Még egy hun eposzt forgattam az eszemben. Lesz-e belőle valami, Isten tudja, de még nem hagytam föl vele. Tanulmányoztam a kútfőket rá, most Ipolyi »Mythológiáját« szereztem meg. Ez jó könyv. De lassúk a lélek szárnyai, hamar kifáradnak.” 1857. április 19-én ismét visszatért a témára: „Most olvasám a Riedl prágai tanár által fordított régi cseh költeményeket. Erőteljes néppoezis maradványai a messzehajdanból. Csak nekünk nincs semmink! Mitológiát csinálni kell, régies eposzt csinálni kell – különben ür és pusztaság.” A folytatás ismert: Arany János megírta máig alapműnek számító dolgozatát a naiv eposzról, majd belefogott a hun trilógiába, amelyből azonban csupán a Buda halála készült el. Mások is igyekeztek a hiányt pótolni, legutóbb Buda Ferenc *Fehérlófia* című művének örvendhettünk.

A tudomány több mint másfél évszázada képviseli azt az álláspontot, hogy feltételezett hősepikánkból csupán töredékek maradtak fenn, egyrészt krónikáinkban, másrészt a szóbeliségben. Én viszont úgy vélem, hogy a múlt század 70-es éveiben Gömörben feltárt anyag nem más, mint a kereszténység előtti, azaz pogány hősepikánk összefüggő szövegemléke, a nagyszentmiklósi 2. számú korszak jelenetsora, illetve az ún. *Szent László-legendá* képciklusa pedig – az utóbbi keresztényi átfogalmazásban – elveszettnek hitt hősepikánk képi megjelenítéseként értelmezhető.

Azt az embert, akinek a magyar hősepika eddig ismert legteljesebb szövegnyomatát köszönhetjük, Buda Viktornak hívták. 1942-ben született Rimaszécsen, s 2009-ben ugyanott hunyt el. Történeteit Baracán adta elő, alkalmi, meghívott hallgatóság előtt.

Világkép és szereplők

A színtérként szolgáló világmindenséget három, egymáshoz viszonyítva függőlegesen elhelyezkedő világréteg alkotja: az Ég-Világ, az Al-Világ, s a kettő között a Föld-Világ. Ezeket a Világ-Fája köti össze, amelynek gyökerei az Al-Világba nyúlnak, koronája maga az Ég-Világ, törzse pedig két részre osztja a Föld-Világot: (szemközti nézetből) balra / nyugatra van az innenső fél-világ, jobbra / keletre pedig a túlsó fél-világ. A kozmogóniai elképzelés alapjául nyilvánvalóan maga az ember szolgált, aki a világot és az istenalakokat egyaránt a maga képére képzelte el. Nem egyedi és esetleges ez a felfogás, hisz a bennünket körülvevő anyagi világ jelenségeinek

az emberiesítése teljesen természetes és megszokott. A mitologikus világ „innenső” fél-világán belül van egy reális világ is: „bő Magyarország”. Ennek határain túl vannak a „kilső országok”.

A Föld-Világon megtalálható az előadó lakóhelyén ismert természeti környezetnek minden lehetséges eleme. Kozmikus voltak a „világ” jelző következetes használata is mutatja. Ennek megfelelően van Világ-Erdő, Világ-Hégy, Világ-Rét, Világ-Tó, Világ-Mocsár, Világ-Út, Világ-Vár stb. Ezek kiterjednek a Világ-Fája mindkét oldalára, azaz mindkét világrétegre.

A szereplők isteni személyek és földi emberek – a főszereplőt kivéve, aki fél-isten. Az említett „világ” jelző a hősepika állandó és főbb szereplőire is jellemző: Világ-Kovácsa, Világ-Pékjé stb. Az egyes világrétegeket egy-egy istenpár uralja. Az Ég-Világban élő Napkirálynak és párjának, Világ-Szép-Asszonyának leánya, Világ-Szépségé, az Al-Világ-Vitézének és boszorkány párjának fia van. A középső világréteget, azaz a Föld-Világot, illetve a középső és alsó világ közti átjárót a Föld-Világ-Vitéz felügyeli, aki, ha nincs más dolga, a Világ-Fájára függesztett Világ-Bölcsojében alszik. Innen csak akkor kel fel, hogy ha a megbomlott rendet, a harmóniát helyre kell állítani. Párja a Föld-Világ-Boszorkánya, aki az Al-Világ-Boszorkányának a leánytestvére. A pár gyermektelen – ők a három főhősnek, Világ-Szépségének és a két rivális fél-világi vitéznek a keresztstülei.

A hősepikai panteon főalakja Atyánk-Teremtő-Jó-Isten. Általában csak utalások formájában fordul elő. Ő az, akivel az Al-Világban találkozik az innenső fél-világ vitéze. Miközben hálót köt, elmondja neki:

„Amennyi én hurkot megkötök a hálón, annyi ország.” S ehhez még hozzáfűzi: „...az égvilágon nem ismertem senkit, mikor má’ én ezt megkezdtem!” Az istenalakokra jellemző „világ” jelzőt öreá nem alkalmazza az előadó – ezzel is kifejezésre juttatva egyedi jellegét. Személye a „tengri” néven ismert főistennel azonosítható. A szó eredetileg eget, égboltot jelentett. (A magyar nyelvben a „tenger” szavunk őrsi emléket.) Mint ismert, a róla elnevezett, ún. tengrizmus a sztyeppe nomád népek körében afféle államvallásnak számított. A történetekből kihámozható világkép meglepően koherens. Talán nem tévedek nagyot, ha azt mondom: az eddig ismert legteljesebb világkép, amely a magyar szóbeli hagyományból ismert.

Eseménytörténeti váz

Az előadótól öt terjedelmes történetet sikerült feljegyezni. A más-más néven szereplő főhős (Szegény János, Szülő-Szült-Kálmány, Szegény-Halász-Feri) a bő Magyarországon élő öreg és szegény, addig gyermektelen cigány házaspár fiaként, csodás körülmények között, esetenként egy ikerpár tagjaként születik. Apja révén isteni származású, s annak / azoknak védelme alatt van. Táltos, aki rögtön tud beszélni, akinek nincs szüksége ételre, italra. Csodás körülmények között megkeresztelik, majd a rejtezés során elnyeri a szükséges képességeket és készségeket. Az istenektől kap lovat és kardot is. Világjárása során eljut mind a három szakrális világrétegbe. Keresztstülei és más segítők révén legyőzi legnagyobb ellenfelét, a túlsó fél-világ vitézét, elnyeri az „Egész-Világi-Vitéz” címet, s vele együtt Világ-Szépségé kezét.

▲ Szent László-legendát ábrázoló freskó a 14. századból, Vitfalva. Fotó: Wikipedia, Thaler Tamás

Tartalmi sajátosságok

A feltárt magyar hősepikának több egyedülálló sajátossága is van. Ezek egyike a „táltos” szavunk használata. A kifejezés él ugyan a magyar hagyományban, de emberre vonatkoztatva csak hiedelemmondáinkban fordul elő. (A meseanyagban viszont kizárólag a főhős lovát illetik ezzel a jelzővel.) „Tē féltaltos vagy, én még egész táltos vagyok” – mondja hűgának a főhős. Egy 1735. évi ceglédi vallomásban olvassuk: „Az egész táltosok csak viaskodnak, ki melyik ország részéről, a féltaltosok pedig csak gyógyítanak, de nem rontanak senkit, ezek megismerik a boszorkányokat is és tudják cselekedeteiket.” A feltárt hősepikában ezt is teszi a főhős leány ikertestvére.

További páratlan jellegzetessége a hősepikának a vérszerződés szokásának többszöri említése. Ezt a keleti rokon népek körében szokásos rítust a magyar hagyományból eddig csupán Anonymus gesztájából ismertük. Történeteinkben több példa is van rá.

Ugyancsak teljességgel egyedi vonása hősepikánknak több, középkori krónikáinkból, illetve legendából ismert történetnek, motívumnak az előfordulása. Ilyen az álomjóslat és csodás megtermékenyülés elbeszélése, amely nem

más, mint az Anonymusnál és a Képes Krónikában feljegyzett ún. turulmonda egyetlen szóbeliségből ismert változata. Hősepikánk felveti annak lehetőségét is, hogy az I. András király és Béla herceg személyéhez kötött ún. várkonyi jelenet, azaz a korona és kard közötti választásról szóló leírás nem egy történeti ténytrögzit, hanem egy hősepikai toposz aktualizálása. Új értelmet kaphat a Salamon megfutamodásaként ismert jelenet is. A Lászlót védő csodás kard képzetének az eredetét nem feltétlenül a Bibliában kell keresni... A „két bokáját, két tenyerét” összeüto, s a „fekete felhőjárásába” felemelkedő hősök példája jelzi, hogy a László boldoggá avatását megelőző vizsgálatok során előbukkanó csodás felemelkedés motívumának eredete sem feltétlenül a keresztény hagyományban keresendő.

Nem kevésbé izgalmas a „hét nap, hét éccaka, hét szémpillantásig” tartó mitikus vagy hősi álom mozzanata. Eurázsiai példák szerint ennek az ideje lehet három nap és három éjjel, kilenc év, egy hónap, negyven év, hetven nap, kilenc nap... De említhető a nagyevés és nagyivás, vagy a rejtezés érzékletes megörökítése, illetve a titokban való eltemetés szokásának a leírása is.

Poétikai és stiláris sajátosságok

A hősepikai történetek kezdő formulája: „No, hol nem vót, hetedhét ország ellen, még az Ópërencián is túl, még a tengerén is túl, vót éccer egy roppantott város.” Ez egy állandósult formula, amely csupán lényegtelen részletekben különbözik. A nyelvezet mitikus időrétegét példázzák a következő szavak is: álom, asszony, bor, boszorkány, bő, bölcses, csillag, csuda, gyász, fekete felhő, Hold, hűség, ítélet, kard, könny, Nap, szivárvány, táltos, villámzás, virág, vér, vont arany. Velük szemben a búcsú, buzogány, csákó, csizsma, ing, keresztapa, keresztanya, kereszt, király, kódús, koszorú, kulcs, ló, vas, páncél, papucs, rózsza, sarkantyú, szent, templom, vár, vitéz... szavaink a magyar középkor századait határolják körül. Természetesen visszatükröződik a szövegekben napjaink nyelvhasználata is. Szlovákból átvett szavak is előfordulnak (zseriav=daru, konyec=vége, secko jedno=mindegy stb.).

A toposzok, állandósult, ismétlődő szófordulatok közül, tallózásszerűen, néhány példa: „amënyyi csillag vót az égén, mind rakásra szaladt”; „az égre szivárvány ül”; „több sót, több kënyeret

During the development of ancient communities, epic stories about supernatural ancestors were treated differently than those about the common folk. In the heyday of clan-based society, these stories were sung as heroic poetry, which then transformed into epical works. For more than one and a half century, the scientific community has argued that only fragments remain of an elusive major Hungarian legend, scattered in chronicles and the oral tradition. Historian István B. Kovács believes that he may have been able to piece together this heroic epic based on the tales told by Viktor Busa of Rimaszécs. This article proposes to present its main elements.

a magok házokná' nem észék'; „*mire gyössz, öltre-ë vagy kardra'*”; „*úgy folyt belőlök a vér, mind a Rima-dërëka'*”; „*kiszakadt belölë a lélek'*”; „*szívem szép szerelmë'*”; „*kutya, holló hordja a szemëd'*”. A hasonlatok ugyancsak ékítményei a szövegeknek. A szegénységet a következőképpen érzékelteti: „*olyan szegény, hogy a sárga virág kinyót' a háza tetejin'*”; „*az egész életüket egy kabátba' élték lë'*”; „*'isz' abbó' a könyübó' élönk, amit az én feleségem csëppent az arcomra, mëg én önek'*”. Az éhség jellemzésére alkalmazza: „*olyan éhës, hogy az ëgyik fátó' a másikig kapackodott'*”. A keserúséget fejezi ki ekképpen: „*kifordút a kenyér a szájábó'*”. Az elválaszthatatlan barátságot így jellemzi: „*ö éhhozzám úgy vót, mind az Ég és a Föd'*”.

Jellemző a költői túlzás alkalmazása. Íme, erre is néhány példa! A Föd-Világ-Boszorkánya „*hetvenkét csür bagódohányt bevágott a szájába, de ennek a bagónyál úgy gyött a szájábó', mind egy patak'*”. „*Olyan egy köszikla, hogy az eget karcolta a teteji.*” Ahogy a két daraszt lenyeli a hős, úgy érzi, mintha a gyomrában „*hetvenhat millió malom örölnë'*”. „*Mind ahogy négyszáz kazal ég, úgy tüzelt a szëmi a vénasszonynak.*” „*Három lódarázs a feketë fëlhó járásába'... olyan, mind egy-ëgy hambár, mind egy-ëgy vár'*”. „*Olyan hasa a cigányszonynak, hogy az orrát vertë.*” „*Mind egy ország, olyan vót'*” – jellemzi a sárkány nagyságát. A sokaságot így érzékelteti: „*de má' a nép, mind a hajam szála'*”. A rendkívüliséget hangsúlyozza az eltúlzott életkor is. A leggyakoribb a kilencvenkilenc év. Ennyi éves az anyja – „*a százagyk esztendejébe taposott belë'*” –, mikor a hős megszületik, a Világ-Kovácsa is ennyi éves, mikor felkeresi, „*az a nap tötötte vóna be a százagyk esztendejit'*”. A hős boszorkány keresztanyja egyenesen háromszázezer esztendősnak mondja magát.

Számos példával lehetne igazolni a késleltetés alkalmazását is.

Az alliterációt vagy betűrímet a hősének jellemző vonásának szokás tekinteni. Mint Lőrincz László fogalmazott: „*A sor*

eleji alliteráció és a sorok éneklésének időazonossága teszi a nomád verset verssé.” Mutatványként néhány példa a Gömörben feltárt hősepikából: „*Hét éccaka, hét nap, hét szëmpillantásig'*”; „*Hallod, hallod'*”; „*szívem szép szerelmë'*”; / „*se gyerek, sëmmi së'*”; „*fël, a feketë fëlhó járásába'*”; „*míg élvést élek'*”.

Jellemző a gondolatrim alkalmazása: „*abba' a nagy szegénységbe', / abba' a nagy istentelenségbe'; aki maj' minket el fog temetni, / aki törödjék maj' velönk'*”; „*Abba a nagy ítéletbe', / abba a nagy villámzásba'*”; „*a të családod szolgáltam, / a tik fajtátokat'*”; „*tiszta aranybó' van rajtad mindën, / fénylik rajtad mindën'*”; „*Minden pince nyitva, / tárva-nyitva minden'*”.

A számok közül a leggyakoribb a hetes, de különös előszeretettel használja a harminckettőt, a kilencvenkilencet, a háromszázhatvanhatot, az ezerötszázat, s ide sorolandó a „*nëgyvenmázsás'*” és/vagy a „*hetvenmázsás'*” kifejezés is.

Párhuzamok

Műfaj tekintetében feltárt hősepikáknak nincs belső párhuzama, azaz a magyar szóbeli költészetből ez a műfaj eddig nem volt ismeretes. Természetesen ez nem azt jelenti, hogy a világkép egyes elemei, illetve egyes alakok, kifejezések és szófordulatok, illetve azok változatai ne lennének fellelhetők más műfajokban is. Ez csupán azt jelzi, hogy a hősepika szervesen beágyazódik a magyar szóbeliségbe. Megjegyzendő még: a prózai szöveg annyira ritmikus, hogy helyenként szinte magától kívánkozik verssorokba, amiből következtetni lehet egykori verses formájára is.

Keleten, elsősorban a belső-ázsiai török és mongol hagyományban számtalan párhuzamot lehet találni anyagunkhoz. Az esetlegesség felhánytorgatására okot szolgáltatható tallózás helyett más utat választottam. Alapjában a Bajkál-tó mellett élő burjátok *Irenszej* című hősénekével vettem össze történeteinket. Kiderült, hogy a két anyag – a tapasztalható

különbsőségek ellenére – elképesztő rokonságot mutat. Ez a megállapítás nem csupán a világképre, szereplőkre, egyes motívumokra, kifejezésekre és fordulatokra érvényes, hanem az eseménytörténet egészére (!) is. (A folytatásban példákat is hozok.) Nyilvánvalóan nem közvetlen kapcsolatokról van szó, hanem annak bizonyossága ez, hogy mindkettő közös gyökerekből táplálkozik.

A következő sajátosságokkal szokás jellemezni a hősepikát:

1. Egy hős nevezetes cselekedetei köré fűződő, több részből (énekből, epizódból) álló, egységes vezetésű cselekménnyel rendelkező alkotás.
2. Hőse rendkívüli képességekkel van megáldva, és az istenek is támogatják.
3. Hőse egy egész közösség (pl. saját népe megmentése) szempontjából fontos tetteket visz véghez.
4. A feldolgozott történet mindig a múltban játszódik, de kihatással van a jövőre is (pl. a nép fennmaradása).
5. Stilisztikai és formai eszközei következetesek. Jellemzők rá az ismétlődő szókapcsolatok, toposzok, hasonlatok, a költői túlzás, késleltetés.
6. Világképe kettős: létezik egy e világi, és egy tapasztalaton túli (transzcendens, mitologikus) szintje, s jellemző rá az ún. eposzi totalitás.

Figyelemmel minderre, fel kell tennünk a kérdést: a tárgyalt történetek tartalmi és formai sajátosságai, keleti kapcsolatai elegendő érvet szolgáltatnak-e ahhoz, hogy valóban hősepikáról beszélhessünk? Az én válaszom igenlő. Hogy ezt megerősítsem, további érvekkel alátámasszam, érintenem kell hősepikánk két legfontosabb képi ábrázolását.

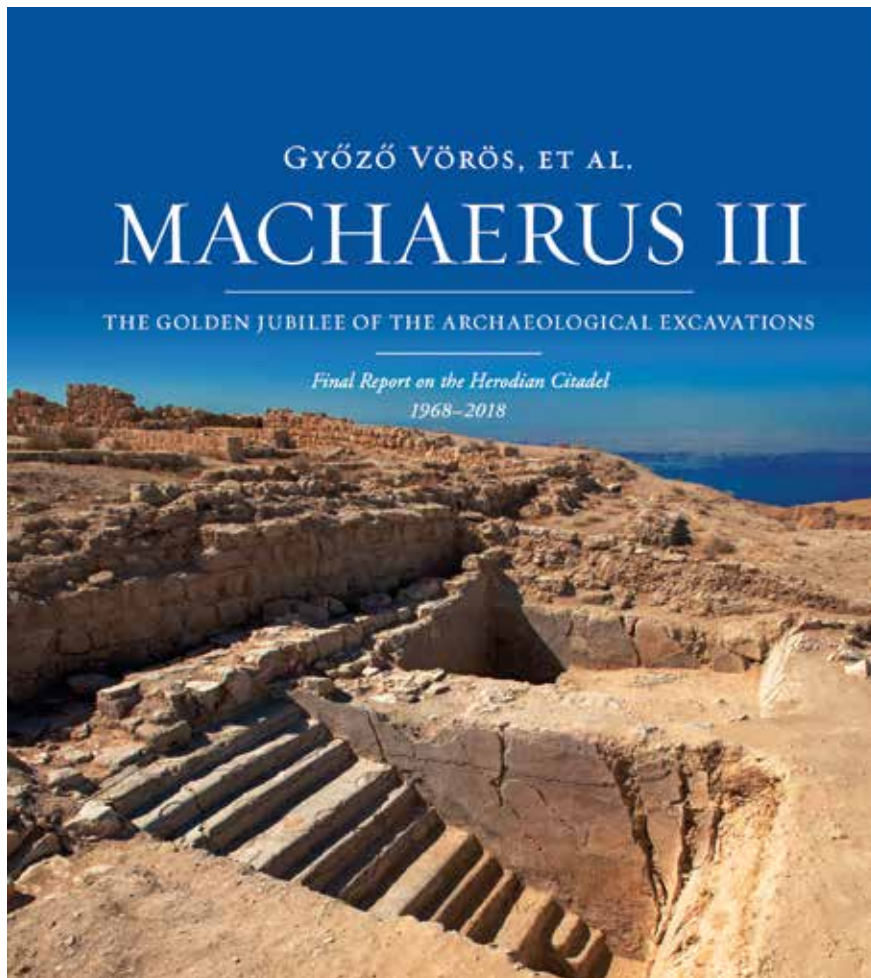
Ezekről legközelebb!

MACHAERUS III.

Újabb kötet a kutatás 50. évfordulójának tiszteletére

68

Dvorszky Hedvig

A szentföldi magyar ásatások (Országépítő, 2017/1. – a szerk.) a Magyar Művészeti Akadémia égisze alatt 2009-ben kezdődtek meg. Egy évtizeddel később, 2019-ben jelent meg **dr. Vörös Győző** professzornak a jordániai Machaerus erődítményében folytatott saját régészeti kutatásait összegző, egyben a helyszíni feltárások megindulásának ötvenéves évfordulóját ünneplő 588 oldalas angol nyelvű kötete, a *Machaerus III.*

A jeruzsálemi *Studium Biblicum Franciscanum* akadémiai nagymonográfia sorozatában az első kötet 2013-ban az 53., a második 2015-ben az 55., a jelen kötet az 56. sorszámmal a nemzetközi kutatási programban részt vevő magyar kutatócsoport kiemelkedő jelentőségű munkájának dokumentálása.

Ez a harmadik kötet egyszerre jelent meg Jeruzsálemben, Milánóban és a jordániai Mount Nebóban, mely utóbbi hegyi kolostor az ottani katolicizmus fellegvára. A két előző kötetet dr. Vörös Győző írta, a harmadikba pedig öt nemzetközileg elismert szerzőtársat vont be, akik világviszonylatban az ún. heródesi korszak legjelentősebb kutatói. Ők az egyes szakterületek kutatóiként írták meg a harmadik kötet tanulmányait. Így kapcsolódott be Vörös Győző felkérésére a Jeruzsálemi Pápai Biblikus Egyetem öt kutatóval, köztük **Rosario Pierri** dékánnal, illetve a dominikánus kézen lévő, Jeruzsálemben működő École Bibliothèque-et, a francia tudományos akadémia egyik intézete, amelynek régészeti igazgatója, **Jean-Baptiste Humbert** professzor egyébként a qumrani

feltárások egyik vezetője is. A teljes kerámiaanyag kutatását és feldolgozását az általa vezetett intézményben dolgozták fel. Meghívta a Londoni University College-ből **David Jacobson** professzort, illetve a müncheni egyetem intézetigazgatóját, **Stefan Jakob Wimmert**, majd a tel-avivi egyetem professzorát, **Asher Ovadia**-ot. Vörös Győző szerint mindez az eredményes munkán túl igazolja a méretében kicsiny Magyarország jelentős tudományos tekintélyét, mivel nem valószínű, hogy pl. egy francia kutatócsoportban hajlandók lettek volna német, angol, olasz, izraeli kutatók együtt dolgozni. A teljes kutatási program a Magyar Művészeti Akadémia kutatócsoportjának irányítása alatt működött.

A Machaerus első két kötetének előszavát a Magyar Művészeti Akadémia egymást követő elnökei írták – **Makovecz Imre**, majd **Fekete György** –, illetve a másodikhoz már a Jordán Királyi Tudományos Társaság elnöke, **Hassan bin Talal** ő királyi fensége fogalmazott elemzést. A harmadik kötethez viszont a Vatikán „kultuszminisztere”, a Kultúra Pápai Tanácsának elnöke (a tanács tagja **Erdő Péter** bíboros úr is), **Gianfranco Ravasi** kardinális írt mintegy tízoldali előszót. Ő mint a Milánói Akadémia egykori elnöke, a teológiai fakultás egykori biblikus régészetprofesszora, a Vatikáni Múzeum feletti felügyeletet is ellátó, nagyra becsült tudós, az archeológiai kutatások szaktekintélye ezzel a megnyilatkozásával véglegessé tette a machaerusi kutatások teljes elfogadását. Dr. Vörös Győző ókorkutató professzor számára ez az elismerés igen jelentős eredmény, amelyről így nyilatkozott: „Minden építészeti és régészeti bizonyíték a kezünkben van. Ravasi bíboros öminenciája szerint itt semmiféle kérdőjel nincs, ez az a heródesi palota, amely nemcsak a legstabilabban áll az evangéliumi régészet térképén, hanem annak a kilenc szentföldi evangéliumi helyszínnek egyetlen olyan helye, amely minden kétséget kizáróan, történeti-régészeti alapon, belsőépítészeti és

MACHAERUS III.

Hungarian excavations in the Holy Land were started under the auspices of the Hungarian Academy of Arts in 2009. A decade later, in 2019, Dr. Győző Vörös published Machaerus III, a 588-page book written in English. The volume summarizes his personal archaeological research carried out at the fortress of Machaerus in Jordan and commemorates the fiftieth anniversary of on-site explorations.

építészeti tereinek kialakítása alapján rekonstruálható”. A harmadik kötet végleges nemzetközi tekintélyét ez a szakmai vélemény biztosította. Ravasi bíboros a tudományos munka értékeinek elismerése mellett kiemelte, hogy „egy bámulatos, fényképalbumhoz hasonló kötet vezet bennünket a transzjordániai magaslatra. Elbűvölő panorámáról beszélünk: a magaslat körül elterülő táj már-már holdbéli. Nyugatra kiszélesedik a Holt-tenger sötétkékje, és ha tiszta az ég, a távolban feltűnik Jeruzsálem kontúrja az Omar-mecset naptól sugárzó aranykupolájával. A kötet képanyaga, az ásatások dokumentumai jól jelzik a régészeti kutatás egyes szakaszait, a leletek szigorú katalogizálása mellett érezni lehet az evangéliumi elbeszélés drámai levegőjét, amelyet az ebbe a térbe ellátogató zarándok belelegezni kíván, így az ő számára készült eszményi rekonstrukció szövege is kibontakozik a kutatók munkája alapján.”

„Machaerus sokkal több, mint egy régészeti lelőhely” – mondotta legutóbbi interjújában a szerző. „Egyrészt egy történelmi, másrészt egy evangéliumi helyszínről is szó van e hely feltárásakor. De része egy belső spirituális tájképünknek is, hiszen valamennyiünknek van valamilyen elképzelése arról a helyszínről, ahol Heródes Antipasz, és szeretője, Heródiás – aki Antipasz testvérének, Fülöpnek volt a felesége –, valamint Salome, a lányuk éltek.” Ebbe a „királyi sasfészekbe”, ahogy a szerző nevezi, a bibliai források szerint (Márk 6,14–29, Máté 14,3–14, illetve Lukács 3,19–20) Heródes Antipasz születésnap bankettjére számos vendég érkezett. „Végül elérkezett a kedvező alkalom, amikor lakomát adott vendégeinek, főembereinek, vezéreinek és Galilea előkelőinek.”

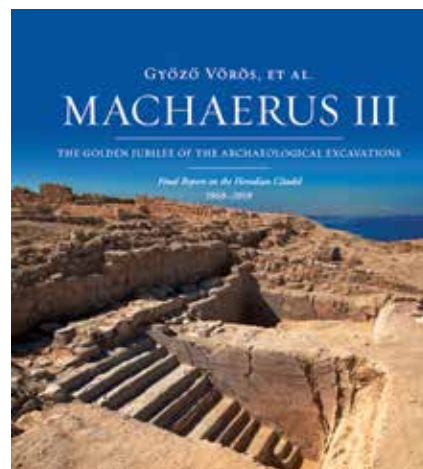
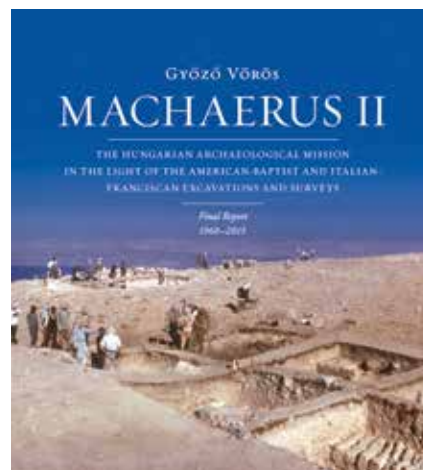
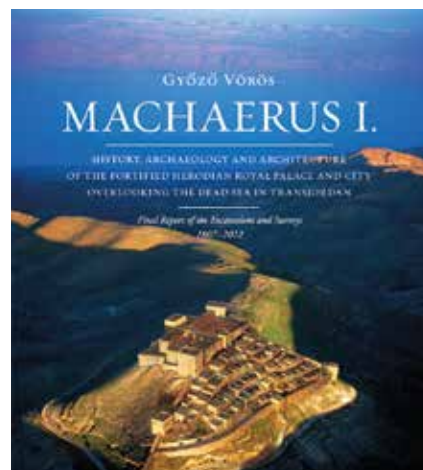
Nem véletlen, hogy Machaerus, az evangéliumok egyik kulcsfontosságú helyszíne régóta foglalkoztatja a vallási és történelmi tárgyak iránt érdeklődő művészek fantáziáját. A III., összefoglaló-jubiláló kötetben Caravaggio 1608-ban, máltai tartózkodása idején festett

hatalmas olajképe (*Keresztelő Szent János lefejezése*), illetve az 1607-ben és 1609-ben készített (azonos című) *Salome Keresztelő Szent János fejével* című alkotásai láthatóak. A bibliai történet megrendítette a későbbi korok alkotóit is. Gustave Flaubert-t, akinek *Herodias* című novellája opera írására ihlette Jules Massenet-t (1881), Oscar Wilde szövegére pedig Richard Strauss írta meg *Salome* című zenei drámáját (1905). Richard Strauss születésének 150. évfordulójára (2014) a Magyar Állami Operaház is tervezte e mű magyarországi és külföldi bemutatóját, a díszletek tervezésére **Vörös Győzőt** és **Dobrosi Tamást** kérték fel.

„Hogyan lehetne elfelejteni Salome táncát, amely erotikus töltést ad a tragédia színházi és zenei előadásainak? A híres örvénygő hétfátylas tánc fagyos úttá alakul, amelynek célja, hogy bosszút álljon a prófétán, aki határozottan és indulatosan visszautasította a női csábítást.”

– Ravasi bíboros így fogalmazta meg a kötetet méltató egyik olasz napilapban közölt recenziójában a *genius loci* (Il Sole 24 Ore, 2014. 04.13.). Makovecz Imre, aki ezt az egész missziót elindította, megrázóan fogalmazta meg a *genius loci* lényegét: ennek a palotának átvéreznek a falai, őrzik annak a születésnap kegyetlen ünneplésnek az emlékét, ahol Keresztelő Szent Jánost Heródes Antipasz meggyilkoltatta.

A dr. Vörös Győző és munkatársai által vezetett eddigi, évtizednyi régészeti kutatómunka a három vaskos kötetben angol nyelven publikált eredményeivel a tudományos eredmények rögzítése mellett bizonyítja a múlt klasszikus építészeti és iparművészeti értékeinek a jelenben is erőteljes, ihlető erejét.

SÁRKOLLEKTÍVA EGYESÜLET

Even though the team of Sárkollektíva, or the Mud Collective, has been active carrying out research and organizing camps since 2015, it was not registered as an official association until 2017. Their stated objective is "developing the domestic building culture through education." Working toward their goals, they experiment with natural building materials for a wide range of traditional and modern applications. In addition to exploring folk architecture, they are primarily engaged in researching, promoting and passing on knowledge related to these materials. Last year, knowledge-sharing community programs, such as building camps and training courses, were at the heart of their activity.

ÖSSZEFOGLALÓ A 2018-AS ÉVRŐL

Radev Gergő

A Sárkollektíva csapata ugyan már 2015-től tevékenykedett – kutatott, táborokat szervezett –, hivatalos egyesületté csak 2017-ben alakult. Szervezetünk fő célja „a hazai építéskultúra fejlesztése”, méghozzá az „oktatás által”. Számunkra ez a cél felöleli a természetes építőanyagokat és alkalmazhatóságukat, mind hagyományos, mind korszerű formákban. Népi építészeti gyökereink mellett elsősorban ezek kutatását, népszerűsítését, és a kapcsolódó ismeretek továbbadását vállaltuk. A tavalyi év gerincét tevékenységünkben a tudásmegosztó, közösségi programok (építőtáborok és képzések) kapták.

Az előző évek tapasztalatai alapján megkíséreltük hálózatosítani a rendszerünket, hogy a szervezéssel ne csak mi foglalkozunk. Fontosnak tartottuk, hogy életszerű, ne csak általunk eltervezett programok valósulhassanak meg. „Projektbörzénk” a projektszervezéssel foglalkozik, végigvezeti a leendő projektgazdákat a teljes szervezési folyamaton, kritikus pontokon, és egy segédletet ad a táborok átfogó előkészítéséhez. Igyekeztünk minél interaktívabbá tenni az alkalmat, melynek egy 1:1-es társasjáték lett az eredménye. A résztvevők egy hatalmas játéktáblán haladva ismerhetik meg az egyes állomásokat, a szükséges feltételeket és a lehetséges akadályokat. Az ily módon előkészített projekteket lehetett azután fejleszteni, előkészíteni. Személyes bemutatásukra hoztuk létre a táborbörzét, melyen igyekeztünk minél több nyári tanulási helyszínt és lehetőséget felvonultatni.

2018-ban is a Magyar Építőművészek Szövetségével és a Falufejlesztési Társasággal közösen, a Magyar Művészeti Akadémia támogatásával szerveztük és valósítottuk meg a *Nagyapám Háza* Mester-inas képzéssorozatát, melynek keretében hat képzési helyszínt tudtunk létrehozni. Ezeket a táborokat mentoráltuk, a teljes szervezést azonban már nem mi végeztük. Így sokkal nehezebb volt egységesen és szakszerűen működni, de csapatunk kemény magja is elért abba a megtisztelő életkorba, amikor már nem lehet csak önkéntes munkát végezni. Ennélfogva

a táborok szervezését két-három fő végezte. Az oktatókat mi delegáltuk, minden egyébről a szervezők gondoskodtak. Májustól augusztusig hét tábor valósult meg a támogatásunkkal, melyen összesen hetvenhat inas vett részt. A résztvevők zöme építészhallgató volt, de akadtak vidéken élők, akik meg akarták tanulni vályogházuk szakszerű karbantartását – sőt, akadt vállalkozó szellemű építésvezető is. Mintanyomtatványok, egységesített munkavédelmi és táborvezetési anyagok, technológiai leírások készültek, melyekkel végül kialakult egy teljes rendszerünk, melynek alapján a jövőben egy elkötelezett projektgazda meg tudná szervezni saját táborát.

Nevezhetjük az előbbi fő tevékenységünknek, amely az év nagy részét igénybe vette. Ha pedig egy-egy tagunknak volt egy kis szabadideje, befektette azt a hazai építéskultúránk fejlesztésébe. Így például **Medvey Boldizsár Sárfigyelők** névre keresztelt műhelyt vezetett, melynek célja a nemzetközi kutatások eredményeinek megismerése és feldolgozása volt – természetesen a vályoghoz köthetően. **Bihari Ádám** koordinálta a *Nemzeti Szalon* (Mücsarnok) egyik termének berendezését – hagyományos népi építési rendszereinket bemutató –, melyet **Gáspár Jánossal** és **Tóth Istvánnal** (Gömbölő) közösen építettek meg. Bemutattuk egy korábbi projektünket *Földtől-Falig* címmel (**Gyenis Tibor**)

a Ludwig Múzeumban. A kiállítást a csapattal közösen valósítottuk meg. Tartottunk előadást a borsodi, alternatívákat kereső energetikai műhely, valamint a XXI. Békési Népi Építészeti Tanácskozás alkalmával. Végül szeretném kiemelni a **REGIO EARTH**-re keresztelt közép-európai vályogépítészeti fesztivált, melyet először 2017-ben, Magyarországon rendeztünk meg. A fesztivál célja, hogy a természetes építőanyagokat kutató, alkalmazó szakemberek számára fórumot biztosítson a tapasztalatcseréhez,

tudásmegosztáshoz. Ezzel együtt a figyelmet a vidékre, a hely értékeire és erőforrásaira irányítja – bemutatja és népszerűsíti azokat. 2018-ban a rendezvényt a Temesvár melletti Buzad községbe szervezte meg testvérszervezetünk, a *TERRA*pi. Hat országból tizenhárom szakkutató képviselte a vályoghoz kapcsolódó szakterületeket. 2019-ben Szerbiában, 2020-ban ismét Magyarországon kerül megrendezésre ez a szakmai fesztivál, melyet ajánlok az Olvasók figyelmébe.

Visszatekintve tartalmas és fordulatos évünk volt. Szeretném megragadni a lehetőséget, hogy megköszönjem a sok önkéntes munkát, türelmet és támogatást. Nemcsak a tanulni vágyók, hanem a hivatalos szakmai szervek részére is rendelkezésre állunk a továbbiakban, hogy ez a terület – a természetes építőanyagok környezettudatos alkalmazása – objektívebb, elfogadottabb és közzismertebb szegmense legyen a hazai építőiparnak.

✘ ✘ ✘

ÖKO HOME EXPO | BUDAPEST – 2018

Bihari Ádám

73

Immár harmadik alkalommal került megrendezésre az ÖKO HOME EXPO konferencia és kiállítás, ezúttal újra az első rendezvény helyszínül szolgáló budapesti Lurdy Házban. Az esemény főszervezője és megálmodója Bíró Péter, a Biobaushop Kft. ügyvezetője, a természetes építőanyagok elkötelezett népszerűsítője. Maga az ÖKO HOME is a természetes építőanyagokon alapuló, energiatudatos építészeti népszerűsítő, a maga nemében hiánypótló megmozdulás. Napjaink műanyagokon alapuló építőipara, valamint a hozzá tartozó globális építőanyag-kereskedelem és lobbi ugyanis a profit árnyékában egyáltalán nem tekint alternatívaként az emberi egészség szempontjából nélkülözhetetlen, és a környezeti fenntarthatósági szempontoknak megfelelő természetes építési megoldásokra.

MŰFAJ- ÉS TUDÁSÁTADÁS

Az ÖKO HOME összetett rendezvény: a program gerincét nemzetközi és hazai szaktekintélyek előadásai adják, melyeket professzionális szinkrontolmáccsal tetek érthetővé a nagyközönség számára. Az előadások mellett, a rendezvény egész ideje alatt pedig a fenntartható építőipar minden szegletéből kiállítók mutatják be szolgáltatásaikat a látogatóknak. Megtalálhatók itt energiatudatos épületgépészeti megoldások, alternatív hőleadó rendszerek, természetes hőszigetelő anyagok, fa nyílászárók, és még sorolhatnánk.

Az előadók sorában meghallgathattuk **Herbert Hubert** (Ausztria), az osztrák Szalmaépítők Egyesületének elnökét, aki napjaink szalmaépítészét és az általuk használt rendszereket mutatta be közelebbről; **Peter Gmeinert** (Németország), a Lehorange cégtulajdonosát, aki a vályog szárazépítésről tartott előadást; **dr. Kisteleghi Istvánt** a Pécsi Tudományegyetemről *ENERGIADesign tervezési módszer* című előadásával; **Miskolczi Imrét**, aki az épületgépészet mértékéről beszélt napjaink ökoházainál; **dr. Medgyasszay Péter** építészmérnököt, aki bemutatta legújabb fejlesztésű tervezőszoftverét, melynek segítségével könnyen kiszámolható egy jövőbeni épület ökológiai mérlege és **Beleznyai Évát** – Budapest volt főépítészt, a HuGBC alelnökét –, aki a Zöld minősítési rendszerekről közölt részletes információkat.

A harmadik ÖKO HOME legnagyobb szenzációja egyértelműen **Martin Rauch** osztrák vertfal-kivitelező vállalkozó előadása volt. Nemcsak azért, mert itthon is egyre nagyobb mértékben növekszik az igény a kortárs vályogfalak iránt, hanem mert a világhírű kortárs vertfal-úttörő még sosem adott elő Magyarországon. Martin Rauch tudománya a látszó vert földfalazat építésének tökélyre fejlesztése. Előadásából megtudhattuk, hogy bizony a Föld lakosságának több mint a fele ma is földfalú házban él. (Itthon is több mint 500 000 vályogház áll, s ez lakóépület-állományunk több mint 20%-a.) Kiderült továbbá az is, hogy első nagy projektje a saját házának építése volt, mely az egyik legjobban dokumentált, nevével fémjelzett épület. Ennél a háznál a helyszínen monolit jelleggel készültek a vert falak, de napjainkban vállalkozása nagy üzemeiben már előregyártott módon, jól gépesítve, tömbökben is készítenek vertfal-elemeket, melyeket azután daru segítségével építenek össze. Sokan azt gondolják, hogy az ő háza valamilyen stabilizált földkeverékből készülnek, ez azonban tévedés. Az általa épített házak falai tisztaföld-falúak.

RÉSZTVEVŐK – ENERGIÁK

Az ÖKO HOME méretéből és témájából következően kellemes hangulatú, mondhatni, családi rendezvény. A számos neves előadót és nagyszá-

mú érdeklődőt összeköti az egészséges épített környezet szeretete, ezáltal a fenntartható építés előnyben részesítése. Bár az építőiparnak ezen szegmense is piac, és a résztvevők itt is fogyasztókként, a kiállítók szolgáltatókként, az előadók tudáshordozókként, szószólókként voltak jelen, mégis érezhető a különbség a nagy országos építőipari expó és az ÖKO HOME hangulata között. Azon kívül, hogy utóbbin nincsenek hatalmas marketinges, fogyasztómanipuláló reklámok, a fő különbség a látogatók építési felvilágosultságban rejlik. Az ÖKO HOME látogatóinak már nem kell bizonygatni a mai konvencionális és a valódi fenntartható építés közötti lényegi eltérés hatásait bolygónkra, és közvetlenül saját magunkra.

IV. ÖKO HOME EXPO

Az ez évi ÖKO HOME Konferencia 2019. április 4-én, a Hungexpo területén, a **Construma** kiállítás részeként került megrendezésre. A korábbi évekhez hasonlóan a konferencia helyszínén az ökológikus építészet jeles képviselői állítanak ki, szakmai szervezetek, gyártó és forgalmazó cégek mutatják be termékeiket. A konferencia sztárfellépője **prof. dr. ing. Gernot Minke**, a kasseli egyetem építészprofesszora, számos vályogos szakkönyv szerzője és kísérleti vályogépület tervezője.

The ÖKO HOME EXPO conference and exhibition was held for the third time at the Lurdy House in Budapest. The main organizer and concept owner of the event is Péter Bíró, managing director of Biobaushop Ltd and an enthusiastic promoter of natural building materials. ÖKO HOME itself is a distinctive movement aiming at popularizing an energy-conscious architecture based on natural building materials. In today's world of plastics-based construction industry, ruled by the exigencies of global commercial trends and the associated lobby of building materials, this movement fills a niche, promoting an alternative natural solution that focuses on human health and environmental sustainability instead of on maximizing profit.

Ybl-díj, 2019

Az Ybl Miklós-díj a legalább tizenöt év kimagasló egyéni – önállóan tervezett építészeti alkotásokra vonatkozó – építészeti alkotói, oktatói tevékenység elismeréséül, életműdíjként adományozható. Az elismerést 2019. március 15. alkalmából **Gulyás Gergely** Miniszterelnökséget vezető miniszter **Csillag Katalin**, **Horváth Zoltán**, **Madzin Attila**, **Marián Balázs** és **Peschka Alfréd** építészeknek adta át. **Horváth Zoltán** építész a mértéktartó organikus építészeti szemlélet képviselőjeként ként (lásd következő lapszámunk – a szerk.) az épületeket a környezetbe integráló, egyéni téralkotó felfogással végzett építész tervező munkásságáért és főépítési tevékenységéért részesült a kitüntetésben.

Mőcsényi-díj, 2019

Mőcsényi Mihály egyetemi tanár emléke előtt tisztelegve, születése 100. évfordulója alkalmából **Gulyás Gergely** Miniszterelnökséget vezető miniszter díjat alapított a kimagasló tájépítészeti tevékenység állami elismerésére. A táj és a helyi örökség iránti érzékenységgel, a részletek iránti kifinomultsággal végzett kiemelkedő tájépítészeti alkotói munkásságáért, közéleti és közösség-szervező tevékenységéért, valamint szemléletformáló oktatói munkája elismeréseként **dr. Herczeg Ágnes** tájépítésznek, egyetemi docensnek adományozták elsőként az elismerést, melyet a 2019. március 15-i ünnep alkalmával vehetett át.

Év tetője

A lapszám 21. oldalán bemutatott kockaház-átalakítással **Csóka Balázs** építész az *Év tetője 2018* pályázaton (Creaton) II. díjat, a Gárdonyi Csuka Csarnok tervezői (**Terdik Bálint** és **Juhász Balázs**) III. díjat nyertek.

Ezüst Ácsceruza díj, 2018

Az építészetet népszerűsítő minőségi publicisztikák szerzői számára adományozható díjat 2018 decemberében **Csernyus Lőrinc**, **Máté Klára**, a különdíjat pedig **Szmodits Júlia** vehette át. Az elismerés szélesebb érdeklődésre számot tartó nyomtatott vagy elektronikus sajtóorgánokban megjelent publicisztikai tevékenységért adható, amely hozzájárul a hazai építészeti értékek és a hazai építőiparral kapcsolatos bármely terület eredményeinek népszerűsítéséhez, a minőségi újságírás szellemében.

Podmaniczky-díj, 2018

A Város- és Faluvédők Szövetsége (Hungaria Nostra) évente Podmaniczky-díjat adományoz magánszemélyeknek és közösségeknek, akik foglalkozásuktól, munkahelyi kötelezettségüktől függetlenül, vagy azt jelentősen túlteljesítve a legtöbbet tették épített és természeti környezetünk, kulturális örökségünk értékeinek megismertetése, védelme érdekében.

Az elismerést 2018-ban a keszthelyi **Forma Zrt.**, egyéni elismerésként pedig **Beöthy Mária**, **Bálint Imre**, **Diósi Pál**, **Hidvégi Violetta**, **Horváth Péter**, **Józsa Tamás**, **Kerecsényi Zoltán**, **Méray-Horváth Mercédesz**, **dr. Ónody Magdolna**, **Rayman János**, **Vas Tibor**, **dr. Vándor András**, **Villányi Péter**, **Viola Norbert** és **Winkler Barnabás** vehette át.

Dévényi-kiállítás, Pécs

Dévényi Sándor Kossuth-díjas építész, a Nemzet Művésze kiállítása a Pesti Vigadót követően 2019. április 5-től május 5-ig látható Pécsen, a Pécsi Galériában. Alkotói tárlatvezetések: április 11., szerda 17.30-tól; és május 3., péntek 11 órától.

Kismonográfia – Mezei Gábor

Iparművészek, Tervezőművészek címmel új könyvsorozat indult az MMA Kiadó gondozásában. A sorozat bemutatja az MMA Iparművészeti Tagozatának tagjait és munkásságát. Megismerhető a művészek pályaképe, művészi hitvallása, továbbá a velük készült interjúk során bepillantást nyerhetünk az alkotók életébe, műveik keletkezésének történetébe. A kismonográfiák egyben albumok is, hiszen a köteteket a legfontosabb művekről készült fotók illusztrálják. A könyvek végén lévő Függelékek pedig segítik az életutak fontos állomásainak megismerését. **Mezei Gábor** bútortervezőről **Kernács Gabriella** állított össze színvonalas kismonográfiát.

Fényszennyezésmentes közvilágítás – Bárdudvarnok

Mint arról már egy korábbi lapszámunkban is beszámoltunk (*Országépítő, 2018/3.*) a modern kor egyik problémája a fényszennyezés. A bárdudvarnoki önkormányzat felismerte, hogy a Zselici Csillagoségbolt-park szomszédságában milyen sokat tehetnek a közvilágítás átalakításával. Az új rendszer elsődleges célja a káros fények csökkentése volt, emellett a község számára jelentős energiamegtakarítást is eredményez. A közvilágítási rekonstrukcióhoz az ELTE Savaria Egyetem Központjának pályázata biztosította az anyagiakat. Bárdudvarnokon 60 millió forintot fordítottak a rendszer kialakítására.

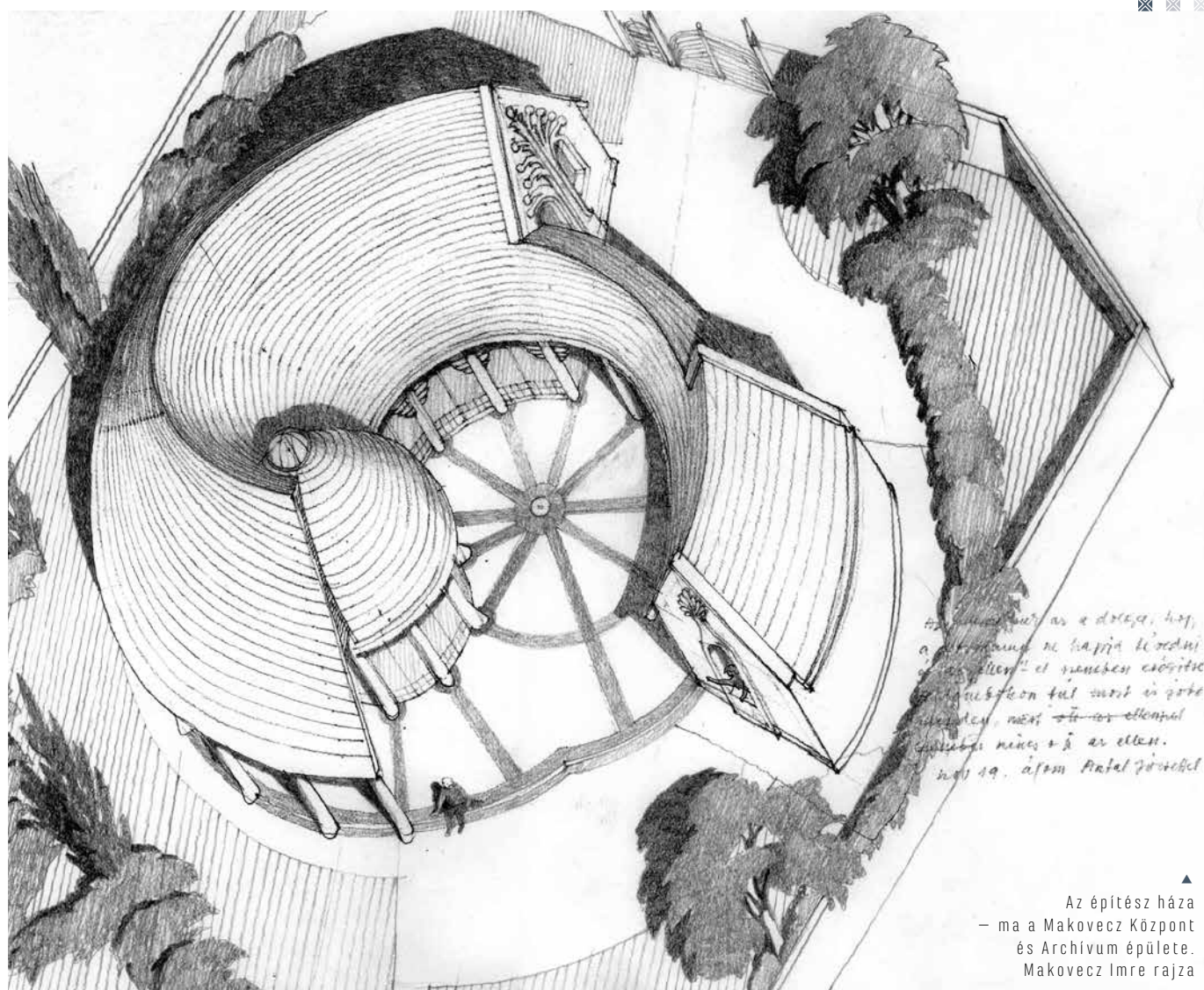
Makovecz Imre Alapítvány – Új építészeti előadás-sorozat

Előadások a *Makovecz-beruházásokról* címmel új sorozatot indít a Makovecz-központ. A fővárosi Városkúti út 2. szám alatt működő intézményben rendezett program tavaszi fél évében március 26-án **Sáros László** (Visegrád, tornacsarnok), április 30-án **Zsigmond László** (Neszmély, általános iskola; Mátészalka, Képes kávéház), május 28-án **Csernyus Lőrinc** (Kakasd, faluház), június 25-én **Sáros László** (Sárospatak, művelődési ház) tart előadást az egyes beruházásokról.

A központ további programjai: A *Makovecz-kávéház* (**Csernyus Lőrinc** építész előadás-sorozata, havonta), *Makovecz és a nomád nemzedék* (**Kiss Ferenc** Makovecz-díjas népzeneész sorozata, havonta), valamint *Ég és Föld között* (**Makovecz Anna** előadás-sorozata, havonta; meghívott előadók: **Varga Márta** csillagász, **Mezei Mihály** biodinamikus szakember, **Herczeg Ágnes** tájépítész, **Lechner Judit** kertész).

Információ és regisztráció:

A belépés ingyenes, de a ház befogadóképességére való tekintettel regisztrációhoz kötött, mely az office@makovecz.hu e-mail címen, vagy a (+36) 30 314-4879 telefonszámon lehetséges. Regisztráció nélkül a belépésre a fennmaradó helyek függvényében van mód.

▲
Az építész háza
– ma a Makovecz Központ
és Archivum épülete.
Makovecz Imre rajza

SZERZŐK

76 A 2019 | 01-es lapszám szerzői:

Bihari Ádám (1989)

Építész (BME Építészmérnök Kar, 2016), a természetes alapanyagú építéssel elkötelezettje. A franciaországi CRAterre központ szárnyai alatt működő 'amoco' projekt junior kutatója (2015–2016), a „Nagyapám háza” mester-inas képzés program-felelőse (2014–), a Sárkolléktíva Egyesület alapító elnökségi tagja (2017–), a Magyarországi Tájházak Szövetségének nyugat-dunántúli régiót képviselő elnökségi tagja (2017–), a NaturARCH Studio Kft. ügyvezetője és tervezője (2018–).

Dr. B. Kovács István (1953)

Széchenyi Ferenc-díjas, Szlovákiai, Magyar Örökség díjas magyar régész, néprajzkutató, gőmörológus. Tanulmányok: ELTE néprajz-régészet szak (1977), bölcsészdoktori cím (1985). Két nyelven írt publikációinak száma különböző szakterületekről több százra rúg, elsősorban néprajzi, régészeti, irodalmi és művelődéstörténeti témában. Szerteágazó munkásságának szerves része a muzeológusi, régészeti, oktatói, szerkesztői-kiadói, közéleti tevékenység.

Csóka Balázs DLA (1979)

Építész (BME, 2005), Kós Károly Egyesülés Vándoriskola (2014). Mesterei: Litkei Tamás, Turi Attila, Salamin Ferenc. Budajenő főépítése (2015–2017), 2018-tól Zichyújfalú főépítése, az Év vályogháza díj (2013) birtokosa, az *Országépítő* folyóirat szerkesztője. Pro Architectura díj (2018).

Dénes Eszter (1978)

Építész, BME Építészmérnöki Kar (2012), PPKE BTK francia szak. A DNS-Műterem társalapítója, 2013-tól az *Országépítő* felelős szerkesztője. Rendszeresen publikál építészeti témában különböző folyóiratokban és online felületeken. Pro Architectura díj (2016). A tervezési munkák mellett több mint 15 *Településképi Arculati Kézikönyv* társszerzője, szerkesztője.

Dvorszky Hedvig (1942)

Ferenczy Noémi-díjas művészettörténész, a Magyar Művészeti Akadémia levelező tagja (2011–). Tanulmányok: ELTE történelem-művészettörténet szak (1965), kutatási és oktatási területe a kortárs építőművészet, az iparművészet és a formatervezés. A *Magyar Iparművészet* folyóirat főszerkesztője (1993–2003), szerkesztője (2003–), a Magyar Katolikus Rádió szerkesztő-riportere (2003–).

Rácz Tamás (1963)

Építész, a KKE Vándoriskola első évfolyamának hallgatója volt, mesterei többek között Makovecz Imre és Jankovics Tibor voltak. A Forma Építésziroda munkatársa. Vályogból készült családi házak mellett szállodákra és fürdőgyógyászati létesítményekre specializálódott, hazai és nemzetközi terepen épülő nagyberuházások tervezője.

Radev Gergő (1989)

Építész, kivitelező. Munkahelyek: Treebest Kft. (2013); Türr István Felnőttképzési Központ, Vass Zoltán Értékmentő Alapítvány (2014); Kós Károly Egyesülés Vándoriskola (2015–); nyári táborok szervezője és vezetője („Nagyapám háza”-program; Sárkolléktíva).

Terdik Bálint (1978)

Építész, BME Építészmérnöki Kar (2003), Kós Károly Egyesülés Vándoriskola (2009). Mesterei: Kőszeghy Attila, Sáros László, Turi Attila, Salamin Ferenc és Makovecz Imre. 2006-tól a Triskell Kft. munkatársa. Az *Országépítő* folyóirat szerkesztője.

Tóth Péter DLA (1978)

Építész, BME Építészmérnöki Kar (2003), Grazi Műszaki Egyetem Építészmérnöki Kar (2003), KKE Vándoriskola (2005–2008). A Mérmű Építészeti Iroda munkatársa, a Hetedhét Építész Stúdió társalapítója. A BME Építőművészeti Doktori Iskolavégzős hallgatója. Pro Architectura díj (2011), Europa Nostra díj (2013).

Dr. habil Vasáros Zsolt DLA (1973)

Ybl-díjas építész, tanulmányait a BME Építészmérnöki Karon (1997), ELTE BTK Egyiptológia Tanszéken (1995–97), és a Bécsi Műszaki Egyetemen (1995–96) végezte, doktori fokozatot 2005-ben szerzett. A BME Építészmérnöki Kar docense, egyiptomi és hazai régészeti munkák résztvevője. Az építéssel mellett és a régészeten túl a kiállítás-tervezés területén is jelentős a munkássága.

A LAPOT TERJESZTIK:

Éghajlat Könyves Kávészó (1117 Bp., Karinty Frigyes út 9.)
Fehérlófia Könyvesbolt (1084 Bp., József u. 8.)
FUGA Budapesti Építészeti Központ (1052 Bp., Petőfi Sándor u. 5.)
Gondolat Kiadói Kör (1053 Bp., Károlyi Mihály u. 16.)
Írók Boltja, Parnasszus Kiadó Kft. (1061 Bp., Andrásy út 45.)
LAPKER Zrt. (1097 Bp., Táblás u. 32.)
Líra Könyv Zrt., Szakkönyvtáruháza (1065 Bp., Nagymező utca 43.)
Lyra Könyvesház Kft. (2600 Vác, Piac u. 1.)
Könyvtárellátó Nonprofit Kft. (1134 Budapest, Váci út 19.)
Magyar Építőművészek Szövetsége (1088 Bp., Ötpacsirta u. 2.)
Országos Széchényi Könyvtár
Püski Kiadó Kft. (1013 Bp., Krisztina körút 26.)
Ráday Könyvesház (1092 Bp., Ráday u. 27.)
SZKITIA Nagykereskedés (1063 Bp., Szondi u. 60.)
Vince Kiadó, Műcsarnok könyvesbolt (1146 Bp., Dózsa György út 37.)

A Kós Károly Egyesülés örökös tagjai:

Kálmán István | Kampis Miklós | † Makovecz Imre

Cégek:

Archevil Kft. | AXIS Építész Iroda Kft. | BEÖTHY & KISS Építésztervező és Geodéta Mérnökiroda Kft.
BODONYI Építész Kft. | CompArt Kft. | Csíky és Társa Beruházásszervező Kkt. | DÉVÉNYI ÉS TÁRSA ÉPÍTÉS Kft. | GOMÉP Kft. | Győri István | Hayde Tibor/NRZST Kft. | KOMÁRY Építő Kft. | KÖR ÉPÍTÉS STÚDIÓ Kft. | KŐSZEGHY ÉPÍTÉSZET Kereskedelmi és Szolgáltató Bt. | KVADRUM Építész Kft. | Litkei Építésziroda Kft. | MAKONA Építész Tervező és Vállalkozó Kft. | Mediterrán Kerámia Kereskedelmi és Szolgáltató Kft. | MÉRMŰ 87 Építészeti és Geodéziai Kft. | OPEION Kft. | PAGONY Táj- és Kertépítész Kft. | Pallér 2 Kft. | PARALEL Építésziroda Kft. | SÁROS és Társa Építésziroda Bt. | TÁJRAJZ Tájépítész Bt. | TRISKELL Épülettervező Ipari Kereskedelmi és Szolgáltató Kft. | UNITEF-83 Műszaki Tervező és Fejlesztő Zrt. | Vándorépítész Tervező és Szolgáltató Kft.

Egyéni tagok:

Balogh Levente | Bodonyi Csaba | Bogos Ernő | Ekler Károly | Eszenyi Ákos | Esztány Győző | Farkas Miklós | Fülöp Tibor
† Gerle János | Győri István | Hayde Tibor | Komáry Tamás | Kuli László | Litkei Tamás György | Márton László Attila
Müller Csaba | Papp Vilmos

Örökös tiszteletbeli tagok: † Dr. Sirmcha Yom-Tov | † Kund Ferenc | Kund Ferencné | Pap Gábor

Támogatók: Arker Stúdió Kft., Farkas Építésziroda

Kerámia építőanyagok a Wienerberger csoporttól

Innovatív Porotherm
okostéglák, falazóelemek,
hanggátló téglák, áthidalók,
kerámia födémrendszer,
valamint minőségi
Tondach kerámia
tetőcserepek
és rendszermegoldások.

1119 Budapest, Bártfai utca 34. | Infóvonal: 1/464-7030 | www.wienerberger.hu

Kültéri és beltéri nyílászárók igényes alapanyagokból, korszerű gyártástechnológiával,
szakszerű beépítéssel. Egyéni igények alapján készített bútorok, lépcsők.
Különleges belsőépítészeti kialakítás egy kézben.

SŐREGI
MESTER KFT.

Kartal, Kodály Zoltán u. 29. | +36 (28) 439-463, +36 (30) 934-3011 | info@soregimester.hu

www.soregimester.hu

ÉPKOMPLEX Kft.

ÉPÍTŐIPARI GENERÁLKIVITELEZÉS

2100 Gödöllő, Rét u. 37.
Tel/fax: +36 (28) 420-995
epkomplex@epkomplex.hu

BIOKAY

www.valyogvakolat.hu • +36-70-3639868 • p.biro@biobaushop.hu

Szenvedélyünk az egészséges, környezettudatos építés! Ennek szellemében kutatunk és fejlesztünk olyan biológia megoldásokat melyek megfelelnek a mai kor elvárásaink és választ adnak korunk építészeti kihívásaira.

Építőanyagaink ökológiai lábnyoma rendkívül jó, legtöbbjük komposztálható vagy teljes mértékben újrahasznosítható. Fő profilunk a vályog építőanyagok gyártása és természetes hőszigetelések forgalmazása: **vályogvakolatok gyártása, színes vályog nemesvakolatok, modern vályog szárazépítészet.** Több mint egy évtizedes nemzetközi tapasztalattal, épületbiológiai tanácsadással állunk ügyfeleink rendelkezésére!

OLVASSA BE AZ ALÁBBI QR KÓDOT OKOSTELEFONJÁN ÉS ELÉRHETŐVÉ VÁLÍK 2019-ES DIGITÁLIS TERMÉKKATALÓGUSUNK!

SOKON Építőipari és Kereskedelmi Kft.

2484 Agárd, Széchényi úti pavilonosor,
telephely: 8095 Pákozd, Dinnyési út 6.
tel.: +36 22 579 000 • fax.:+36 22 579 001
e-mail: sokonft-online.hu • www.sokon.hu

A makói termál- és gyógyfürdő épületének rétegelt ragasztott fa elemeit gyártottuk, és az Egyesülés felügyelete mellett végeztük a szerkezet szerelési munkáit.

Szabó Tamás asztalosmester

PERBALABLAK

igényes fa nyílászárók, háromrétegű üvegezéssel, műemléki épületekre, családi házakra, passzív házakra

2074 Perbál, Fő út 70. | tel.: +36 (26) 370-280, +36 (20) 385-3187
perbalablakft-online.hu | www.perbalablak.hu

Játszható terek... kaland, élmény, kihívás...

Ilona-malom Műhely Bt.

H-8294 Kaposcs Kültetek 1. tel: +36 70 941 1143
muhely@ilonamalom.hu www.ilonamalom.hu

Új kaposcsi telephelyünkön kibővült kapacitással,
egyedi kötélhálógyártó technológiával állunk rendelkezésükre.

KRIZSANYIK ÉS TÁRSA KFT. EGYEDI NYÍLÁSZÁRÓK GYÁRTÁSA

2173 Kartal, Hunyadi út 24/b
Telefon/fax: +36 (28) 437-564 | Mobil: +36 (30)960-3030
E-mail: janos@krizsanyikkft.hu

Homlokzati
hőszigetelő
rendszerek

Glettanyagok
és vékony-
vakolatok

CUPA PIZARRAS
The world leader in natural slate

www.termespala.hu

Tető Horn Terméspala Forgalmazó és Kivitelező Kft.
8230 Balatonfüred, Ady E. u. 10.
Tel: +36 20939 4379
tetohorn@tetohorn.hu

tetőhorn

800 HUF